



KONTEXTY

KULTÚRY A TURIZMU

2/2013



JAROSLAV ČUKAN – ROMAN ZIMA
Kultúrne tradície Slovákov v Slavónii –
metodika výskumu

LADISLAV LENOVSKÝ
Konfesionalita, kňaz a etnokultúrny vývoj minorít
(na príklade dolnozemsých Slovákov)

BORIS MICHALÍK
Výskum kultúry dolnozemsých Slovákov
ako metodologický problém

MICHAL KURPAŠ – MAREK ONDREJKA
Koordinácia rozvoja kultúrnej krajiny –
tradičná architektúra a turizmus

VIKTÓRIA BÍZIKOVÁ
História a súčasnosť poľovníckeho
kaštieľa v Palárikove

STANISLAVA GOGO VÁ
Pohreby detí v nádobách na kostolnom
cintoríne v Krásne v historickom kontexte

KATARZYNA WALOTEK-ŚCIAŃSKA
Marketing strategies in Polish theatres

TOMÁŠ KUČÍREK
O východiskách a metodológii výskumu
transformácie beduínskej kultúry v Petre

MARCEL ANDÓ – SONIA IBRAHIMOVÁ
Arméni v Sýrii

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA MANAŽMENTU KULTÚRY A TURIZMU



KONTEXTY kultúry a turizmu ročník 6 – číslo 2

Redakčná rada:

Prof. PhDr. Jaroslav Čukan, Csc. – predseda
Prof. Dr. Dragana Gnjatović
Prof. PhDr. Alžbeta Uhrínová – Hornoková, PhD.
Doc. Dr. Danko Milašinović
Doc. Dr. Vladimír Senić
Doc. PhDr. Marwan Al-Absi, Csc.
PhDr. Michala Dubská, PhD.

Šéfredaktor:

Doc. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD.
E-mail: llenovsky@ukf.sk

Zodpovedný redaktor:

Doc. PhDr. Boris Michalík, PhD.
E-mail: bmichalik@ukf.sk

Preklad do anglického jazyka:

autori a PaedDr. Lucia Záhumenská, PhD.

Technický redaktor:

PhDr. Roman Zima, PhD.

Foto na obálke:

Zavranie u Síčov (R. Zima 2013)

Adresa redakcie:

Kontexty kultúry a turizmu
Katedra manažmentu kultúry a turizmu, FF UKF v Nitre
Štefánikova 67, 949 74 Nitra
Tel.: 037/64 08 361
E-mail: dbacova@ukf.sk

Všetky príspevky sú recenzované.

Neprešlo jazykovou úpravou.

Náklad: 200 ks

IČO vydavateľa: 00 157 716

Periodicita vydávania: 2x ročne

Poradové číslo periodickej tlače: 2/2013

Ročník vydávania periodickej tlače: 5. ročník

Registračné číslo Ministerstva kultúry SR:

EV3217/09

ISSN 1337-7760

Elektronická verzia: kmkt.sk/kontexty

Tlač zabezpečuje: EQUILIBRIA, s. r. o. Košice

Obsah:

Editorial.....03

Príspevky

Jaroslav Čukan – Roman Zima
Kultúrne tradície Slovákov v Slavónii –
metodika výskumu 03

Ladislav Lenovský
Konfesionalita, kňaz a etnokultúrny vývoj minorít
(na príklade dolnozemsých Slovákov)..... 08

Boris Michalík
Výskum kultúry dolnozemsých Slovákov ako
metodologický problém..... 12

Michal Kurpaš – Marek Ondrejka
Kordinácia rozvoja kultúrnej krajiny – tradičná
architektúra a turizmus..... 15

Viktória Bíziková
História a súčasnosť poľovníckeho
kaštieľa v Palárikove 19

Stanislava Gogová
Pohreby detí v nádobách na kostolnom cintoríne
v Krásne v historickom kontexte 24

Katarzyna Walotek-Ściańska
Marketing strategies in Polish theatres..... 27

Tomáš Kučírek
O východiskách a metodológii výskumu transformácie
beduínskej kultúry v Petre..... 32

Marcel Andó – Sonia Ibrahimová
Arméni v Sýrii..... 36

Recenzie

FRANKE, A. a kol.: Zmírňování regionálních disparit
prostřednictvím rozvoje cestovního ruchu.
(Michala Dubská) 40

MICHALÍK, B.: Spolková činnost jako rozmer kultúry
Slovákov v Srbsku
(Jaroslav Čukan)..... 42

SILVERSTEIN, A.J.: At-tárich al-islámí: kiráa gharbíja
liwákia al-muslimín wa džuzúrihi
(Marwan Al-Absi)..... 43

Správy

Svetový deň turizmu a konferencia Cestovný ruch
v regionálnom rozvoji 44

Spolupráca KMKaT s MAS OZ
Mikroregión Radošinka..... 45

Správa z exkurzie Balkán 2013..... 47

Editorial

Záverečné číslo Kontextov 2013 napĺňa myšlienku zakladateľov časopisu – ponúknuť poučné a zaujímavé čítanie v problematike najširšie chápaných pojmov kultúra a turizmus, poskytnúť priestor na publikovanie, informovať a vyvolať príjemné pocity v každom, kto ho vezme do rúk.

Pracovníci Katedry manažmentu kultúry a turizmu majú blízko k výskumu etnokultúrnych tradícií slovenských dolnozemskej minorít a v obsahu tentokrát dominujú výsledky štúdiá variantov slovenskej kultúry na Dolnej zemi. Úvodná štúdia J. Čukana a R. Zimu pojednáva o faktoroch formovania kultúry v chorvátsko-slovenskom etnickom prostredí Solian, predstavuje metodiku terénneho výskumu a praktické príklady prezentácie fotografickej a filmovej dokumentácie z juho-východnej Slavónie. Skúsenosti z dolnozemskej výskumov umožnili L. Lenovskému analyzovať vplyv konfesionality a náboženských spoločenstiev na najrôznejšie oblasti spôsobu života, etnickú identitu a etnokultúrny vývoj v prostredí slovenských enkláv, pričom osobitnú pozornosť venoval role kňaza. Predchádzajúce príspevky vhodne dopĺňa B. Michalík, ktorý sumarizuje špecifiká aj výsledky výskumu etnokultúrnych tradícií v minoritných prostrediach, situovaných južne od hraníc Slovenskej republiky. Treba pripomenúť, že táto printová verzia je identická s autorovou habilitačnou prednáškou, ktorá nedávno odznela na FF UKF v Nitre.

M. Kurpaš a M. Ondrejka už spoločne publikovali exkurzy o transformácii prvkov tradičnej architektúry v podmienkach globalizovaného začiatku 21. storočia. V naznačených kontúrach pokračujú konkrétnymi príkladmi koordinácie rozvoja kultúrnej krajiny v turistických destináciách Slovinska, Švajčiarska a Česka. V. Bíziková sa zamerala na históriu poľovníckeho kaštieľa v Palárikove a využívanie tohto druhu hmotného kultúrneho dedičstva v cestovnom ruchu. Diametrálne odlišným kontextom kultúry a turizmu sa zaoberá K. Walotek-Ściańska – predmetom jej záujmu je marketing divadelných predstavení v Poľsku s finálnou SWOT analýzou. S. Gogová zoznamuje so špecifickým kultúrnym javom – s pochovávaním detí v nádobách, ktoré zdokumentovali archeológovia v lokalite Krásno.

Pred záverečným blokom recenzií a informatívnym príspevkom M. Uhnáka a R. Zimu o priebehu Svetového dňa turizmu, ktorý organizovala KMKaT FF UKF v Nitre, dávame priestor aj študentským prácam. T. Kučírek (3. stupeň štúdia) najskôr zoznamuje s východiskami a závermi terénneho výskumu zmien v tradičnej beduínskej kultúre vplyvom turizmu v jordánskej Petre. Na Blízkom východe zostávame aj pri pokuse M. Andóa a S. Ibrahimovej (1. stupeň štúdia) charakterizovať kultúrne špecifiká Arménov v Sýrii. Táto práca študentov študijného programu blízkovýchodné štúdiá odznela v rámci súťažnej prehliadky študentskej odbornej činnosti na KMKaT a prezentujeme ju s cieľom oceniť úsilie a motivovať ich do ďalšej práce.

J. Čukan

Kultúrne tradície Slovákov v Slavónii – metodika výskumu

Jaroslav Čukan – Roman Zima

Kľúčové slová: terénny výskum, monografia, kontexty kultúry, Slavónia, etnokultúrne tradície, konfesionalita, vedomie etnickej príslušnosti

Abstract: Cultural traditions of Slovak enclaves and diasporas in individual countries of Lowland differ in particular in conditions in which ethnic minorities can exist, in period and circumstances of colonization, in confession of minority and surrounding population and they also depend on the location and specific geographical circumstances. In this context each Slovak ethno-cultural community constitutes a unique cultural system sharing a variety of contexts with the surroundings.

Kultúrne tradície slovenských enkláv a diaspór v jednotlivých štátoch Dolnej zeme sa odlišujú predovšetkým podmienkami, v akých tu etnické minority môžu existovať, obdobím a okolnosťami kolonizácie, náboženskou príslušnosťou menšinového aj obklopujúceho obyvateľstva a závisia aj od polohy a konkrétnych geografických daností. V týchto súvislostiach predstavuje každé slovenské etnokultúrne spoločenstvo neopakovateľný kultúrny systém, zdieľajúci s okolím najrôznejšie kontexty.

V podmienkach Európy 21. storočia už izolované lokálne spoločenstvá dávno neexistujú. Každé je poprepájané s mnohými ďalšími tisícmi neformálnych aj inštitucionálnych väzieb. Zaznamenávame ich aj vo všetkých slovenských minoritných spoločenstvách na Dolnej zemi. Zvýrazňujú etnokultúrnu aj lokálnu osobitosť, variabilitu, no zároveň dokazujú aj výskyt všeobecne rozšírených slovenských dolnozemskej charakteristík ako základu kolektívnej etnickej identity. Jednoznačne možno konštatovať, že vedomie spoločného pôvodu, spolupatričnosti a odlišnosti od obklopujúceho majoritného prostredia je úmerné intenzite vzájomných kontaktov so slovenskými, ale aj so všetkými inými spoločenstvami s rozdielnou konfesionalitou a etnicitou. Našu identitu, poznanie, že MY sme rovnakí, nadobúdame až keď zistujeme, že ONI sú inakší. (Bližšie LENOVSÝ 2005:536-541 alebo 2011:15-223)

Slováci sa do novej vlasti – Slavónie sťahovali priamo zo Slovenska, alebo po niekoľkonásobných kolonizačných zastávkach. V každom prípade to bola kolonizácia v rámci Uhorska a po 1. svetovej vojne sa slovenskí, rumunskí, maďarskí, vojvodinskí aj slavónski Slováci ocitli v rôznych štátoch a v rozchádzajúcich sa ekonomických, politických aj spoločenských podmienkach.

Sofany vo Vukovarsko-sriemskej župe v blízkosti hranice s Bosnou i so Srbskom majú v rámci východnej Slavónie špecifické postavenie. V multikultúrnom prostredí tu žijú Slováci evanjelického aj rímskokatolíckeho vierovyznania

spoločne s väčšinovými Chorvátmi, Bosniakmi, Hercegovcami aj s príslušníkmi ďalších národností rímskokatolíckej, pravoslávnej aj moslimskej viery. Podstatná časť ich prišla priamo z územia Slovenska – evanjelici najmä z okolia Lučenca. Od polovice 19. storočia registrujeme v Soľanoch a na okolí aj sporadické príchody obyvateľov rímskokatolíckeho vierovyznania z rôznych regiónov Slovenska,¹ až v posledných dvoch desaťročiach 19. storočia sa dosídlili vo väčšom počte Slováci z Kysúc a hornej Oravy. (Porovnaj UŠÁK 1978:204)

Modifikácie spoločného kultúrneho základu odvtedy formujú rozdielne faktory. Podobne ako v iných dolnozemských spoločenstvách aj v Soľanoch sa vyvíja neopakovateľné nárečie slovenského jazyka. Obsahuje pôvodnú novohradskú, kysuckú a oravskú vrstvu, nárečové prvky z kontaktného prostredia Báčky aj Srieňu, výpožičky z obklopujúceho srbského a chorvátskeho jazykového prostredia, no hlavne v 1. polovici 20. storočia boli badateľné aj maďarské, nemecké a české vplyvy.

Keďže evanjelici mali od svojho príchodu až do založenia vlastného cirkevného zboru v poslednom desaťročí 20. storočia obmedzené možnosti reálne praktizovať svoju vieru, medzi slovenskými evanjelikmi a katolíkmi v okolí Solian príležitostne dochádzalo k zmiešaným manželstvám a vytváraniu príbuzenských vzťahov, čo je praktizované dodnes (Porovnaj UŠÁK 1978:204).² Doteraz vo všeobecnosti platí, že o náboženskej príslušnosti detí rozhoduje v zmiešanom manželstve vierovyznanie otca.³ Poznáme veľa príkladov, keď sú členovia jednej príbuzenskej skupiny, dokonca aj jednej rodiny evanjelici aj katolíci (napríklad vnúčatá syna a dcéry nepatria k jednej cirkvi), pričom v nasledujúcej generácii sa sobášmi ich náboženská príslušnosť môže opäť zmeniť. Etnicky a konfesijné

zmiešané manželstvá už niekoľko desaťročí nie sú výnimkou, prekročením normy, ale v nových spoločenských podmienkach nutnosťou a pravidlom, nad ktorým nemá význam pozastavovať sa. Vzhľadom na odľahlú polohu od iných evanjelických spoločenstiev a na problémy s uskutočňovaním evanjelických bohoslužieb prestúpilo viacero evanjelikov – jednotlivcov aj rodín na rímskokatolícku vieru. Katolícki Slováci sú už na pokraji etnickej asimilácie – nikdy nemali slovenský bohoslužobný jazyk, oveľa skôr začali uzatvárať etnicky zmiešané manželstvá, rozprávajú väčšinou len chorvátskym jazykom a zo slovenskej identity im spravidla zostalo len vedomie pôvodu svojich predkov zo Slovenska. Slovenské rímskokatolícke rodiny sa v priebehu 19. storočia sťahovali z Oravy a Kysúc aj do susedných Drienoviec, Strošínec a do Vrbanie a ich etnická asimilácia je ešte výraznejšia ako v Soľanoch.

Od prelomu 19. a 20. storočia riešili evanjelici problém homogénnych manželstiev intenzívnymi kontaktmi s evanjelikmi z Báčky. Do Solian sa sťahovali za lacnejšou pôdou a prirodzene tak udržiavali v inoetnickom sociokultúrnom prostredí početnosť, potrebnú k biologickej a kultúrnej reprodukcii. Takéto priestorové smerovanie je pochopiteľné vzhľadom na geografickú/priestorovú odľahlosť od severnejšie situovaného územia medzi Našicami a Osijekom, ktoré bolo kolonizované približne v tom istom období, no masívnejšie, na základe organizovanej imigrácie (Markovec, Jelisavec, Josipovec) až od 70. a 80. rokov 19. storočia. Migranti z Kysúc však boli rímskokatolíckeho vierovyznania, nespĺňali požiadavku konfesijného jednoty a preto medzi sebou neuzatvárali sobáše a nevznikli kontakty, motivované príbuzenskými vzťahmi. Iné väzby vznikajú postupne až od poslednej štvrtiny 20. storočia a súvisia prevažne so spolkovou činnosťou.⁴

Príbuzenské vzťahy s Báčkou boli obojsmernými sobášmi obnovované až do 80. rokov 20. storočia. Spočiatku v týchto súvislostiach dominovala Pivnica, postupne aj Kysáč, Kulpín, Selenča, Báčsky Petrovec, Hložany aj ďalšie. Geopolitické zmeny z 90. rokov minulého storočia – Balkánska vojna, rozpad Juhoslávie a štátna hranica medzi Vojvodinou a Chorvátskom sa ukázali ako mimoriadne dôležitý faktor formovania slovenského minoritného života v rámci Slavónie aj v kontexte vzťahov so spoločenstvami vo Vojvodine.

Evanjelický náboženský život, spolková činnosť na slovenskom etnickom základe aj školská výučba slovenského jazyka sú najdôležitejšími stimulmi a predpokladmi zachovania slovenčiny a slovenskej identity. Podobne ako v iných menšinových spoločenstvách kdekolvek na Dolnej zemi, aj

¹ Napríklad 29. septembra 1878 zomrela v Soľanoch 64-ročná Susana, rím. kat., narodená v Hradišti, vdova po Mate Muhača. Matica umrlíh 1878-1900, fond Drenovci... Mohla byť pôvodne evanjelička, ale vstupom do etnicky a konfesijné zmiešaného manželstva je vedená ako katolíčka.

22. júla 1880 zomrel v Drienovciach 42-ročný nádenník Matej Matuška, rím. kat., narodený v Látkach. Matica umrlíh 1878-1900, fond Drenovci... Je to údaj svedčiaci aj o príchodoch obyvateľov rímskokatolíckeho vierovyznania už pred kolonizáciou imigrantov z Kysúc a hornej Oravy.

13. apríla 1888 zomrel v Soľanoch Pavol, rím. kat., 21-ročný syn nebohého Janko Szabo a matky Marija Kačanyi, narodených v Turíckach. Matica umrlíh 1878-1900, fond Drenovci...

² V Matrike sobášených, ktorá je uložená na Farskom úrade ev.a.v. cirkevného zboru v Soľanoch, je od 18. 8. 2007 do 10.9. 2013 zaznamenaných 5 sobášov. V dvoch prípadoch bol sobášený pár z iných lokalít (ženích Ilok – nevesta Radoš, respektíve ženích aj nevesta z Iloku) a v troch prípadoch boli uzatvorené manželstvá s katolíkmi – ženích Guňa, r. kat. – nevesta Soľany; ženích Soľany – nevesta Soľany, r.kat.; ženích Soľany – nevesta Vrbaňa, r.kat.

³ *My sme boli Slováci, muž bol Horvát – katolík. Sobáš sme mali v evanjelickom aj deti sú krstené v slovenskom. Dcéra aj syn majú Horvátov, deti aj vnuci aj pravnuci sú krstení v katolíckom, lebo tu veľa rokov nebolo farára keď odišiel Očenáš Ondrej...* (žena 1932)

⁴ *Cez túto vojnu tu bol dva mesiace Štefan Kubica. Pridal sa k nám ako Slováč. A druhý bol Fraňo Gren, tiež z Jelisavca. Tu slúžili. Aj Markovčani sem dochádzali, vojáci. Kceli slovenskú reč. Po vojne sme sa stretli keď sme tam boli s folklórom. Aj uňho sme boli, to bolo tak rodinovsky...* (žena 1935)

Ako lovec som bol v Našicách. Je tam veľa Slovákov okolo. Tam je aj Slováč, volá sa Rudo Satek. Prišiel sem z Našíc, tu mal mlyn a po druhej vojne sa vrátil do Našíc. K nemu som chodil na lov aj oni sem dochádzali. (muž 1929)

v Solanoch dodnes závisia od niekoľkých schopných a obetavých jednotlivcov. Ak v niektorých obdobiach chýbali, nastal útlm národnostného života so všetkými dôsledkami. (Porovnaj MICHALÍK 2008:476-480 a MICHALÍK – LENOVSKÝ 2013:82 – 86)

Situácia v juhovýchodnej Slavónii je v porovnaní s inými slovenskými spoločenstvami v Chorvátsku aj vo Vojvodine špecifická – rozpad Juhoslávie a nové štátne hranice spôsobili izoláciu od iných slovenských spoločenstiev, okamžite a výrazne ovplyvnili mnohé oblasti minoritného života v Solanoch, ktoré sa odvíjali od príbuzenských, ekonomických, náboženských kontaktov a spolkových aktivít. Niektoré ekonomické aktivity, napríklad obchodovanie s hospodárskymi zvieratami medzi Slavóniou a Báčkou v 2. polovici 20. storočia, sú v dnešných podmienkach neuskutočniteľné a nepredstaviteľné. Dokazujú výnimočnosť Solian, lebo s nimi súvisia kultúrne javy, aké sme doteraz v slovenskom dolnozemskej prostredí nezaznamenali. Je tu však aj veľa podobného, napríklad kontakty so Slovenskom prostredníctvom spolkovej činnosti. Dlhoročná inštitucionálna spolupráca s Krnčou je pre evanjelických i katolíckych solianskych Slovákov signifikantná. Výrazne ovplyvňuje stav etnického vedomia, prináša akulturáciu a možnosť porovnávania vo všetkých kategóriách kultúry. No – paradoxne – reálne vedie k zblížovaniu chorvátskeho a slovenského obyvateľstva a k oslabovaniu používania slovenského jazyka.

Všetci Slováci zo Solian ovládajú chorvátsky jazyk. V rámci zmiešaných manželstiev sa ako jednotlivci dostávajú do chorvátskeho prostredia, jazykovo sa do neho bez problémov začleňujú a prakticky okamžite strácajú väčšinu svojich etnických parametrov.

Výzva k príprave monografie o kultúrnych tradíciách solianskych Slovákov priniesla potrebu štúdia publikovaných prameňov. S výnimkou Lunkovej monografie Soljani z 19. storočia, kde sa slovenskému minoritnému obyvateľstvu venuje len periférne, sme našli skromné záznamy u Ušaka, Auerhana alebo Siráckeho⁵; práve absencia literatúry bola významným stimulom pri našom rozhodovaní, či ponuku akceptovať.

Kolektívny terénny výskum v Solanoch sme uskutočnili v septembri 2013 bez predchádzajúceho prieskumu. Okolnosti sa vyvinuli tak, že podmienky boli dopredu dané a ak sme sa chceli zoznámiť s kultúrou v podmienkach juhovýchodnej Slavónie, museli sme sa prispôbiť. Naším cieľom nebola kvantita na úkor kvality, len sme sa rozhodli využiť príležitosť. Na rozdiel od osvedčeného modelu návratných výskumov v rôznych ročných obdobiach absolvoval celý autorský kolektív výskumný pobyt jednorazovo. Iniciovali a organizačne ho zabezpečili predstavitelia evanjelického a.v. cirkevného zboru a MO MS v Solanoch. Naskytla sa nám tak príležitosť len k dôkladnejšej dokumentácii tradičných jesenných aktivít. Okrem písomných materiálov, získaných

rozhovormi s obyvateľmi Solian aj iných okolitých dedín (Slovákmi, Chorvátmi, Hercegovcami), sme priebežne zhromažďovali fotodokumentáciu zo súkromných archívov aj vlastnou fotografickou činnosťou. Vyrobili sme dokumentárny film, ktorý považujeme za rovnocenný, a v niektorých súvislostiach za nenahraditeľný dokumentačný materiál a učebnú pomôcku. Oveľa intenzívnejšie ako kedykoľvek predtým sme využívali e-mailovú komunikáciu /s pani farárkou Vojničovou Feldyovou/ pri dopĺňaní a overovaní informácií i kompletizácii najrôznejších technických parametrov. Lutujeme, že sa nám nepodarilo získať najstaršie evanjelické cirkevné archívalie zo Šídu, ktoré by ešte lepšie objasnili obdobie príchodu prvých slovenských obyvateľov do Solian. Napriek tomu v porovnaní s výsledkami štúdia Jána Siráckeho posúvame obdobie príchodu Slovákov do chorvátskeho prostredia Solian zo 60. rokov 19. storočia o 30. rokov skôr. Archívne dokumenty zmenili aj predstavu o priebehu kolonizácie zo slovenských regiónov. (Porovnaj SIRÁCKY 1980:80)

Pripravovaná monografia obsahuje kapitoly o histórii dediny a cirkevného zboru⁶, o medzilokálnych kontaktoch, vzťahoch so Slovenskom aj o vysťahovalectve, zamestnaní obyvateľstva, tradičnej gastronómii, o tradičnom staviteľstve a bývaní, obyčajových tradíciách a spolkovej činnosti. Súčasťou publikácie je spevník solianskych piesní vrátane krátkej etnomuzikologickej analýzy piesňového folklóru. Nutné je pripomenúť, že všetky kapitoly nie sú spracované na rovnakej úrovni. Diferencie sú spôsobené krátkosťou terénneho výskumu, skúsenosťami členov autorského kolektívu a jestvujúcimi objektívnymi podmienkami k získaniu dostatočného množstva respondentov/informácií ku konkrétnym riešeným témam. Niektoré údaje sa vyskytujú v rôznych súvislostiach viackrát. Skrátene verzie všetkých kapitol sú uvedené aj v chorvátskom jazyku, aby mali prístup k informáciám aj tí, ktorí dostatočne neovládajú spisovnú slovenčinu. Takáto štruktúra je dôsledkom možností autorského kolektívu a osvedčila sa pri príprave predchádzajúcich monografií z prostredia slovenských dolnozemskej enkláv. Monografiu dopĺňa obrazová príloha, pozostávajúca z čiernobielych aj z farebných fotografií. Všetky sú popísané v slovenskom aj v chorvátskom jazyku. Pre úplnosť je potrebné pripomenúť, že rozsah textov aj obrazových príloh bol dopredu limitovaný.

Žiada sa tiež dodať, že autorskému kolektívu sa podarilo splniť primárne ciele: získať prehľad o doteraz málo známom slavónskom spoločenstve so slovenskými koreňmi, pozdvihnúť vedomie etnickej príslušnosti a dostať ho do povedomia slovenského dolnozemskeho sveta aj Slovákov na Slovensku. Nadobudnuté poznatky nemožno považovať za komplexné a štúdium za skončené. Naopak – pri spracovávaní materiálu

⁵ Naš archívny výskum opäť ukázal, že starší autori sa pravdepodobne viac spoliehali na sprostredkované informácie, preberali ich nekriticky a údaje sú povrchné a nepresné.

⁶ Autorský kolektív z FF UKF v Nitre doplnil znalec miestnej histórie, obyvateľ Solian Tomislav Lunka a evanjelická a.v. farárka Svetlana Vojničová Feldyová, ktorá spracovala stručné dejiny cirkevného zboru. Piesňový materiál zhodnotil Jozef Hrušovský z Prešova.

sa objavujú viaceré nezodpovedané otázky a niektoré kultúrne javy, ktoré si, napriek skúsenostiam, nedokážeme vysvetliť. V podmienkach dolnozemských enkláv sú neštandardné⁷ a rozhodne sa stávajú podnetom k ďalším výskumným aktivitám a komparatívne štúdiu:

1. Slováci prišli do Solian v skupinkách z mnohých obcí a regiónov Slovenska, konfesiónálne nejednotní, priestorovo izolovaní, existenčné problémy mali silnejšie ako snahy po vytvorení vlastného cirkevného zboru, existovali len minimálne národnobuditeľské, spolkové a kultúrne snaženia, obmedzené možnosti praktizovania evanjelickej viery a napriek tomu sa zachovala solianska slovenčina aj vedomie pôvodu a slovenskej etnickej príslušnosti (porovnaj BABIAK 2011:16);
2. Vo všetkých iných slovenských prostrediach viedli kontakty so Slovenskom k posilneniu slovenčiny a vedomia slovenskej etnickej príslušnosti, kým v Solanoch sa prejavujú v prehĺbení vzájomnosti, či skôr jednoty s majoritným chorváckym obyvateľstvom;
3. Cirkev a vieru nechápu Slováci v Solanoch dogmaticky, ako niečo diferenciatívne, ale pragmaticky a prakticky;
4. Znakom etnicity je pre Slovákov slovenčina – kto nehovorí po slovensky je Chorvát. Pre Chorvátov je znakom etnicity priezvisko – muž rozpráva chorvátsky, má priezvisko Jurík – je teda Slovák;
5. Politická situácia od začiatku 90. rokov minulého storočia mimoriadne ovplyvnila kontakty s Báčkou a Srijemom, čo sa okamžite prejavilo v najrôznejších oblastiach spôsobu života a kultúry.

Knižka aj dokumentárny film sú dôkazom kultúrnej rozmanitosti a svedčia o prínose obyvateľov slovenskej národnosti do kultúrnych tradícií Chorvátska. Obyvatelia Solian, ktorých predkovia pochádzali zo Slovenska, no aj ich príbuzní, dostávajú príležitosť uvedomiť si svoje korene a posilniť vedomie etnickej príslušnosti. Občania majoritného chorváckeho spoločenstva môžu lepšie spoznať svojich slovenských susedov a uvedomiť si multikultúrny charakter svojej dediny. Školská mládež má možnosť vziať do ruky slovenský text a zlepšiť si zručnosti v materinskom jazyku. Autori sa obohatili o nové odborné aj ľudské poznatky, skúsenosti a vo finálnom štádiu prípravy publikácie do tlače neľutujú, že výzvu prijali.

Praktické príklady z prezentácie tradičnej kultúry Slovákov v Slavónii. Fotografická a filmová dokumentácia sa stávajú významnou súčasťou antropologického výskumu. Výstupy týchto metód sú rovnocenným materiálom k písomným dokladom. Ich primárnym cieľom je skompletizovať obraz o spôsobe života a kultúre vo vidieckom aj prímestskom prostredí, v rôznych geografických podmienkach, sociálnych, profesijných, konfesiónálnych

a etnických kontextoch. Sekundárnymi cieľmi výsledkov fotografickej a filmovej dokumentácie by mali byť:

- nahradenie podrobných opisov jednotlivých úkonov, t. j. priblíženie ich atmosféry v procese výučby;
- propagácia spoločného kultúrneho dedičstva a zachovávanie vedomia etnickej príslušnosti obyvateľov slovenských dolnozemských enkláv a diaspór;
- zvýšenie pozornosti celej verejnosti o vedu prostredníctvom výstupov v médiách popularizačného charakteru;
- motivovanie mladých ľudí k štúdiu navonok menej atraktívnych študijných programov.

Definované sekundárne ciele je možné dosiahnuť pomocou nástrojov marketingovej komunikácie. Komunikácia výstupov môže pozostávať zo špecifického spojenia reklamy, podpory predaja, public relations, a nástrojov priameho marketingu. Dôležitú úlohu majú aj komunikačné kanály, napríklad e-marketing alebo event marketing. (KESNER 2005:216) V prípade prezentácie fotografickej a filmovej dokumentácie je možné využiť kombináciu reklamných nástrojov, public relations a špecifik event marketingu.

Putovná výstava fotografií o kultúrnych tradíciách dolnozemských Slovákov.

Katedra manažmentu kultúry a turizmu sa prezentovala už viacerými tematickým výstavami fotografií. Jednou z nich je aj výstava s názvom **Kultúrne tradície dolnozemských Slovákov**, ktorá bola doposiaľ realizovaná v Galérii MLYNY (Nitra), v Etnografickom múzeu SNM (Martin) a v Groteska Art Caffé (Poprad).

O výstave: Obrazový materiál k výstave bol zhromaždený prostredníctvom terénnych výskumov pracovníkov katedry v slovenských minoritných spoločenstvách na území Maďarska, Rumunska a Vojvodiny v Srbsku od polovice 90. rokov minulého storočia. Ich prítomnosť vychádza z kolonizácie obyvateľov z územia dnešného Slovenska do južnejšie situovaných uhorských žúp, ktorá trvala od 17. storočia do 1. polovice 20. storočia. Po skončení

Výstava v Groteska Art Caffé (Poprad)



Zdroj: Roman Zima (2013)

⁷ K neštandardným postupom patrí aj následnosť organizačného zabezpečenia výskumu a finančného zabezpečenia tlače knižnej publikácie – doteraz vždy sa finančné prostriedky získavali keď bol rukopis pripravený do tlače, v tomto prípade sme boli oslovení pripraviť knižku, lebo treba minúť peniaze.

Výstava v Etnografickom múzeu SNM (Martin)



Zdroj: Roman Zima (2013)

tureckej expanzie poskytlo vyplienené územie dostatok pôdy na stavbu obydľí, na pestovanie poľnohospodárskych plodín a pasenie dobytku. Zo severu na juh migrovali Slováci z rôznych regiónov. Odlišovali sa vierovyznaním, rôznorodou kultúrnou výbavou aj nárečiami. V hornatom Zadunajsku, pod Pilišom, či v Bihorských horách, aj na nedozerných dolnozemských rovinách, prišli do iného geografického prostredia, kde našli maďarských, rumunských, srbských, chorvátskych, bulharských alebo aj nemeckých susedov. Všetky tieto faktory prispeli k formovaniu neopakovateľných kultúrnych systémov, ktorým zodpovedajú výnimočné, archaické a stále živé varianty maďarskej, rumunskej, bulharskej alebo „juhoslovanskej“ slovenčiny. Dolnozemské slovenské kultúrne tradície patria do klenotnice kultúry Slovákov a predstavujú mimoriadne bohatstvo štátov, ktoré sú ich novou domovinou.

Dokumentárny film – Kultúrne tradície Slovákov v Solanoch

Audiovizuálne prezentačné prostriedky sa delia podľa techniky spracovania a mediálnych nosičov. Podľa funkcie a obsahu je ich možné rozdeliť na inštruktážne, popisné a propagačné. Dominantnou zložkou ich pôsobenia je obraz, ktorý dopĺňa zvuk (vo väčšine prípadov hovorené slovo alebo hudba). Audiovizuálne propagačné prostriedky sú najúčinnnejšie médiá a zaraďujú sa medzi najefektívnejšie nosiče informácií vôbec. Aj keď ide o veľmi obľúbený typ propagačného prostriedku, faktom zostáva, že je pomerne málo využívaný v oblasti vzdelávania. Výhodou audiovizuálneho propagačného prostriedku je pôsobenie na primárne receptory (zrak a sluch); zachytenie propagovanej skutočnosti v pohybe a farbe; vysoká miera názorného prevedenia; vysoká miera zapamätateľnosti; emotívne pôsobenie; možnosť zasiahnutia širšieho okruhu cieľových skupín; pôsobenie v čase oddychu; nízke náklady v prepočte na počet zasiahnutých recipientov. Cieľom dokumentárneho filmu – Kultúrne tradície Slovákov v Solanoch zachovať obraz o spôsobe života a kultúre v slovenskej enkláve na začiatku 21. storočia.

Ukážky z dokumentárneho filmu – Kultúrne tradície Slovákov v Solanoch



Zdroj: <https://vimeo.com/78830100>

Video je kombináciou dlhých záberov a detailov, zaznamenáva činnosti od začiatku až do konca napr. varenie lekváru, pálenie pálenky, pečenie chleba a iné.

Literatúra a pramene:

- AUERHAN, J.: Čechoslováci v Jugoslávii, v Rumunsku, v Maďarsku a v Bulharsku. Praha 1921.
- BABIÁK, M.: Anabáza. Estetické štúdie a eseje. Nadlak 2011.
- KLÍMA, S.: Čechové a Slováci za hranicami. Praha 1925.
- KESNER, L.: Marketing a management muzeí a památek. Praha 2005.
- LENOVSKÝ, L.: Identity: (Today) a commodity among others (?) In: Filozofia, roč. 60, č. 7 (2005), s. 536-541.
- LENOVSKÝ, L.: Asimilácia a hranice. In: Dynamika akulturácie na etnickej hranici : zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, ktorá sa konala v Nitre na UKF v dňoch 10. – 11. novembra 2010. Nitra 2011, s. 15-23.
- LENOVSKÝ, L. – MICHALÍK, B.: Konfesionalita a identita dolnozemských Slovákov. In: Evanjelická cirkev v živote dolnozemských Slovákov : zborník materiálov z rovnomennej medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v rámci osláv 200. výročia polozenia základného kameňa evanjelického kostola v Nadlaku, ktorú zorganizoval Evanjelický luteránsky cirkevný zbor v Nadlaku a ktorá sa uskutočnila 19. mája 2012 v Nadlaku. Nadlak 2013, s. 82-86.
- LUNKA, T.: Soljani kroz prošlost. Osijek : vlastita naklada, b.r.
- MICHALÍK, B.: Rola osobností i inštitúcií pri zachovávaní a rozvíjaní kultúry a jazyka minority. In: Slovenčina v menšinovom prostredí : štúdie z II. medzinárodnej vedeckej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Békešská Čaba 2008, s. 476-480.

SIRÁCKY, J. a kol.: *Slováci vo svete 1*. Martin 1980.

UŠÁK, V.: *Slováci v Chorvátsku. Historický náčrt*.

Cleveland – Rím 1978.

Kniha zomrelých od roku 1932 do 1980. Matrika ev.a.v. cirkevného zboru Šíd.

Matica umrlíh 1878 – 1900, fond. Drenovci, rkt. sv. Mihael ark., 1719, filijala Soljani, (posebne knjige), knj. 23.

Matriky narodených, sobášených a zomrelých rímskokatolíckej farnosti v Solňanoch. Archív ďakovačko-osijeckého arcibiskupstva v Ďakove; fond Drenovci, filijala: Soljani ŽU 1821- 1856, DAO-367 V 1857-1877

Kontakt:

Prof. PhDr. Jaroslav Čukan, CSc.

KMKaT FF UKF v Nitre

Štefánikova 67

949 01 Nitra

E-mail: jcukan@ukf.sk



PhDr. Roman Zima, PhD.

KMKaT FF UKF v Nitre

Štefánikova 67

949 01 Nitra

E-mail: rzima@ukf.sk



Konfesionalita, kňaz a etnokultúrny vývoj minorít (na príklade dolnozemskej Slovákov)

Ladislav Lenovský

Abstract: Confessionality is a set of religious features and the degree of their practicing. Not all Slovak Lowland villages have the same confessionality. It increases if the community is homogeneous, endogamous and cohesive. The presence of strong personalities can encourage or revitalize the national and cultural life of the community. The absence of personality, on the contrary, causes decay or desuetude of community life and of minority identity. In the past as well as in the personality of the priest rests huge organizational, cultural and educational potential which, if used effectively, contributes to preservation or revitalization of ethno-cultural traditions in the environment of ethnic minorities, as exemplified by the Slovak Lowland communities.

Kľúčové slová: konfesionalita, kňaz, minorita, Dolná zem, etnokultúrne tradície

Úvodom. Konfesionalita je súbor náboženských znakov a miera ich prežívania. Niektoré z nich sú manifestné – viditeľné už na prvý pohľad, reprezentujú konkrétne náboženstvo jednotlivca aj spoločenstva. Napríklad kostol, modlitby, náboženské knihy, rituály – služby Božie, omša, krst, konfirmácia, pohreb, či sobáš, ale aj jednoduchá au-

toidentifikácia – konštatovanie – „som evanjelik“, „som katolík“. Na základe týchto znakov každý vie okamžite určiť náboženstvo človeka aj komunity. Iné náboženské znaky sú latentné – skryté a možno ich identifikovať, alebo dedukovať na základe najrôznejších aktivít, úkonov, výroby, či dokonca myslenia a mentality (napríklad náboženské prvky zariadenia interiéru, farebnosť odevu, obradová strava, slávenie sviatkov, prezentovanie niektorých vlastností človeka ako cností, alebo celý hodnotový systém). Náboženské znaky sú často zakódované, čitateľné len „medzi riadkami“. Niekedy sú skryté len cudzím, inokedy aj samotným nositeľom. Ich funkcia môže byť úplne iná, akoby s náboženstvom nemali nič spoločné. No po hlbšej analýze sa náboženská proveniencia, či vplyv, môžu objaviť. Napríklad v rodinách, ktoré sa nevyznačujú vysokou mierou konfesionality („my do kostola nechodíme“, „my sa nemodlíme“). Ak je priebeh najvýznamnejších sviatkov v roku, alebo momentov v živote členov rodiny/spoločenstva tradičný, obsahuje množstvo prvkov náboženstva aj v takýchto rodinách. Udržiavanie tradícií v slovenskom dolnozemskej prostredí preto s istotou predpokladá aj prítomnosť latentných náboženských znakov.

Konfesionalita je veľmi dôležitou charakteristikou všetkých slovenských dolnozemskej komunít. V každej dedine, spoločenstve môže byť iná, navyše, mení sa aj v čase. Niektoré lokality sa hrdlo prezentujú ako komunity s intenzívnym náboženským životom, mnohými cirkevnými aktivitami, osobnosťami, angažovanosťou viacerých obyvateľov, cirkevnými spolkami. Zvyknú to o nich hovoriť aj „tí druhí“. Na náboženskom živote sa tam podieľajú všetky generácie – od najstarších (presbyterov, dozorcov, kantorov, ďalších cirkevných funkcionárov, či členiek oltárneho krúžku, alebo spevokolu), cez strednú generáciu, ktorá v týchto aktivitách býva (i keď zväčša v menšej miere) tiež zaangažovaná, až po mládež a deti. (O spolkovéj činnosti v slovenských dolnozemskej komunitách bližšie MICHALÍK 2011:47-72.) Deti a mládež sa stretávajú na fare počas prípravy vianočného programu, pred konfirmáciou, no aj častejšie – týždenne, alebo nepravidelne, kedy podľa potreby využívajú priestory a vybavenie fary (klubovňu, počítač, internet, dvor, na ktorom je zriadené detské ihrisko, parkovú úpravu okolo kostola a pod.). V takýchto komunitách sa aj na službách Božích zvyčajne zúčastňuje väčšia časť komunity. Spravidla v rámci intenzívnych medzilokálnych kontaktov sa veriaci stretávajú s členmi iných cirkevných zborov, deti navštevujú spoločné letné tábory organizované alebo spoluorganizované cirkvou, mládež má možnosť na náboženských podujatiach spoznať rovesníkov z iných slovenských dedín. Starší, ktorí už takéto vzťahy s rodinou, alebo priateľmi majú, ich udržiavajú práve prostredníctvom náboženských podujatí. Najvýznamnejšie sa konajú pravidelne, každoročne. Sú dlho očakávané a mnohí si nevedia predstaviť, že by sa ich nezúčastnili. Sú prirodzenou súčasťou ich života. (O medzilokálnych kontaktoch a ich vplyve na etnokultúrny vývoj bližšie ČUKAN 2011:7-14.)

Z interiéru slov. ev. a. v. domácnosti



Zdroj: Ladislav Lenovský (2007)

Nie všetky slovenské dediny a ich spoločenstvá majú konfesionalitu rovnakú. Z rôznych dôvodov môže byť slabšia, alebo silnejšia. Intenzívnejšia je v prípade, ak je komunita homogénna, endogamná a súdržná. Vtedy nenastávajú situácie, kedy sa rozhoduje o tom, „v ktorom kostole“ pokrstiť dieťa, ktoré sviatky budú sláviť a aký budú mať priebeh. Silné spoločenské a rodinné väzby, dnes viac prítomné v dedinskom ako v mestskom prostredí, pôsobia na život človeka stabilizujúco, konformita a tradicionalizmus konfesionalitu udržiavajú, alebo zvyšujú. Prítomnosť silných osobností (nielen z náboženskej sféry) dokáže národný a kultúrny život komunity podnecovať, alebo revitalizovať. (O význame osobností pre národnostný a kultúrny život bližšie MICHALÍK 2008:476-480.) Ich absencia má opačný efekt. Ďalším faktorom zmeny konfesionality je taká zmena zamestnania, ktorou je človek vytrhnutý z vlastnej kultúry a society. Miera prežívania náboženských znakov sa vtedy znižuje a náboženskú identitu sa oslabuje. (O súvislostiach zamestnania, konfesionality a etnicity bližšie ŠUSTEKOVÁ 2004:127-132.) Oslabovanie vplyvu náboženstva v súčasnom meniacom sa svete však nemožno pripisovať migrácii, modernite a multietnicite, i keď prenikli až za hranice komunít, rodín a manželstiev. Niekedy práve dynamika vývoja mnohé v náboženskom živote ľudí podnietila a dala mu zmysel. Príbehy Slovákov pri osídľovaní Dolnej zeme, interpretované historiografiou, etnológiou aj mytológiou, sú plné dôkazov o dôležitých funkciách a vplyve cirkvi, najmä farára.¹

¹ „Pred odchodom poznali svoj priestor, no zrazu prišli do neznámeho, stratili istotu a pocit bezpečia. Nemali oporné body svojich aktivít. Ocitol sa v novom rytme prírody a kozmu, v čase aj v priestore sa museli preorientovať. Slnko začalo ináč merať čas, inak a na inom mieste zapadalo, ináč sa začínala zima a jar ohlasovali iné vtáky. Zohnutí ľudia z vrchov sa učili chodiť vzpriamení po rovnej zemi. Prestal platiť kalendár aj pranostiky, nebolo treba vyťahovať dvojmužnú pílu, kľúčovnice zostali opreté o stenu sušiarne na kukuricu. V inakšej peci sa kúrilo iným materiálom, z inej múky sa ináč piekol chlieb... ...zmenil sa každodenný aj sviatočný život, celý kultúrny systém. Zo dňa na deň sa zmenila funkcia aj hodnota predmetov materiálneho sveta, ktorý ich obklopoval. Došlo k zlomovému procesu v mnohých

Význam náboženstva a cirkvi stúpa najmä v ťažkých a zlých časoch. Zdá sa, že v súčasnosti frekventované konštatovanie, že kostoly dnes ľudia navštevujú menej ako voľakedy, že v ich každodennom živote je úloha náboženstva čoraz menšia, je dôkazom toho, že až také zlé a ťažké tie dnešné časy nie sú.

Kňaz. Postavenie a význam cirkvi v konkrétnych komunitách z veľkej miery predstavuje a v ešte väčšej miere vytvára kňaz. V rámci náboženského spoločenstva je realizátorom najvýznamnejších a pravidelných náboženských ceremónií a administratívno-organizačného života, ale aj psychologickou, spoločenskou, morálnou a vzdelávacou autoritou. Zmena jeho postavenia v súčasnosti je spôsobená tým, že monopol, ktorý v spomenutých oblastiach (spolu s učiteľom) v dedinskom spoločenstve mal, zanikol. Cirkevné školy, do polovice 20. storočia jediný zdroj gramotnosti na vidieku, nahradili štátne a dnes aj súkromné školy. Navyše, informácie o svete, jeho vzniku, princípoch, ale aj o náboženstve a Bohu nesú aj nové médiá. To však neznamená, že kňaz je nahradený/nahraditeľný.

Butín – „slovenský“ ev. a. v. kostol



Zdroj: Ladislav Lenovský (2008)

Je svedomím veriacich. Má stelesňovať ich predstavu o tom, aký má človek byť. Má byť zárukou toho, čo oni sami zaručiť nedokážu. Delegovali ho do úlohy nositeľa tzv. ideálnej kultúry („ako by to malo byť“), ktorá je vždy odlišná od tzv. reálnej („ako to je“). Kňaz je reprezentantom celej náboženskej komunity. Ak spoločenstvo vidí, cíti, že niečo chýba, vzhliada ku kňazovi a čaká riešenia. Tam, kde upadá morálny život, očakávajú pomoc práve od neho.

oblastiach kultúry a overené tradičné postupy nahradila improvizácia. Bezradní sa obzerali okolo seba a hľadali istotu a útechu. ...Kňaz, ktorý neraz prišiel na čelo kolonistov, pocítil a prežíval zmeny menej intenzívne. Predmety, ktoré ho obklopovali, životné situácie a každodenný život, sa najviac podobali tomu predchádzajúcemu v starom domove. Navyše – nebol s ním natoľko zrastený ako roľníci... Ani prostredníctvom práce, ktorá mala celkom odlišný charakter, ale ani s jediným prostredím a lokálnym spoločenstvom, lebo miesto svojej služby predsa len z času na čas menil a spravidla neprežil celý život na jednom mieste ako roľníci.“ (ČUKAN – KURPAŠ 2013:13-17)

Borumlak-Varzał' - betlehemci a dorotáši*Zdroj: Ján Mlynarčík (2007)*

Kde upadá národné povedomie, alebo kultúrny život, vždy okrem iných vinia aj kňaza. Niekedy bez ohľadu na to, že bez spolupráce členov cirkevného spoločenstva sú jeho reálne možnosti obmedzené. Náboženstvo síce poskytuje veriacim návod na život, no práve kňaz ho interpretuje a uvádza do skutočného života. V náboženskom, ale aj kultúrno-spoločenskom živote evanjelických dolnozemsých spoločenstiev plní nenahraditeľné funkcie aj jeho manželka. Spoločenstvo od nej očakáva presne definované aktivity, správanie a postoje. Od obidvoch sa očakáva napĺňanie svojich sociálnych rol, ktoré je podrobne monitorované niektorými členmi cirkevného spoločenstva (kedy, kde a prečo farár (a jeho manželka) chodia, ako sa odievajú, trávia čas, s kým sa stretávajú, ako sa správajú voči sebe aj ostatným a pod.).

Keďže kultúra a fungovanie spoločnosti sú založené na reciprocite (v najrôznejších podobách), úlohy a roly, ktoré kňaz má, sú vyvážené jeho statusmi, kompetenciami a autoritou. Jeho účasť na podujatiach a aktivitách spoločenstva ich legitimizuje a dodáva im požadovanú dôstojnosť. Kňaz je nezriedka pozývaný na najvýznamnejšie rodinné udalosti (svadby, krstiny, jubileá a pod.), kultúrne a spoločenské podujatia obce (prezentácia publikácií, dni obce, výročia, športové podujatia, divadelné predstavenia a pod.). Oficiálne, alebo aj neoficiálne je účastný pri riešení dôležitých otázok komunitného, niekedy aj politického života. I napriek inštitucionálnej autorite, ktorú má z moci svojho úradu, sú veľmi dôležité jeho osobnostné dispozície a kvality. V prípade ich optimálnej kombinácie zvyčajne veľmi efektívne vplýva na rozvoj náboženského aj kultúrno-spoločenského a národnostného života obce. Ak komunita z rôznych dôvodov nemá vlastného kňaza, niektoré aktivity prirodzene upadajú, alebo zanikajú.

Evanjelickí Slováci v slavonských Solanoch od svojho príchodu do dediny koncom 30. rokov 19. storočia až do roku 2004 nemali svojho farára. V rokoch 1863 – 1896 boli filiou 35 km vzdialenej Bingule, s viac-menej formálnou starostlivosťou – novorodencov krstil a zosnulých pochovával miestny rímsko-katolícky chorvátsky kňaz. V rokoch 1897 – 1991 boli Solány filiou Šídu, odkiaľ farár

Pivnica - „líčení slovenského“ kostola*Zdroj: Archív farského úradu (2008)*

prichádzal 4-krát ročne. Vlakom cestoval do Vinkoviec, odtiaľ ráno iným vlakom do Vrbane, kde ho čakal povoz do Solian a ďalšie dve hodiny cesty. Aj preto v rokoch 1930 – 1948 v dedine pôsobil diakon, ktorý okrem služieb Božích vykonával nedeľnú školu aj pohreby. V rokoch 1961 – 1967 pôsobil v dedine kantor – levíta, ktorý vykonával služby Božie, nedeľnú školu a prípravu konfirmandov. Po ňom prípravu konfirmandov a nedeľnú školu prevzal miestny obyvateľ. Keďže v tomto období v obci nežil ani laický kazateľ, služby Božie sa nekonali vôbec. Od roku 1998 prichádzal do dediny raz ročne chorvátsky farár alebo diakon zo Slavónskeho Brodu, raz mesačne diakonka z Vinkoviec a od roku 1999 duchovný z Iloku.

Neprítomnosť farára tu významne ovplyvnila zachovávanie a modifikáciu lokálnych etnokultúrnych tradícií. Po narodení dieťaťa je všeobecne rozšírené, že (z rôznych dôvodov) by ho príbuzní a susedia mali prvýkrát vidieť až po krste. Krst sa zvyčajne koná v najbližšiu nedeľu, najneskôr dva týždne po narodení. Z dôvodu neprítomnosti farára v Solanoch sa toto pravidlo nemohlo dodržiavať – „prvýkrát vidieť“ chodili ešte nepokrstené dieťa. Pri tejto návšteve aj na krstinách je potrebné obdarovať ho, čo vyvolalo duplicitu obdarovávaní a návštev. Vádzka – prvá návšteva bohoslužieb rodičky po šestonedeli, sa nemohla vykonávať z toho istého dôvodu. Matka v čase krstu zvyčajne už nebola šestonedielkou, krstov sa preto v Solanoch bežne zúčastňovali aj rodičia dieťaťa, čo inak nebolo zaužívané. Deti v Solanoch krstili „hromadne“, keď do dediny prišiel farár, niekedy až niekoľkokomesačne. Rodičia dali pokrstiť dieťa ihneď aj v miestnom rímskokatolíckom „chorvátskom“ kostole. Keďže bohoslužby a pohreb bývali popoludní, krst prebiehal až po nich a slávnostný obed nahradila večera. Konfirmácia tu nebývala na takej úrovni, ako v iných dedinách, lebo jej príprava nebola pravidelná. Prinajlepšom ju vykonával diakon/levíta, neskôr radový obyvateľ. Je prirodzené, že nemali také vedomosti a autoritu ako kňaz. V rámci kalendárnych obyčají badať zmeny v presune slávnostných veľkonočných nedeľných bohoslužieb z dopoludnia na popoludnie a vianočných zo Štedrého dňa (24. 12.) na Kračún (25. 12.), lebo farár v tradičných

termínoch vykonával služby Božie vo „svojom“ farskom kostole. Tým sa presunulo napríklad aj vianočné recitovanie a odmeňovanie detí v kostole pri stromčeku na druhý deň. Tradičná trojkráľová kňazská obchôdzka sa v miestnych evanjelických rodinách nekonala vôbec.

Od roku 2004 tvoria evanjelici v Soľanoch samostatný cirkevný zbor s vlastnou farárkou. Začala vyučovať náboženstvo v miestnej základnej škole, pravidelne sa konajú služby Božie, cirkevný zbor organizuje sobotňajšie Biblické hodiny a vyučovanie konfirmandov. V roku 2008 bol založený Oltárny krúžok žien, konajú sa recipročné návštevy cirkevných zborov v rámci Chorvátska, Vojvodiny a Slovenska, solianske deti každoročne navštevujú biblický tábor v Crikvenici. V roku 2004 sa konal Deň cirkvi pri príležitosti 20. výročia polozenia základného kameňa modlitebne, v roku 2012 pripravil cirkevný zbor Deň cirkvi pri príležitosti 100. výročia kúpy prvej modlitebne. Deň

Nedelná škola na ev. a. v. fare v Boľovciach



Zdroj: Archív farského úradu (2009)

cirkvi sa konal aj v roku 2013. V spoločenských priestoroch modlitebne pravidelne nacvičuje soliansky slovenský folklórny súbor, stretávajú sa tam miestni Slováci v rámci spolku Matice slovenskej, alebo aj pri iných príležitostiach. Prítomnosť farárky tu štandardizuje náboženský život slovenských evanjelikov, prispieva k revitalizácii etnokultúrnych tradícií a etnickej identity solianskych Slovákov. Evanjelizmus je, aj vo všeobecnosti, z dolnozemskými Slovákami neoddeliteľne spätý.

Podobných príkladov z Dolnej zeme je viac. „Vo vlastivedných monografiách aj užšie obsahovo zameraných publikáciách z prostredia slovenských dolnozemských enkláv sa len výnimočne nevyskytujú zmienky o významnom prínose kňazov a učiteľov v kultúrnej, osvetovej a širšie chápanej organizačnej národnostnej činnosti.“ (ČUKAN – KURPAŠ 2013:13) Perspektívna je i súčasná generácia slovenských kňazov na Dolnej zemi s ambíciami realizovať náboženský život a pôsobiť aj v oblasti rozvoja kultúry a udržiavania etnického vedomia miestnych Slovákov. Predstavujú ich napríklad aj aktivity späté s vedeckovýskumnou a publikačnou činnosťou pracovníkov Katedry manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre,

ktorá v ostatných rokoch publikuje pôvodné monografie dolnozemských dedín so slovenským osídlením. Miestni farári sa v nich systematicky zaoberajú lokálnymi dejinami cirkvi, okrem toho aktívne participujú na organizačnom zabezpečení výskumu a pri prezentácii výsledkov. Doteraz boli týmto spôsobom realizované výskumy a publikované monografie z obcí Borumlak a Varzaľ (Bihor), Butín (Banát), Pivnica (Báčka), Boľovce (Sriem), Silbaš (Báčka) a Soľany (Slavónia), prebieha výskum vo Vojlovici pri Pančeve.

Záver. Jedným z najvýznamnejších kontextov náboženstva a Slovákov na Dolnej zemi je dlhodobá a nenahraditeľná úloha cirkvi v zachovávaní ich národného života a etnickej identity. (K problematike významu cirkevnej, evanjelickej kultúry pri budovaní dolnozemskeho kultúrneho modelu bližšie z kulturologicko-umeleckého pohľadu VALENTÍK 2009, alebo kulturologicko-etnografického DIVIČANOVÁ

Prezenácia publikácie o Pivnici



Zdroj: Michal Kurpaš (2010)

2011.) Náboženstvo je dodnes súčasťou ich sviatočného aj každodenného života. V inštitúte aj v osobnosti kňaza spočíva veľký organizačný a výchovnovzdelávací potenciál. Ak je efektívne využitý, prispieva k udržiavaniu alebo revitalizácii etnokultúrnych tradícií v prostredí etnických minorít. Kňaz reprezentuje v lokálnom spoločenstve cirkiev a náboženstvo, evanjelické, aj rímsko-katolícke náboženstvo reprezentuje komunity dolnozemských Slovákov, ich kultúru a identitu.

Literatúra a pramene:

- ČUKAN, J.: *Posuny v kvalite a intenzite vzťahov na etnokultúrnej hranici. In: Dynamika akulturácie na etnickej hranici : zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, ktorá sa konala v Nitre na UKF v dňoch 10. – 11. novembra 2010. Nitra 2011, s. 7-14.*
- ČUKAN, J. – KURPAŠ, M.: *Rola osobnosti v minoritnom kultúrnom systéme. In: Evanjelická cirkev v živote dolnozemských Slovákov : zborník materiálov z rovnomennej medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v rámci osláv 200. výročia polozenia základného kameňa evanjelického kostola v Nadlaku,*

ktorú zorganizoval Evanjelický luteránsky cirkevný zbor v Nadlaku a ktorá sa uskutočnila 19. mája 2012 v Nadlaku. Nadlak 2013, s. 13-17.

MICHALÍK, B.: Kontakty so Slovenskom a spolková činnosť. In: Čukan, J. (ed.): Boľovce : kultúrne tradície Slovákov v Srieime. Báčsky Petrovec 2011, s. 47-72.

MICHALÍK, B.: Rola osobností a inštitúcií pri zachovávaní a rozvíjaní kultúry a jazyka minority. In: Slovenčina v menšinovom prostredí : štúdie z II. medzinárodnej vedeckej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Békešská Čaba 2008, s. 476-480.

ŠUSTEKOVÁ, I.: Remeslá a neroľnícke zamestnania a ich vplyv na asimiláciu slovenského obyvateľstva v Maďarsku a Chorvátsku. In: Perspektívy štúdia a výskumu v spoločenských vedách : zborník z medzinárodnej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov Trnava, 14. november 2003. Trnava 2004, s.127-132.

DIVIČANOVÁ, A.: Mozaika cirkevných dejín a cirkevnej kultúry Slovákov v Maďarsku. In: DIVIČANOVÁ, A. – KOVÁČOVÁ, A. (eds.): Cirkevná kultúra Slovákov v Maďarsku. Békešská Čaba 2011, s. 14 – 32.

VALENTÍK, V.: Kulturologické etudy. Báčsky Petrovec 2009.

Kontakt:

Doc. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 01 Nitra
E-mail: llenovsky@ukf.sk



Výskum kultúry dolnozemskej Slovákov ako metodologický problém¹

Boris Michalík

Abstract: The aim of this paper is to present a few problematic spheres, where the generally accepted not quite correspond to the real situation. We emphasize that the path to the general knowledge of the culture of Slovaks living in Low Land is through the realization of research in widest context of theory in as many localities as it is possible. We present a view of the seven problematic issues, which in the context of current research Slovaks can be considered as relevant. Firstly, there is the problem of the meaning of terms ethnic enclave and ethnic diaspora. Secondly, the consideration of degree of acculturation and meaning transfer from term "language island" to term "cultural island". Thirdly, we are considering terms

of ethnocultural and ethnoconfesional aspects of identity. The fifth problem is the urban and rural environment and their contexts affecting acculturation in the minority sector. The sixth circuit is relation between ethnic identity and civic identity. Seventh problem is the minority policy in the European Union, its relative instability and undeniable impact on the acculturation of minorities.

Kľúčové slová: Dolná zem, akulturácia, etnická identita, minorita

Úvod. Výskum etnickej problematiky ponúka rôzne témy, priestory, časové horizonty a ich variácie. Z hľadiska profilácie výskumu na Katedre manažmentu kultúry a turizmu sú akcentované slovenské menšiny na Dolnej zemi v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Chorvátsku. Výskumný priestor je relatívne široký, zjednocujúcimi faktormi sú vo väčšine lokalít jazyk a kultúra. Rozdielnymi sú zasa rôzne okolnosti, ktoré dlhodobo ovplyvňovali život (akulturáciu) v konkrétnom štáte, regióne či dedine.

Sociokultúrne parametre (nielen) stredoeurópskeho priestoru sa neustále menia. Zmeny sú dynamické, a preto je nevyhnutné aktualizovať, revidovať a kriticky pristupovať k získaným poznatkom a zovšeobecneniam v reálnom čase. To, čo platilo pred 2. svetovou vojnou, už neplatilo v 60. rokoch a to, čo platilo v 80. rokoch 20. storočia, je v súčasnosti často prekonané. A naopak, niektoré piliere a princípy etnokultúrnych zmien sú relatívne nemenné a stabilné.

Problematika fungovania etnických minorít je dlhodobo predmetom záujmu politiky, štátnych inštitúcií aj vedeckých kruhov. Prvotný záujem o iné kultúry súvisel s kolonializmom a v 19. a 20. storočí v rámci národno-obrodeneckého hnutia vyústil do vzniku nových štátov, založených zväčša na etnickom princípe. Multietnické a politicky homogénne štáty sa rozpadli na menšie celky. Neraz sa celé etnické jednotky stali „domácim“ obyvateľstvom (najčastejšie príslušníci štátotvorného národa) a iní „cudzincami“, príslušníkmi minorít.

Ideologické zastrešenie tejto problematiky v krajinách bývalého východného bloku počas studenej vojny eliminovalo etnokultúrne vymedzovanie minorít, naopak, ich asimilácia bola postulovaným princípom a chápaná ako žiaduca a efektívna. Politicko-ekonomické zmeny koncom 20. storočia, eurounionizácia a globalizácia postavili túto problematiku do novej dimenzie. Nivelizácia a unifikácia kultúry na jednej strane urýchljuje akulturáciu, no vyvoláva i opačný efekt – vymedzovanie sa na základe exkluzívnych etnokultúrnych parametrov skupín obyvateľstva v inoetnickom obklúčení – etnických minorít.

Multikulturalizmus a interkulturalizmus ponúkajú minoritám výzvy k politickej, kultúrnej a ekonomickej sebarealizácii. Etnobiznis sa stáva legitímnym pojmom, ktorý prostredníctvom štátnej alebo ešte vyššej podpory (Európska Únia, nadnárodné inštitúcie a spoločnosti, mimovládne organizácie) umožňuje minoritám nielen existovať, ale aj aktivizovať sa v politike, kultúre a ekonomike. Etnokultúrna identita minorít je efektívnym faktorom presadzovania imanentných

¹ Odznelo ako habilitačná prednáška v odbore 3.1.2 kulturológia dňa 24. 9. 2013 na FF UKF v Nitre.

cieľov bez ohľadu na ich axiologicko-etické hodnotenie (či ako prirodzene cenné zachovávanie a rozvíjanie kultúrnej rozdielnosti a pestrosti, alebo ako účelový nástroj realizácie ambícií časti obyvateľstva v rámci štátu).

Cieľom prítomného príspevku je prezentovať viacero problematických sfér, kde všeobecne akceptované nie celkom korešponduje s reálnou situáciou. Pritom zdôrazňujeme, že cesta k všeobecnému poznaniu kultúry Slovákov na Dolnej zemi vedie cez realizáciu terénneho výskumu najširších kontextov problematiky v čo najväčšom počte dolnozemskej lokalít. Na druhej strane, ak by sme aj poznali či preskúmali situáciu vo všetkých slovenských minoritných komunitách, išlo by len o stav k určitému konkrétnemu časovému bodu, ku ktorému by sa viazali najrôznejšie kontexty, ktoré tento stav spôsobili.

Prezentujeme pohľad na sedem problematických okruhov, ktoré v kontexte aktuálneho výskumu dolnozemskej Slovákov možno považovať za relevantné. (Porovnaj LENOVSÝ 2010: 27–33.) Po prvé ide o problém významu pojmov etnická enkláva a etnická diaspóra. Po druhé ide o zohľadnenie miery akulturácie a posun od termínu jazykový ostrov k termínu kultúrny ostrov. Po tretie ide o etnokultúrne a etnokonfesionálne aspekty identity. Piatym problémom je urbánne a rurálne prostredie a ich kontexty ovplyvňujúce akulturáciu v minoritnej sfére. Šiestym okruhom je etnická identita a občianska identita, ktorých manifestácia je situačná v závislosti od cieľového zreteľa. Siedmym problémom je menšinová politika v európskom priestore, jej relatívna nestabilita a nesporný vplyv na akulturáciu príslušníkov minorít.

Problém prvý: Etnická enkláva – etnická diaspóra. V každodennom živote obyvateľov Dolnej zeme z ich hľadiska vôbec nie je podstatné, či žijú v obklúčení príslušníkov iných etnokultúrnych spoločenstiev v podmienkach etnickej enklávy alebo diaspóry. Objasňovanie týchto pojmov sa ich netýka a nemajú dôvod venovať im pozornosť, hoci reálne podmienky, ktoré označujú, patria k najpodstatnejším pre zachovávanie a tvorivé rozvíjanie prejavov etnicity a pre ich vedomie etnickej príslušnosti. Pre výskumníka je presný význam odborných termínov základom vedeckej práce. V odbornej spisbe nie sú akceptované nekonkrétne určenia príslovkami (kedysi, dávno, veľa, málo), preto je nutné zreteľne vymedziť hranicu na základe iných parametrov. V tomto prípade je podstatný zreteľ funkcionálny. Etnická enkláva označuje takú skupinu ľudí, odlúčenú od svojho národa, ktorá je v inoetnickom prostredí schopná biologickej a kultúrnej reprodukcie. Umožňuje vytvárať etnokultúrno-homogénne manželstvá a v takomto prostredí vychovávať deti a socializovať svojich členov. Etnická diaspóra toho nie je schopná, hoci môže byť aj početnejšia ako enkláva. Niekoľkosto členné slovenské komunity v Dobanovciach či chorvátskych Solanoch zatienia v kultúrnej produkcii aj niekoľkonásobne väčšie spoločenstvá v Silbaši či Boľovciach. Napriek tomu sa podľa tohto prístupu z väčšiny enkláv postupne stávajú diaspóry. Spôsobuje to rastúci počet zmiešaných manželstiev a následná socializácia detí v prostredí majoritnej kultúry. Metodologicko-teoretický

problém etnická enkláva – etnická diaspóra súvisí s nasledujúcim diskurzom.

Problém druhý: Jazykový ostrov – kultúrny ostrov. V odbornom jazyku kulturológov, etnológov či kultúrnych antropológov sa často stretáme s termínmi jazykový ostrov, kultúrny ostrov aj s ďalšími. Ak sa stotožníme s objektívnou skutočnosťou, že jazyk je súčasťou a odrazom kultúry, v prípade etnických enkláv by sme mali hovoriť o kultúrnych, presnejšie o etnokultúrnych ostrovoch. Termín jazykový / lingvistický ostrov je v súčasnosti nepresný aj z iného aspektu. Ak aj etnokultúrny ostrov stratil svoj jazyk, reálne existuje, lebo jazyk patrí k základným, no je len jedným z mnohých príznakov/vlastností etnickej jednotky. Etnokultúrne javy sú podstatne stabilnejšie a trvácnejšie ako výrazy, ktoré ich označujú. Ak lingvisti (napr. Divičanová, Glovňa) a niektorí etnológovia (napr. Botík) povyšujú jazyk na rozhodujúci a niekedy jediný indikátor miery identity, z ich aspektu je termín jazykový ostrov náležitý. Dôležité je však uvedomiť si, že zánik minoritného jazyka pod tlakom majoritného etnického spoločenstva ešte neznamená, že zároveň miznú všetky etnokultúrne charakteristiky, vrátane vedomia historického pôvodu a etnického sebauvedomenia. Slováci vo Veňarci už vo väčšine prípadov svoj jazyk stratili, no vedomie svojho pôvodu manifestujú prostredníctvom rôznych kultúrnych podujatí. Katolícki Slováci v Solanoch svoj materinský jazyk stratili už pred niekoľkými generáciami, no mnohí vedia, že na Slovensku majú príbuzných a kontaktujú sa s nimi.

Problém tretí: Etnokultúrne a etnokonfesionálne aspekty identity. Etnické a konfesionálne charakteristiky označujú skupiny s diametrálne odlišnými parametrami. V podmienkach koexistencie minoritného a majoritného obyvateľstva sa v niektorých prípadoch rozlišujú a na inom mieste sú synonymné. V Nadlaku alebo v Pivnici je spravidla evanjelik Slovákom a evanjelický kostol je kostolom slovenským. Občan pravoslávneho vierovyznania je v Nadlaku Rumun a v Pivnici Srb. V Erdevíku je srbský kostol (pravoslávny), slovenský kostol (evanjelický a. v.) a maďarský kostol (rímsko-katolícky). Etnická a konfesionálna identita sú totožné, rovnocenné a v reálnom živote často zameniteľné, resp. nahraditeľné. V Butíne boli do 60. rokov minulého storočia prídavné mená slovenský/evanjelický, resp. pravoslávny/rumunský synonymné. Od 70. rokov 20. storočia sa však do Butína sťahujú katolícki Slováci z Bihoru a pôvodné pravidlo sa zmenilo. V Selenči je tiež slovenský kostol evanjelický ale aj katolícky, náboženstvo v každom prípade znamená aj etnickú odlišnosť od pravoslávnych Srbov. V Zadunajsku aj v slavónskych dedinách sú spravidla Slováci katolíckmi rovnako ako Maďari a Chorváti – etnická a konfesionálna príslušnosť nie sú zameniteľné a nahraditeľné, čo okrem iných faktorov výrazne urýchlilo proces akulturácie. Rozdielna je však situácia v Solanoch, kde je slovenský kostol evanjelický, no katolícki Slováci navštevujú kostol spolu s Chorvátmi. Sami o sebe hovoria, že „my nie sme praví Slováci“, pretože nehovoríme po slovensky.

Existujú aj ďalšie varianty kontextov identity. Napríklad v Bielom Blate nie sú národnostná a konfesijná príslušnosť synonymami, ba situácia je pomerne neprehľadná, lebo evanjelici boli/sú Nemci i Maďari, no Maďari, Nemci a Bulhari sú aj katolíckeho vierovyznania a všetci Slováci nie sú len evanjelici. (O situácii v maďarskom Zadunajsku pozri napríklad LENOVSKEÝ 2006:325–334)

Vo viacerých dolnozemských lokalitách patrí slovenské obyvateľstvo aj k iným vierovyznaniam ako k evanjelickému a.v. a rímskokatolíckemu. Baptisti a nazaráni, ktorí sa označujú ako verní, nie sú na rozdiel od vojvodinských a slavonských evanjelikov (a rímskokatolíkov napríklad v Selenči) organizovaní na etnickom princípe a bohoslužby vykonávajú aj v srbskom, resp. chorvátskom jazyku. Ich praktizovanie viery znamená, na rozdiel od iného obyvateľstva slovenskej národnosti evanjelikov a katolíkov) mnohé obmedzenia v spoločenskom živote a v zachovávaní obyčajových tradícií v rámci rodinného aj kalendárneho obyčajového cyklu. (Porovnaj ČUKAN – KURPAŠ 2013: 13–17) Evidujeme však u nich aj aktivity, posilňujúce vedomie slovenskej etnickej príslušnosti, s akými sa v evanjelickom a katolíckom prostredí nestretávame (spoločné krsť, priadky baptistickej mládeže v Pivnici alebo v Silbaši). Viacmenej však ide o javy prežité.

Problém štvrtý: Lokálna identita a etnická identita. Vo všeobecnosti platí, že sila vedomia etnickej príslušnosti je priamo úmerná lokálnej a regionálnej identite. Obyvatelia Jelisavca v Slavónii alebo Pivničania v Báčke sú hrdí na svoju dedinu, na svoju kultúru, rozprávajú sa len po slovensky, sú uvedomelí Slováci. V Šáre pod Budapešťou žijú veľkí lokálpatrioti. Sú na svoju Šáru pyšní. Zreteľne pociťujú svoju etnickú, kultúrnu aj jazykovú inakosť od obklopujúceho maďarského obyvateľstva. Nepovažujú sa však za Slovákov, ale za Šáranov. „*My sme Šáraňá*“ nie je len identifikáciou lokálnou, ale v tomto konkrétnom prípade aj „etnickou“ – lokálna identita je významným etnodiferencujúcim faktorom. Spojitosť lokálnej a etnickej identity je badateľná aj v tom, že Šáraňá sú len Slováci, obyvatelia obce maďarskej národnosti sú jednoducho Maďari. (Bližšie pozri aj LENOVSKEÝ 2011:184–195) Druhý príklad spojitosti lokálnej a etnickej identity je zo Solian. Slaven Jurík, potomok katolíckych Slovákov, sa pri sčítaní obyvateľstva identifikuje ako Chorvát. Pritom si uvedomuje svoj slovenský pôvod, no v dedine o ňom všetci vedia, že po slovensky nevie a je členom miestnej chorvátskej folklórnej skupiny Slavónia. Keď však príde do práce na chorvátsko-bosniansky hraničný prechod v blízkosti obce, kolegovia ho považujú za Slováka, pretože má slovenské priezvisko a pochádza z dediny, kde žije početná slovenská minorita. V rámci posudzovania korelácie lokálnej a etnickej identity je potrebné zohľadniť aj rôzne etnopsychologické kontexty a individuálne podmienky fungovania jednotlivých rodín či častí komunit.

Problém piaty: Urbánne prostredie – rurálne prostredie. V tomto prípade nejde len o problematiku odlišností

dedinského a mestského prostredia, bývania, spôsobu života, ale aj o vzájomné vzťahy. Podstatné je, kde až urbánne prostredie siaha, kde podstatne ovplyvňuje kultúrny systém. To je hranica pracovných príležitostí pre služby aj pre robotníkov, pravidelných možností predaja na trhoch, priekupníctva, povozníctva aj kultúrnej ponuky a spoločenských aktivít. Širší výber škôl či následného zamestnania s vyšším zárobkom v súčasnosti podstatne ovplyvňujú aj správanie príslušníkov slovenských minoritných spoločností. Silbašania poukazujú na kultúrnejšiu vyspelosť a lepšiu ekonomickú prosperitu Kysáčanov z jediného dôvodu: sú v blízkosti mesta, môžu dochádzať do práce, majú kúsok na „plac“. To isté sa týka aj Šáry pri Budapešti. Bošovskí mládenci zasa chodili na bicykloch do Belehradu za kováčickými, padinskými a hajdušickými dievkami, ktoré tam slúžili. Ani jedna zo spomenutých dedín nie je urbánnym prostredím, ale je v dosahu jeho vplyvu. Mesto je dôležitým faktorom formovania kultúrnych osobitostí, ale aj faktorom spôsobujúcim rýchlejšiu akulturáciu. Zohľadňovanie jeho vzdialenosti, veľkosti, komunálnej vybavenosti, študijných, pracovných a kultúrno-spoločenských možností je osožné pre odhaľovanie súvisiacich špecifik v rurálnych spoločnostiach. (O vplyve mesta na uvedené bližšie pozri napríklad LENOVSKEÝ 2011:79–116)

Problém šiesty: Etnická identita a občianska identita (štátna príslušnosť). Počas terénnych výskumov sa stretávame s rôznym prístupom jednotlivcov k vnímaniu vlastnej etnicity. Jej široká akceptácia je primárnym predpokladom integrácie človeka do minoritného spoločenstva. (ČUKAN 2011:7) Bez ochoty zúčastňovať sa na národnostnom živote je akákoľvek snaha inštitúcií zbytočná. Tieto postoje, samozrejme, ovplyvňuje viacero faktorov. Významnou je ekonomická situácia, ktorá podstatne determinuje sociálny status každého človeka. V lokalitách s vysokou nezamestnanosťou a nízkou úrovňou blahobytu sa ľudia menej zúčastňujú na menšinových aktivitách. Môže to platiť o niektorých lokalitách v rumunskom Bihore či v Banáte, ale stále častejšie aj vo Vojvodine. So sociálnym postavením úzko súvisí profesijná identita. Zamestnanie je zdrojom príjmov. Ak má rodina zabezpečené základné existenčné/biologické potreby, má priestor aj na uspokojovanie potrieb sekundárnych, napríklad kultúrno-spoločenského vyžitia. Možno však uviesť aj opačný príklad – pracovné vyťaženie môže znemožňovať participáciu na kultúrno-spoločenských aktivitách.

K manifestácii občianskej identity dochádza denne pri návšteve úradov, lekára, školy. Súvisí so všetkými oblasťami života, s výnimkou sebarealizácie v kultúrnej a duchovnej sfére. Pivničania sú uvedomelí Slováci, pri rozhovore o priebehu MS vo futbale 2010, nám gratulovali k štvrtfinálovému úspechu, pričom ľutovali, že ich – srbská reprezentácia sa zo skupinovej fázy do ďalšieho kola neprebojovala. Štátna – občianska identita sa často stáva aj nástrojom štátnej moci pri manipulácii s minoritami. Napríklad v Maďarsku si, podľa výpovedí mnohých informátorov, ľahšie nájdú prácu etnickí

Maďari ako Slováci, prijímacie pohovory na univerzitu môžu byť tiež ovplyvnené národnosťou uchádzača. Tu sa však dostávame k otázke menšinových práv a občianskych povinností (napr. znalosť štátneho jazyka). (Porovnaj LENOVSKÝ – HOMIŠINOVÁ 2011:1–7)

Problém siedmy: Menšinová politika a legislatíva – akulturácia. Kľúčové udalosti v 20. a 21. storočí v mnohom ovplyvnili usporiadanie súčasnej Európy. Ich koncentrácia je pomerne hustá, ak vezmeme do úvahy 1. a 2. svetovú vojnu, pád železnej opony, balkánsky konflikt začiatkom 90. rokov, rozdelenie Československa či proces atlantickej a európskej integrácie. (Pozri aj ČUKAN 2011: 175–180.) Menšinovú politiku v mnohom ovplyvňuje práve štátne usporiadanie, vplyv východu či západu, reciprocita, princípy Európskej únie a pod. Bolo by z našej strany neprofesionálne, keby sme prezentovali neverifikované dohady o tom, o koľko poklesol počet krajanov napr. v Maďarsku či Chorvátsku a prečo. Čísla však aj napriek tomu nehovoria za všetko. Za každým asimilovaným príslušníkom minority je iná konfigurácia akulturačných faktorov. Ak sa napríklad v Solanoch na miestnej základnej škole nevyučoval slovenský jazyk od roku 1936 do roku 2003, nebolo to preto, že by to niekto úmyselne znemožňoval. Solančania jednoducho nemali k dispozícii kvalifikované kádre. V súčasnosti hodiny slovenčiny navštevuje viac Chorvátov ako Slovákov preto, že chcú vedieť cudzí jazyk. V 70 km vzdialenom Iloku funguje slovenská škola kontinuálne už vyše 140 rokov. V Boľovciach pri Belehrade je slovenských detí dostatok, slovenčina sa však vyučuje len vo večerných hodinách inovatívnou „ambientálnou“ metódou. Nie všetky slovenské deti tieto hodiny navštevujú. Niektorí rodičia nemajú o výučbu záujem, iní si myslia, že je toho na deti príliš veľa, ďalší zasa potrebujú v domácnosti pomocníkov. Menšinová legislatíva dáva minoritám určité možnosti na sebaurčenie, organizáciu, školstvo aj kultúrne aktivity. Nie všetky spoločenstvá sú však ochotné a schopné tieto možnosti využiť. Z hľadiska výskumu stavu a priebehu akulturácie je potrebné identifikovať aj tieto faktory, pričom je potrebné zohľadniť geografické, historické aj iné špecifiká.

Záver. Snažili sme sa predstaviť niekoľko problémov, s ktorými sa výskumník stretne počas práce v teréne, a ktoré je potrebné v rámci syntetizácie poznatkov zohľadniť. Žiadny z uvedených problémov nie je imaginárnym modelom či konštrukciou, ale konkrétnym príkladom na rozmanitosť etnokultúrnych, etnokonfesionálnych a akulturačných javov. Každý jeden z uvedených problémov je súčasťou mnohých iných súvislostí, sám o sebe môže situáciu skresľovať. Jedinou možnosťou štúdia etnickej problematiky je kontextuálny prístup, pričom je potrebné zohľadňovať kontexty priestorové, časové a realizačné.

Literatúra a pramene:

ČUKAN, J.: *Modifikácie mechanizmov fungovania menšinovej kultúry.* In: *Etnické komunity, integrace, identita.* Praha 2011.

ČUKAN, J.: *Posuny v kvalite a intenzite vzťahov na etnokultúrnej hranici.* In: *Dynamika akulturácie na etnickej hranici.* Nitra 2011.

ČUKAN, J. – KURPAŠ, M.: *Rola osobnosti v minoritnom kultúrnom systéme.* In: *Evanjelická cirkev v živote dolnozemskejších Slovákov : zborník materiálov z rovnomennej medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v rámci osláv 200. výročia založenia základného kameňa evanjelického kostola v Nadlaku, ktorú zorganizoval Evanjelický luteránsky cirkevný zbor v Nadlaku, a ktorá sa uskutočnila 19. mája 2012 v Nadlaku.* Nadlak 2013.

LENOVSKÝ, L.: *Etnicita a iné faktory spoločenského života v Jásči.* In: *Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku : materiály z jubilejnej interdisciplinárnej medzinárodnej vedeckej konferencie z príležitosti 15. výročia založenia Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku.* Békešská Čaba 2006.

LENOVSKÝ, L.: *Hranica ako kultúrotrvorný fenomén.* In: *Kontexty kultúry a turizmu.* 2010, roč. 2, č. 1, s. 27–33.

LENOVSKÝ, L.: *Vedomie príslušnosti a kolektívna pamäť Šáranov.* In: *Materiálové príspevky ku kultúre a spôsobu života v Dabaši-Šáre.* Békešská Čaba 2011.

LENOVSKÝ, L.: *Vedomie príslušnosti, kolektívna pamäť a etnografické črty.* In: *Boľovce : kultúrne tradície Slovákov v Srieime.* Báčsky Petrovec 2011.

LENOVSKÝ, L. – HOMIŠINOVÁ, M.: *Názory slovenskej mládeže na Slovensku a v Maďarsku na etnokultúrny rozvoj etnických minorít.* In: *Človek a spoločnosť : Internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied.* 2011, roč. 14, č. 3, s. 1–7.

Kontakt:

Doc. PhDr. Boris Michalík, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 01 Nitra
E-mail: bmichalik@ukf.sk



Koordinácia rozvoja kultúrnej krajiny – tradičná architektúra a turizmus

Michal Kurpaš – Marek Ondrejka

Abstract: The aim of the contribution is to continue in a research of landscape preservation using the example of traditional architecture and its transformation. We consider the traditional and modified building, respecting the main features of traditional architecture, as the current trend of increasing the attractiveness of tourism destinations. The methodological basis of the topic can be found in the contribution The

importance of preservation of landscape specifics in tourism using the example of traditional architecture, which was published in Kontexty kultúry a turizmu in 2012, volume 5, number 1. The presented contribution can be perceived as its continuation.

Kľúčové slová: kultúrne dedičstvo, krajinný ráz, tradičná architektúra, cestovný ruch

Úvod. Tradičné a modifikované staviteľstvo, rešpektujúce hlavné znaky tradičnej architektúry, vnímame ako aktuálny trend zvyšovania atraktivity destinácie cestovného ruchu. Cieľom príspevku je nadviazať na výskum zachovávaní krajinného rázu (K problematike kultúrnej krajiny a krajinného rázu bližšie pozri ŽABENSKÝ 2011:178-191) na príklade tradičnej architektúry a jej transformácie. Metodológiou riešenej problematiky sme sa zaoberali v príspevku Význam zachovávaní špecifik krajinného rázu v cestovnom ruchu na príklade tradičnej architektúry (Kontexty kultúry a turizmu r. 5, č.1, 2012, s. 20–24).

Alpská víkendová chata Stará Fužina – Slovinsko



Zdroj: fotoarchív autora 2011

Prítomný príspevok pojednáva o vplyvoch koordinácie v územnom plánovaní na zachovávanie a rozvoj lokálneho kultúrneho dedičstva – kultúrnej krajiny a tradičnej architektúry. (O vplyve kultúrneho dedičstva a architektúry bližšie LENOVSÝ 2009:73.) Opiera sa najmä o analýzu legislatívnych opatrení Slovinska, Českej republiky a Švajčiarska. Demonštruje súčasný stav a aktuálny trend zachovávaní kultúrneho dedičstva, ovplyvňujúci efektívny a trvalo udržateľný rozvoj cestovného ruchu. (K využitíu kultúrneho dedičstva bližšie DUBSKÁ – MICHALÍK 2012:33–36, KURPAŠ-ZIMA. 2012:146–154, alebo ČUKAN – MICHALÍK 2012:5–13 a LENOVSÝ 2008)

Slovinsko. Architektonická kancelária OFIS Architekti v roku 2008 dokončila projekt modernej alpskej víkendovej chaty v slovinskej obci Stará Fužina. V národnom parku Triglav sú definované veľmi striktné regulatívy pre výstavbu, ktoré museli architekti vo svojom návrhu rešpektovať. Objekt stojí na mieste pôvodného obydlija so zachovaním pôvodných pôdorysných rozmerov 6 x 11 m. Požiadavkou investora nebolo pôvodný objekt asanovať, ale adaptovať ho

požiadavkám rodiny majiteľa, v súlade s princípmi trvalo udržateľného rozvoja a „otvoriť okná“ výhľadom do krajiny.

Stavitelia zachovali charakteristický 42 stupňový sklon strechy. Materiály a elementy ako kameň, drevené stĺpy a fasádne dosky boli prevzaté z lokálneho prostredia. Typológia miestností bola prispôbena potrebám rodiny a v zariadení interiéru sa ako dominanty nachádzajú niektoré tradičné súčasti nábytku. Veľké okná sú orientované proti slnku, vďaka čomu nie je nutné počas slnečných zimných dní dom vykurovať. Objekt je veľmi citlivo zasadený do okolia a harmonicky dopĺňa vidiecku zástavbu. Je vhodným príkladom efektívneho využívania jednotlivých neprežitých prvkov kultúrneho dedičstva v súčasnosti. (Iné príklady využívania kultúrno-historického potenciálu v KUČÍREK 2013:53-65)

Územné plánovanie v Slovinsku pracuje s pojmom jednotka územného plánovania. Je ňou oblasť s unifikovanými územnými charakteristikami, v ktorej sú definované regulatívy a obmedzenia pre zachovanie špecifik a kultúrneho dedičstva. Komplexná obnova v oblastiach s bohatým kul-

túrnym dedičstvom je realizovaná so zachovávaním viditeľných charakteristík miesta a kultúrnych hodnôt chránených území. Podľa zákona o územnom plánovaní v Slovinsku musia byť zásahy v priestore a priestorovom usporiadaní plánované tak, aby bolo dosiahnuté:

- zachovávanie charakteristických črt miest,
- trvalo udržateľný rozvoj v priestore a efektívne a ekonomické využitie zeme,
- kvalitné podmienky pre život,
- priestorovo koordinované a vzájomne prepojené a nadväzujúce oblasti aktivít,
- ochrana životného prostredia, prírodných zdrojov a prírody,
- všeobecná ochrana kultúrneho dedičstva vrátane kultúrneho dedičstva mesta.

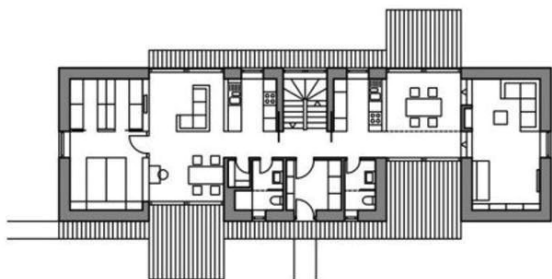
Štát a samosprávne celky musia územným plánovaním zabezpečiť kvalitné životné prostredie pre život a využitie priestoru, ktoré umožní naplňať potreby súčasnej generácie a nevytvorí ohrozenia pre potreby budúcich generácií, berúc do úvahy dlhodobú ochranu životného prostredia, prírody,

trvalo udržateľného využívania prírodných zdrojov a všeobecnú ochranu kultúrneho dedičstva.

Zákon tiež hovorí o princípe udržiavania charakteristických črt oblastí. Územné plánovanie musí rešpektovať hodnoty existujúcich prírodných, vybudovaných a ostatných štruktúr, ktoré kvôli špecifickým geografickým, kultúrno-historickým, administratívnym, socioekonomickým a iným vývojovým podmienkam vytvárajú identitu miesta a determinujú jeho charakteristiky. (Dostupné na http://www.arhiv.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/zakonodaja/prostor/nacrtovanie/prostorsko_nacrtovanie_en.pdf)

Územné úpravy a zásahy sú riadené a plánované spôsobom, ktorý zabezpečí zachovávanie a obnovu (revitalizáciu) priestoru a objektov existujúceho kultúrneho dedičstva, obzvlášť mestských pamiatok. Zváženie hodnôt a vývojového potenciálu dedičstva sú pri navrhovaní územných plánov kľúčovými nástrojmi komplexnej ochrany kultúrneho dedičstva. V podmienkach priestorovej implementácie sa okrem iných primárne zohľadňujú aj detailné podmienky vo vzťahu k plánovanému zásahu do priestoru, jeho poloha, mierka a stvárnenie (dizajn). Osobitný priestor je venovaný roztrateným sídlam, ktoré sú zachovávané a ochraňované v maximálnom rozsahu. Plánovanie nových vstupov do tohto priestoru je možné len ak budú zachované charakteristiky

Projekt Stempel & Tesar – Česká republika



Zdroj: Stempel – Tesar. [online]. 2013 [cit. 2013.25.09]. Dostupné na internete: <<http://www.stempel-tesar.com/eng/References/Realizations/Urbanism/Rodinný-dvojdom-102/?gv&image=1>>

miesta v súlade s predpísanými regulatívmi. Pokiaľ je detailný územný plán obce riešený v súvislosti s komplexnou obnovou oblasti, jeho záväzná časť je plán ochrany v súlade s regulatívmi pre ochranu kultúrneho dedičstva. Detailný územný plán determinuje aj rozsah odchýlok od funkčných, dizajnových a technických riešení, ktoré sú prípustné pri príprave projektu pre žiadosť na vydanie stavebného povolenia v súlade s regulatívmi na konštrukcie, pokiaľ nové riešenia nezmenia plánovaný vzhľad oblasti, neznehodnotia podmienky pre život a prácu v oblasti a nie sú v rozpore s verejným záujmom.

Slovinský príklad reprezentuje súčasný trend územného plánovania, ktorý vedie k ochrane a zachovávaní charakteristického vzhľadu sídiel a koordinácii ich rozvoja na základe dlhodobých rozvojových koncepcií, v súlade s princípmi

trvalo udržateľného rozvoja. Výnimočný dôraz je kladený na koordináciu rozvoja v oblastiach roztratených sídiel, na koľko tieto sa považujú vo väčšine prípadov za súčasť krajiny a zásahy v stvárnení obydli v sídle významne ovplyvňujú celkový krajinný obraz. Príklad modernej alpskej chatky dokazuje, že ani prísna regulácia nemusí obmedzovať tvorivosť a kreativitu.

Česká republika. Rodinný dom od Stempel & Tesar architekti stojí v II. zóne ochrany prírody a krajiny Chránenej krajinné oblasti Český Ráj, ktorá má pevne stanovené regulatívy výstavby. Návrh stavby preto vychádza z princípov tradičnej miestnej architektúry, kde je polovica domu kamenná a polovica drevená, čím je dom rozdelený na obytnú a hospodársku časť. Ďalším zdrojom inšpirácie boli prechodné stodoly, ktoré sa do návrhu preniesli v podobe veľkých presklených častí. Tieto priehľady vnášajú do interiéru južné svetlo, pričom zostáva zachovaný jedinečný severný pohľad na vrcholy Krkonôš. Stavba je zastrešená sedlovou strechou so sklonom 45 stupňov, ktorej hrebeň je orientovaný rovnobežne s prístupovou cestou a hlavnou pozdĺžnou osou domu. Hmota stavby je jednoduchá a nie je doplnená žiadnym architektonickým prvkom, ktorý by narušoval prirodzený vzhľad vidieckeho obydli a deformoval kontinuitu tradičnej rurálnej architektúry typickú pre dané územie.

Územné plánovanie v Českej republike operuje s termínmi krajinný obraz a krajinný ráz. Krajinný ráz je vyjadrením prírodných, socioekonomických vzťahov a kultúrno-historických vlastností krajiny. Je určený špecifickými rysmi a znakmi, ktoré vytvárajú rázovitosť, odlišnosť a jedinečnosť krajiny. Atraktivita krajiny je daná jej jedinečnosťou, niečím, čím sa odlišuje od ostatných. Dôležité je tieto prvky identifikovať a správne využiť. Treba špecifikovať znaky, ktoré sú najvýraznejšie. Môže to byť prítomnosť prvku a javu, alebo ich priestorové a estetické uplatnenie. Takého znaky môžu byť prírodné, napríklad vodné toky, jazerá, lúky, lesy, rozptýlená drevnatá zeleň, reliéf, alebo kultúrne a historické, napríklad stavby a stavebné súbory, dokladujúce historický vývoj a využitie krajiny, štruktúra osídlení a urbanistická štruktúra sídiel, obraz sídla, zapojenie sídla do prírodného rámca atď.

Dôležité sú aj estetické hodnoty krajiny, ktoré môžu byť dotvárané priestorovými vzťahmi a usporiadaním krajiny scény, napríklad mozaika krajinných zložiek, štruktúra krajiny, horizonty a priestorové vymedzenia krajiny scény alebo farebnosť v krajinskej scéne. Znak harmonických vzťahov v krajine a harmonickej mierky spočívajú v súlade mierky celku a mierky jednotlivých prvkov, vo formách priestorov a v zastúpení prírodných, a prírode blízkych zložiek krajiny a prvkov krajiny.

Identifikované hodnoty a znaky krajiny nemajú v jej ráze rovnaký význam. Niektoré sa prejavujú v krajinskej scéne kľúčovým spôsobom, iné môžu byť menej badateľné. Zásahy do hlavných, určujúcich znakov krajinného rázu oblasti majú významný vplyv na zmenu charakteru krajiny. Naopak, zásahy do znakov, ktoré taký význam nemajú, zásadne identitu krajiny neovplyvnia.

Podľa vyhlášky č. 500/2006 o územno-analytických podkladoch, územnej plánovacej dokumentácii a spôsobe evidencie územnej plánovacej činnosti by mal byť každý územný plán doplnený o základné podmienky ochrany *Alpská chata vo Švajčiarsku*



Zdroj: Arch daily. [online]. 2013 [cit. 2013.26.09]. Dostupné na internete: <<http://www.archdaily.com/324646/>>

krajinného rázu (výškové regulácie zástavby, intenzita využitia pozemkov v plochách a pod.). Česká republika má stručne a jasne spracovanú metódu hodnotenia krajinného rázu, ktorá nadväzuje na §12 Zákona č. 114/92 zbierky o ochrane prírody a krajiny. Ten definuje kultúrny ráz ako kultúrnu a historickú charakteristiku určitého miesta či oblasti. Zákon má chrániť krajinu pred takou činnosťou, ktorá by znižovala jej estetickú a prírodnú hodnotu. Zásahy do krajinného rázu, hlavne umiestňovanie a povoľovanie stavieb, môžu byť realizované len s ohľadom na zachovávanie významných krajinných prvkov, chránených území, kultúrnych dominant krajiny a harmonických vzťahov v krajine.

So žiadosťami o vydanie stavebného povolenia sa spolu s projektom prikladá aj tzv. záväzné stanovisko, ktoré slúži ako záväzný podklad pre rozhodnutie stavebného úradu. Pri posudzovaní jednotlivých projektov sa hodnotí najmä to, akým spôsobom navrhovaná stavba zapadá do daného miesta a či pri jej realizácii nedôjde k ohrozeniu vzácnych druhov, biotopov a pod. Podkladom pre posudzovanie je plán ochrany Českého Raja, schválený Ministerstvom životného prostredia ČR.

Metodika pojednáva o ochrane krajiny, za ktorej súčasť sa považuje aj výstavba a územné plánovanie. V rámci koordinácie výstavby sú pre jednotlivé regióny definované urbanistické limity, objemové limity, architektonické limity. Urbanistické limity určujú prípustné a neprípustné umiestnenia objektu na pozemku vo vzťahu k okolitej zástavbe. Objemové limity definujú napríklad podlažnosť, tvar pôdorysu, pomer strán, tvar a sklon strechy a výšku hrebeňa. Architektonické limity odporúčajú architektonické stvárnenie, umiestnenie vstupu, osadenie v teréne, riešenie štítovej steny, umiestnenie pavlače, komína a vikiera a tvaru okien. Dôležitý je aj výber povrchových materiálov a farebnosť. (Dostupné na <http://ceskyraj.ochranaprirody.cz/res/data/135/017893.pdf>)

Švajčiarsko. Charles Pictet Architecte navrhli v roku 2008 modernú alpskú chatu. Je umiestnená do údolia Les Diablerets v alpskej časti Švajčiarska blízko Lausanne. Regulatívny výstavby individuálnych komunít v tejto oblasti určujú pravidlá výberu materiálov, formy objektu, mierky, umiestnenia na pozemku a sklonu a tvaru strechy.

Projekt mal ambíciu nadviazať na tradíciu, z ktorej tieto regulatívy vzišli. Týka sa vzťahu budovy, ktorá bola konštruovaná s ohľadom na jednoduchosť, umiestnenie na pozemku, využitie izieb a stavebné tradície. Švajčiarske územné plánovanie sa považuje za jedno z najvyšpejších. Platí tu federálny zákon o územnom plánovaní. Každý samosprávny celok (kanton) má povinnosť doplniť tento zákon o koncepciu rozvoja regiónu a plán územného rozvoja (Erschliessungsplan). Okrem toho musí mať každá obec vypracovaný územný plán zóny a k tomu vlastný stavebný zákon. Každá obec sa môže sama rozhodnúť, ako sa bude stavať v jej území, samozrejme, v súlade so základným federálnym zákonom o územnom plánovaní.

V miestnom stavebnom zákone sú detailnejšie definované regulatívy a spôsob ich kontroly. Koordinuje sa umiestnenie stavby na pozemku, objemové charakteristiky, sklon a tvar strechy. Ďalej sú bližšie definované všeobecné kritéria architektonického stvárnenia stavby. Pozornosť sa venuje riešeniu prízjazdov a výjazdov, parkovacích miest pre motorové vozidlá, oplatenia, úprav terénu a predpolia domu, ktoré hraničí s verejným priestorom. Kritérium stvárnenia priečelia zahŕňa aj výber materiálov, farebnosti, tvaru

a veľkosti okien. Stavebný úrad si môže vyžiadať vzorky materiálov, ktoré budú použité na fasáde objektu.

Záver. Príklady ukazujú na existujúce a v praxi využívané metódy ochrany prvkov tradičnej architektúry a upriamujú pozornosť na jej súčasnú hodnotu a atraktivitu v cestovnom ruchu. Ten možno považovať za recipročne pôsobiaci mechanizmus s pozitívnym vplyvom na kultúrne dedičstvo. Je preto nevyhnutné hľadať nástroje, ktorými bude možné cenné krajinné štruktúry a ich súčasti chrániť pred zánikom. Tradičné spôsoby ochrany architektúry je možné aktualizovať a modifikovať sledovaním aktuálnych trendov, ktoré sú využívané v zahraničí, najmä v destináciách s rozvíjajúcim sa cestovným ruchom.

Literatúra a pramene:

- ČUKAN, J. – MICHALÍK, B.: *Kultúrne dedičstvo – cestovný ruch – konkurencieschopnosť. In: Marketing kultúrneho dedičstva v kontexte konkurencieschopnosti v cestovnom ruchu. Nitra 2012, s. 5-13.*
- DUBSKÁ, M. – MICHALÍK, B.: *Klasifikácia a evalvácia kultúrneho dedičstva ako predpoklad jeho využitia : Mapovanie a využiteľnosť kultúrnych hodnôt a aktivít. In: Národná osveta : mesačník pre rozvoj miestnej kultúry a záujmovej tvorivosti, 2012, 22,11-12, s. 33-36.*
- KUČÍREK, T.: *Jordánska Petra ako príklad využiteľnosti kultúrno-historického potenciálu. In: Cestovný ruch v regionálnom rozvoji : zborník z konferencie s medzinárodnou účasťou. Nitra 2013, s. 53-64.*
- KURPAŠ, M. – ONDREJKA, M.: *Význam zachovávanie špecifik tradičnej architektúry a kultúrnej krajiny v cestovnom ruchu. In: Kontexty kultúry a turizmu, 2012, 5, 1, s. 19-23.*
- LENOVSKÝ, L. a kol.: *Cestovný ruch a kultúrne dedičstvo: učebné texty k vybraným problémom. Nitra 2008.*
- LENOVSKÝ, L.: *Kultúra kúpeľného mesta. Nitra 2009.*
- Plán péče o chráněnou krajinnou oblast Český ráj. [online]. Správa CHKO Český ráj, Turnov, 2004. [cit. 2013.9.20]. Dostupné na: <<http://ceskyraj.ochranaprirody.cz/res/data/135/017893.pdf>>*
- Spatial planning act. [online]. Ministrstvo za oklje in proctor, 2007. [cit. 2013.9.22] Dostupné na: <http://www.arhiv.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/zakonodaja/prostor/nacrtov_anje/prostorsko_nacrtovanje_en.pdf>*
- ŽABENSKÝ, M.: *Rekonštrukcia pôvodnej prírodnej a kultúrnej krajiny na základe existujúcich prírodných a kultúrnych archetypov a jej kategorizácia s dôrazom na výskum oblastí s najväčším potenciálom pre zachovanie jednotlivých prvkov prírodného a kultúrneho dedičstva s prihliadnutím na rozvoj cestovného ruchu. In: II. Medzinárodná konferencia doktorandov o geoturizme : zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, Herľany 7. – 8.3.2011. – Košice 2011, s. 178-191.*

Kontakt:
PhDr. Michal Kurpaš, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: mkurpas@ukf.sk



Ing. Marek Ondrejka
Katedra architektúry SF STU v Bratislave
Radlinského 11
813 68 Bratislava
E-mail: ondrejkam@gmail.com



História a súčasnosť poľovníckeho kaštieľa v Palárikove

Viktória Bíziková

Abstract: The hunting manor house of the aristocratic family of Károlyi belongs to the cultural-historic landmarks of the village Palárikovo. The past and present of the manor house is closely connected to hunting tourism. The cultural heritage of the aristocratic family of Károlyi is deeply recorded in the history of hunting tradition. This hunting manor house in Palárikovo is the seat of an internationally known hunting tradition. It belongs to one of the significant places where hunting culture, ethics and nature`s protection were established.

Kľúčové slová: poľovnícky kaštieľ, poľovnícky turizmus, poľovníctvo, Palárikovo, Károlyiovci

Úvod. Mnohé slovenské mestá a obce získali svoje postavenie, popularitu a priazeň turistov prezentovaním pamiatok architektúry, prírodných atraktivít, organizovaním kultúrnych, gastronomických a športových podujatí. Palárikovo je zaujímavé poľovníckym turizmom. Neodmysliteľnou súčasťou miestnej infraštruktúry poľovníckeho turizmu je poľovnícky kaštieľ, miesto svetovo preslávenej tradície lovu malej zveri a vzniku myšlienky založenia Medzinárodnej rady poľovníctva a ochrany zveri C.I.C. V roku 2006 v poľovníckom kaštieli vzniklo aj jedno z konferenčných centier

Poľovnícky kaštieľ v Palárikove (predný pohľad)



Zdroj: Múzeum Palárikovo (2010)

Poľovnícky kaštieľ v Palárikove (zadný pohľad)

Zdroj: Múzeum Palárikovo (2010)

C.I.C s pravidelnými zasadnutiami výkonného orgánu Exekutiv Comiteet, múzeum a pamätná expozícia organizácie. Kaštieľ v Palárikove sa stal neoddeliteľnou súčasťou histórie poľovníctva v celosvetovom kontexte. Aktivity medzinárodnej organizácie uskutočňované v priestoroch kaštieľa významne zviditeľňujú aj obec.

Károlyi je uhorský šľachtický rod pochádzajúci z vetvy rodu Kaplyon, jedného z najstarších staromaďarských rodov. Károlyiovci zohrali významnú úlohu vo verejnom a vojenskom živote Uhorska. Od 17. storočia boli dedičnými županmi Szatmárskej stolice. Mali rozsiahle majetky v Sedmohradsku a v juhovýchodných častiach Uhorska. Na území Slovenska vlastnili panstvo Šurany – Slovenský Meder, aj panstvo Stupava, ktoré získali v roku 1868 od Pálffyovcov. Členovia rodu sa významne angažovali v diplomatickej, politickej a hospodárskej sfére a rovnako významne sa zapísali i do dejín Palárikova.

Poľovníctvo a poľovnícky turizmus v obci súvisí už s grófom Ľudovítom II. Károlyim – zanieteným poľovníkom a priekopníkom poľovníckej kultúry a etiky. V roku 1752 založil Bažantnicu – poľovný revír svetového mena. Vďaka premyslenému hospodáreniu s malou zverou ovplyvnil rozvoj obce a jej osídľovanie novými usadlíkmi. Organizoval významné poľovačky, ktorých účastníkov hostil vo svojom poľovníckom kaštieli. (Szabo 1997:123-125)

Kaštieľ bol postavený v barokovom slohu na podnet grófa Alexandra I. Károlyiho v prvej polovici 18. storočia po odkúpení veľkostatku na mieste bývalého kaštieľa Kaunitzovcov. Autorom pôvodného architektonického návrhu kaštieľa bol Franz Anton Hillebrandt. V tom čase sa obec spomína pod názvom Tót Megyer, (Slovenský Meder). (Kolečáni 1998:74) Kaštieľ bol jednoposchodový s pôdorysom v tvare U. Jeho priečelie zdobil rodový erb Károlyiovcov. Stredné krídlo so vstupnou sieňou bolo napojené na hlavné schodisko. V bočných krídlach boli umiestnené ďalšie schodiská. V pôvodnom objekte sa nachádzali apartmány pána, panej a detí, hudobný salón, fajčiarsky salón, herňa, knižnica a hostovské priestory. Kaštieľ mal okolo deväťdesiat izieb zariadených drahým nábytkom, zbierkami cenných zbraní, trofejí, obrazov, kobercov a porcelánu. V centrálnej časti nad schodiskom bol umiestnený zvon (zachovaný dodnes) slúžiaci na zvolávanie obyvateľov kaštieľa ku stolu. V strednej časti kaštieľa sa nachádzala knižnica s viac ako

12 000 zväzkami. Neskôr v nej boli i knihy z Apponyiovskej knižnice. Kaštieľ bol v roku 1866 prestavaný v klasicistickom štýle podľa návrhu budapeštianskeho architekta Miklósa Ybla, využívajúc napodobneniny antických vzorov. (Kolečáni 1998:47) V okolí kaštieľa boli drevené lavičky, palmový skleník – zimná záhrada (zrušený v roku 1937), altánok a letná terasa so záhradným nábytkom. Celkový vzhľad exteriéru kaštieľa dotvárali ovocné stromy, záhrada, dva bazény s fontánami. Súčasťou areálu bol i hospodársky dvor s koiarňami, pivnice, sýpkly a studne. Pri kaštieli bola kolkareň, tenisové ihrisko a šľachtické divadlo. (Szabo 1997:133)

Počas prestavby bol založený anglický park na ploche 50 ha, ktorý voľne prechádzal do príľahlej Bažantnice. Nachádzali sa v ňom domáce a cudzokrajné dreviny, trávnaté plochy mali lúčny charakter. Členitosť parku, jednotlivých priehľadov a pohľadov bola prispôsobená jazde na koni. Cestná sieť v parku mala prírodno-krajinný charakter, povrch bol upravený zavalcovanou drvou bez obrubníkov, alebo dláždený prírodným kameňom. Park bol oplotený pleťvom na kovových stĺpoch. Po obvode bolo viacero vstupných drevených brán, hlavná bola kovaná. (Maglen – Vágenknechtová 1982:22)

Na šuriansko-mederskom panstve pod správou poľovníckeho kaštieľa bol založený vzorový poľnohospodársky a remeselný veľkostatok – fideikomis. V polyfunkčnom výrobnom komplexe bola i malá likérka, ktorá od roku 1790 vyrábala tzv. „Károlyi – likör“. O dva roky neskôr k nej pribudla pálenica vyrábajúca lieh výhradne do Viedne. Likérku Károlyiovci v roku 1795 rozšírili a prebudovali na prvú manufaktúru na výrobu likérov „Tótmegyeri likörgyár“. Vyrábala do roku 1901. V okolí kaštieľa bola aj píla, pivovar, dielne a iné prevádzky. Komplex svojím rozvojom zvyšoval nároky na dodávky pitnej vody, preto bola vybudovaná vodná veža – unikátny drevený vodojem vysoký 22 m. Károlyiovci v spolupráci s majiteľmi cukrovary v Šuranoch vybudovali v roku 1854 súkromnú železnicu zo Šurian do Slovenského Medera, na ktorej bola v roku 1874 slávnostne otvorená osobná železničná doprava. (Hudák 2010:129-133) Úzkorozchodná železnica „Maderské šínky“ slúžila na uľahčenie dopravy po poľných cestách, zrýchlenie zberu a odvozu poľnohospodárskych produktov prípadne ulovenej zveri počas poľovačiek, na zásobovanie poľnohospodárskych a výrobných jednotiek v areáli panstva, ale i odvoz školopovinných detí z majerov do obce. V čase konania poľovačky prepravovala hostí po poľovnom revíri. Vagóny ťahal ťažný dobytok, neskôr kôň. Pôvodnému účelu slúžila do 30. rokov 20. storočia, dodnes sa z nej zachovalo len niekoľko artefaktov. (Markusek 2003:7)

O veľkostatok sa starala početná skupina zamestnancov: správca (*tisztartó*), účtovník, hospodár, kľučiar a zástupca správcu (*számtartó*) v jednej osobe, dozorca, záhradníci, hajdúsi, kolár, gazda na majeri (*majoros*), gazda pre dobytok (*csüregazda*), voziari, hájnik, kuchári, vychovávateľka a osobní sluhovia. Služobníctvo kaštieľa a zamestnanci veľkostatku bývali juhovýchodne v lokalite *Majír*. Vyplácaní boli finančne i v naturáliách. (Szabo 2011:18)

Kaštieľ nebýval vždy obývaný po celý rok. Slúžil zväčša ako poľovnícky zámok pre grófsku rodinu a ich početných hostí. Život v kaštieli určovala poľovnícka sezóna. Počas nej ho navštívili mnohé významné osobnosti.¹ Ich prítomnosť formovala obec a občanov. Kontakt dedičanov s inou kultúrou mal vplyv na ich rozhladenosť, preberanie modernejších prejavov správania a osvojovanie si mestského spôsobu života. Mladá generácia sa stávala otvorenejšou a vzdelanejšou. Vznikali tu rôzne spoločenské združenia a spolky podporované Károlyiovcami, napríklad Remeselnícky čítací kruh, Jednota Orla, Československá obec sokolská, Katolícky kruh, Jednota žien, futbalový klub ŠK Slovenský Meder. Organizovali sa plesy, hrali divadlá a konali kurzy varenia, šitia a domácich prác. (Markusek 2001:9)

Úspešné poľovné hospodárenie, organizovanie vychýrených poľovačiek a rozvoj obce prerušili vojnové udalosti. Rodina Károlyiovcov vlastnila kaštieľ, park, bažantnicu a prilahlé majetky do roku 1945. Pred príchodom Červenej armády gróf s rodinou emigroval do Rakúska. Počas II. svetovej vojny bola v kaštieli zriadená nemocnica, neskôr vojenské veliteľstvo. Zariadenie kaštiela bolo odvezené, rozkradnuté a zničené. Zachránilo sa len niekoľko trofejových poroží a 2 obrazy.

Po vojne a znárodnení kaštiela bol prehodnotený jeho účel i funkčné celky výrobného a poľnohospodárskeho areálu. Došlo k zrušeniu prevádzok a živelnému dopĺňaniu pozemkov zástavbou. V kaštieli boli umiestnené štátne majetky, Poľnohospodárska škola s internátom a kancelárie štátnych lesov. Od roku 1964 bol kaštieľ s parkom zverený do užívania Západoslovenských štátnych lesov, Lesného závodu Palárikovo za účelom jeho zveľaďovania, udržiavania a ochrany ako kultúrnej pamiatky. Kaštieľ bol rekonštruovaný s cieľom modernizovať ho a prispôbiť interiér požiadavkám domácich a zahraničných prominentných hostí. Súčasťou prestavby bola i rekultivácia parku, ktorý je prístupný verejnosti. (Kotruszová 1995:2)

Počas generálnej rekonštrukcie kaštiela realizovanej závozom štátne lesy, n. p. v roku 1970 bola vymenená elektroinštalácia, vodoinštalácia a kanalizácia. V izbách boli postavené keramické a porcelánové kachle, zriadili sa kúpeľne. Všetky haly, chodby a izby kaštiela boli zariadené štýlovým starožitným nábytkom, obrazmi, kobercami a inými doplnkami. Po konečnej úprave bolo reprezentačne zariadených

15 hostovských izieb, 3 haly, knižnica a kuchyňa s dvoma reprezentačnými jedálňami. Časť priestorov kaštiela v minulosti slúžila na ubytovanie pre zamestnancov štátnych lesov.

Rozsah rekonštrukčných a modernizačných prác v rokoch 1994 – 2002 vo výške 220 mil. Sk dal kaštielu jeho súčasný vzhľad. Pod záštitou Generálneho riaditeľstva Lesov Slovenskej republiky, š.p. (ďalej LSR) Banská Bystrica a Ministerstva pôdohospodárstva SR sa investovalo do stavebno-technickej úpravy a obnovy strechy, izolácie, podláh, novej konštrukcie okien a maľovky pri zachovaní pôvodných ornamentov a časti štukatúry. Bol vybudovaný výťah a vonkajší kamerový systém. Upravilo sa dispozičné riešenie interiéru pre potreby ubytovacieho zariadenia za účelom zvýšenia ubytovacej kapacity účelového zariadenia.

V súčasnosti je poľovnícky kaštieľ účelovým ubytovacím zariadením, patriacim pod správu LSR. Slúži na prechodné ubytovanie účastníkov poľovníckej turistiky a na objednávku poskytuje ubytovacie, stravovacie a doplnkové služby. Kaštieľ nie je možné kategorizovať a klasifikovať v zmysle Vyhl. MH SR 277/2008 Z.z., ktorou sa ustanovujú klasifikačné znaky na ubytovacie zariadenia pri ich zaradovaní do kategórií a tried. LSR, š.p. na tieto účely využíva vlastnú kategorizáciu ubytovacích zariadení. Podľa nej patrí kaštieľ do kategórie L – najlepšie vybavené ubytovacie objekty s kvalitným interiérom v atraktívnom prostredí, väčšinou hotelového typu, resp. poľovnícke zariadenia typu kaštieľ, zámoček. Zaradenie a postavenie kaštiela v rámci organizačnej štruktúry LSR, š.p. sa menilo v závislosti od vnútropodnikových organizačných zmien.² Od 1. mája 2011 je účelové ubytovacie zariadenie delimitované pod Generálne riaditeľstvo LSR, š. p., Stredisko turizmu. Úlohou kaštiela je v zmysle kategórie L komplexne poskytovať služby cestovného ruchu podľa požiadaviek poľovních turistov s cieľom vytvárať a zabezpečovať podmienky na realizovanie poľovníckej turistiky v poľovních revíroch v rámci sprievodného sortimentu produktu.

Posledná rekonštrukcia v deväťdesiatych rokoch 20. storočia zmenila i dispozičné riešenie interiéru kaštiela s nasledujúcim výsledkom využitia priestorov: na prízemí vľavo je hlavná jedáleň (kapacita 70 osôb), salónik, bar, tanečná sála, kuchyňa, hygienické zariadenia. V hotelovej časti sú k dispozícii 2 salóniky s kapacitou 26 a 14 osôb, 12 apartmánov, 10 dvojlôžkových izieb. Pre hostí so zdravotným postihnutím je zriadená jedna bezbarierová izba. Ubytovacia kapacita je aktuálne 44 osôb. Izba ubytovacieho zariadenia zahŕňa obytnú plochu, predsieň a hygienické zariadenie; apartmán i obývaciu miestnosť.

¹ K častým hosťom v 19. storočí patrili Iván Draskovich, György Erdődy, Béla a László Esterházyovci, Gyula a Antal Apponyiovcí, Karl Schönborn, Kazimír Zichy, Ferdinand Trauttmansdorff, József Inkey, Mikszí Vécsey, Rudolf Colloredo, Simon Révay, László Hunyady. V neskorších časoch Magi Apponyi, Miklós Keglevich, Otto Czernin, Ferenc Khevenhüller, Karl Fürstenberg, Károly Thuróczy, Pál Pálffy, Manó Andrássy, Károly Pálffy, Viktor Károlyi a Wladimir Mittrowsky. Významné poľovnícke úspechy tu dosiahli Leo a August Haupt – Stummerovi, Pál Erdődy, Lajos Serényi, Géza Andrássy. Jedného týždňa poľovačiek sa zúčastnil aj kráľovský miestodržiteľ Miklós Horthy. Víťazi montecarlovskej „Grand Prix“: Zichy, Trauttmansdorff, Czernin a Mittrowsky, ktorí spolu s Draskovichom, R. Erdődom a Hunyadym patrili k najlepším strelcom. (Stummer 1994:118)

² V rokoch 1947 – 2004 patrila pod správu Lesného závodu Palárikovo Západoslovenských štátnych lesov. V rokoch 2005 – 2006 bol delimitovaný pod Obchodný úsek – Stredisko Turizmus Generálneho riaditeľstva LSR, š.p. Banská Bystrica spolu s ostatnými účelovými ubytovacími zariadeniami hotelového typu na území Slovenska. V roku 2007 bol začlenený pod úsek generálneho riaditeľa – referáty GR LSR, š.p. Od roku 2009 patrila ako i ostatné ubytovacie zariadenia pod Odštepny závod Palárikovo LSR, š.p.

Vybavenosť izieb sa riadi štandardami, v zmysle ktorých sú súčasťou ubytovacej plochy lôžka a ďalšie zariadenia a doplnky slúžiace na príjemnenie pobytu hostí, uľahčenie ich komunikácie a informovanosti, ako napr. televízor, video. K vybaveniu hygienického zariadenia každej izby patrí WC, vaňa, sprchovací kút, umývadlo s teplou i studenou vodou. Zaujímavosťou kaštieľa je názvoslovie izieb. Každý členský štát medzinárodnej organizácie C.I.C. má vlastnú izbu s jeho názvom v anglickom jazyku, napr. izba „Slovakia“, „Czech Republic“, „Hungary“, „Austria“, „South Africa“, „Sweden“ izba „Spain“, či „Italy“ a pod. K dispozícii je i apartmán pomenovaný „Károlyi“, ktorý využívajú potomkovia pri návšteve panského sídla svojich predkov.

Ekonomické výsledky poľovníckeho kaštieľa v ostatných rokoch sú ovplyvňované globálnym vývojom hospodárstva v tuzemsku i zahraničí. Hospodárska a finančná kríza ochromila časť podnikateľských aktivít kaštieľa. Zabezpečenie prevádzky si vyžaduje vysoké fixné a premenlivé náklady, na ktorých pokrytie kaštieľ nie je schopný vyprodukovať potrebný objem tržieb. Hospodárskym výsledkom je vykazovaná strata, ktorú znáša štátny podnik LSR, Banská Bystrica.

Produktom ubytovacieho zariadenia je poskytovanie základných, doplnkových, platených a neplatených služieb. Počas pobytu čerpá hosť kombináciu základných a doplnkových služieb kaštieľa podľa svojich požiadaviek. Základné služby, t.j. ubytovacie a stravovacie, sa produkujú priamo v ubytovacom zariadení. Doplnkové služby zabezpečuje poľovnícky kaštieľ vo vlastných zariadeniach alebo sprostredkované nákupom od iných dodávateľských subjektov. Technológia ubytovacích služieb v kaštieli sa riadi Všeobecne záväznými podmienkami pre pobyt v ubytovacích zariadeniach LSR, š.p. Ubytovacie služby v kaštieli ako súbor na seba nadväzujúcich činností, na ktorých sa podieľa prevádzkovateľ i hosť, zahŕňajú rezervovanie ubytovania, príchod hosťa a jeho registráciu, pobyt, zúčtovanie a odchod.

Rezervovať ubytovanie v kaštieli je možné zaslaním on-line objednávky prostredníctvom rezervačného systému ubytovacích zariadení LSR, š.p. na webovej stránke www.palarikovo.lesy.sk, alebo off-line objednávkou – vytlačením, vyplnením objednávkového formulára a dorúčením na odštepny závod. V objednávke hosť špecifikuje všetky požiadavky na pobyt. Po doručení objednávky a jej akceptovaní dostáva hosť do 7 dní „Poukaz na pobyt“, ktorým sa spolu s dokladom o zaplatení preukáže pri nástupe na pobyt.

Príchod hosťa je stanovený do 14.00 hodiny, alebo dohodou. Po príchode je prevádzkovateľ kaštieľa povinný hosťa zaregistrovať v zmysle platnej legislatívy a hosť je povinný preukázať sa osobným dokladom (občiansky preukaz, cestovný pas). U poľovních turistov sa vyžaduje preukázanie platného poľovného lístka, povolenia na lov zveri, zbrojného preukazu príp. zbrojného sprievodného listu. Pre registráciu domácich poľovních hostí sa uplatňuje Zákon č. 500/2004 Z. z. o hlásení pobytu občanov SR a registri obyvateľov SR. Podľa § 24 tohto zákona vedie kaštieľ ako ubytovacie zariadenie

na registráciu domácich hostí tzv. Knihu ubytovaných hostí, v ktorej sa evidujú: meno a priezvisko, dátum narodenia, rodné číslo, číslo občianskeho preukazu, adresa trvalého pobytu a doba ubytovania. Registrácia zahraničných hostí sa riadi Zákonom č. 48/2002 Z.z. o pobyte cudzincov. Podľa tohto zákona vedie kaštieľ tzv. Domovú knihu, v ktorej sú údaje o hosťovi: meno a priezvisko, dátum a miesto narodenia, štátne občianstvo, číslo cestovného dokladu, trvalé bydlisko, dátum príchodu do krajiny, názov hraničného prechodu, dĺžka pobytu v krajine, doba ubytovania v ubytovacom zariadení.

Pobyt turistu má za cieľ poskytovať služby kaštieľa tak, aby bol hosť spokojný s ich úrovňou a aby sa vytvárali predpoklady na jeho návrat v budúcnosti. **Odchod** hostí je spravidla stanovený do 10.00 hod. v zmysle všeobecných ubytovacích pokynov. S odchodom hosťa súvisí i zúčtovanie.

Kaštieľ ako účelové ubytovacie zariadenie nemá vlastnú elektronickú registračnú pokladňu na evidenciu tržieb. V rámci platobného styku sa nerealizuje úhrada v hotovosti podľa Zákona č. 289/2008 Z.z. o používaní elektronickej registračnej pokladnice v znení neskorších predpisov, ale bezhotovostný platobný styk prostredníctvom fakturácie. Predmetom zúčtovania nie je ani miestny poplatok, t.j. daň za ubytovanie v zmysle Zákona č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady od 1. decembra 2009, lebo Palárikovo má určenú nulovú sadzbu dane v € na osobu a prenocovanie.

Ubytovacie i stravovacie služby sú poskytované iba na objednávku. Kaštieľ má vlastné skladové, výrobné a odbytové priestory, vrátane zamestnancov. Príprava jedál sa riadi podľa materiálových spotrebných noriem a vlastných receptúr kuchára. Miestna kuchyňa má vysokú gastronomickú úroveň a špecializuje sa hlavne na jedlá z diviny. Kulínarske umenie zamestnancov kuchyne v kaštieli predstavuje tradičnú poľovnícku kuchyňu obohatenú prvkami modernej gastronómie. Stravovacie služby je možné čerpať v odbytových strediskách reštaurácia, bar a salóniky. Využíva sa individuálna obsluha s jednoduchým i zložitým servírovaním podľa platných gastronomických pravidiel. Obsluha pri tzv. spoločnom stolovaní závisí od konkrétneho typu gastronomického podujatia (banket, recepcia, kokteil, raut) a tomu sa podriaďuje i organizácia práce na úseku obsluhy. Dôraz sa kladie na kultúru stolovania a úpravu stolov s využitím štýlového inventáru.

Motívy vedúce poľovních hostí k poľovníckej turistike sú rôzne. Popri hlavnom, ktorým je ulovenie poľovnej zveri, existuje rad sprievodných, ktoré počas svojho pobytu chce hosť realizovať. Využíva na to voľný čas medzi poľovníckymi akciami a vychádzkami, alebo sa v programe vytvoria voľné dni. Poľovnícka turistika je náročná na čas, fyzickú kondíciu a psychickú prípravu. Väčšina hostí víta jednoduché formy relaxácie v podobe doplnkových služieb. Tie kaštieľ poskytuje v rozsahu wellness služieb. Hosťom je k dispozícii sauna, posilňovňa, perličkový bazén a masáže. Je možné objednať si tzv. beauty služby (kadernícke a kozmetické). Súčasťou je

i osobitný program podľa požiadaviek hostí. V ponuke je viacero alternatív kultúrneho a športového programu, napríklad predstavenie folklórneho súboru, produkcia cimbalovej hudby, komorného orchestra, jazda na koni, turistika, lukostreľba, airsoftová strelnica, funbike, sumo zápasy, gladiátorské súboje. (Aktivity poľovníckeho kaštieľa [online] 2013)

Súčasťou doplnkového programu je stála expozícia výstavy trofejí jeleňovitej poľovnej zveri v priestoroch poľovníckeho kaštieľa, otvorená v októbri 2010 pod záštitou C.I.C., Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR, Slovenského poľovníckeho zväzu v spolupráci s LSR, poľovníckou samosprávou a Múzeom vo Svätom Antone. Na príprave stálej expozície C.I.C. sa aktívne podieľal i vnuk jedného zo zakladateľov C.I.C. grófa Ľudovíta II. Károlyiho – gróf József Károlyi. Trofeje pochádzajú z múzea Jagdschloss Granitz v Rügene zo SRN a sú kolekciou zberateľskej činnosti Wernarda Trenseho, čestného generálneho sekretára C.I.C. 61 paroží je vzácnych svojou trofejovou kvalitou a tým, že sú to exponáty 50 druhov a poddruhov jeleňovitej zveri z celého sveta, z ktorých sú niektoré na pokraji vyhynutia vo voľnej prírode (10 druhov jeleňovitých na pokraji vyhynutia a 1 druh, ktorý vyhynul). Expozícia bola otvorená v roku, ktorý OSN vyhlásila za rok biodiverzity.³ V súčasnosti prebiehajú rokovania na úrovni obce a OZ LSR, š.p. o spôsobe a možnostiach sprístupnenia múzea aj pre širšiu verejnosť.

Pri tvorbe programu pre hostí kaštieľa sa berú do úvahy i požiadavky sprevádzajúcich osôb, priateľov, obchodných partnerov a rodinných príslušníkov, ktorých pobyt sa nespája s realizáciou poľovníckej turistiky. Základné i doplnkové služby kaštieľa sú poskytované v zmysle schváleného cenníka platného na príslušný kalendárny rok, v ktorom je zohľadňovaná poľovná (15. 10. – 28. 2.) a mimopoľovná sezóna (1. 3. – 14. 10.). Kaštieľ poskytuje svoje priestory a služby i na organizáciu rôznych politických, kongresových, spoločenských, gastronomických a rodinných podujatí, vyžadujúcich vysokú úroveň a reprezentatívnosť. Preto je kaštieľ obľúbeným miestom podujatí významných vedeckých, politických, hospodárskych, kultúrnych a finančných inštitúcií. Organizujú sa tu podujatia lokálneho, regionálneho, celoštátneho i medzinárodného významu.

Profil ubytovaných hostí. Ubytovacie služby sa zameriavajú na vybraný segment hostí – poľovníckych turistov počas poľovnej sezóny. Okrem nich prichádzajú počas celého roka i významní a nároční hostia, uprednostňujúci ubytovanie v historickej budove. Zahraniční hostia pochádzajú najmä z Veľkej Británie, Rakúska, Nemecka, Maďarska a Poľska. Dominujú krátkodobé – jedno až trojdňové pobyty. Klientela poľovníckeho kaštieľa je solventná, prominentná, s vyšším sociálnym postavením, preferujúca diskretnosť a súkromie. To berie na vedomie i personál, ktorý je v poskytovaní

informácií o hostoch zdržanlivý a diskretný. Kaštieľ má v súčasnosti vybudovanú stabilnú domácu i zahraničnú klientelu, ktorá sa vracia takmer pravidelne. Budovanie stabilnej klientely je dlhodobý proces, ktorý je výsledkom pôsobenia dobrej kvality produktu a referencií významných osôb. Imidž a dobrú povesť kaštieľ buduje práve na týchto pilieroch. Komunikácia s hosťami je založená na veľmi dobrých osobných vzťahoch personálu kaštieľa a zamestnancov referátu poľovníctva.

Propagácia produktu. Odbytová politika LSR, š.p. je založená na distribúcii produktu poľovníckej turistiky priamou odbytovou cestou zmluvným vzťahom, zabezpečovanie odbytu realizuje vlastnými silami prostredníctvom vlastného personálu a vlastnej databázy obchodných kontaktov. Kaštieľ ako poskytovateľ služieb je zároveň i predajcom. V malej miere sa realizuje aj predaj nepriamou odbytovou cestou, prostredníctvom sprostredkovateľa – poľovníckej cestovnej kancelárie Tatralov, s.r.o. so sídlom v Bratislave. Na aktivizáciu dopytu využíva kaštieľ súbor marketingových nástrojov. Okrem produktu, ceny a odbytových ciest je významnou zložkou marketingového mixu i propagácia. Plošne sa zameriava na segment domácich a zahraničných poľovníckych turistov bez obmedzeného územného teritória s cieľom vyvolať nový dopyt a udržať existujúci. Nositeľmi propagácie sú napríklad prospekty (letáky, cenníky, ponukové listy) a propagačné DVD s prezentáciou poľovníckeho kaštieľa, Bažantnice Palárikovo, vrátane ukážok z poľovačky na bažanty. Efektívnou formou propagácie je elektronická komunikácia prostredníctvom webovej stránky www.palarikovo.lesy.sk. Poľovní hostia sú oslovovaní na domácich, zahraničných a medzinárodných kongresových podujatiach, výstavách, veľtrhoch, workshopoch a konferenciách tematicky zameraných na poľovníctvo, poľovnícku turistiku, voľný čas a oddych.⁴

Záver. Poľovnícky kaštieľ v Palárikove svojou architektúrou z 18. storočia, upravenou v 19. storočí, patrí medzi významné pamiatky regiónu s výraznými umelecko-historickými kvalitami. Kultúrno-spoločenská hodnota kaštieľa s príslušným parkom je vyjadrená jeho evidenciou v Ústrednom zozname pamiatkového fondu Slovenskej republiky v registri nehnuteľných kultúrnych pamiatok.⁵ Lesy Slovenskej republiky, š.p. má za cieľ zachovať poľovnícky kaštieľ pre náročných poľovníckych hostí vyžadujúcich originalnosť a kvalitu poskytovaných služieb v historizujúcom štýle. Súčasný

³ Podľa katalógu C.I.C. múzea (2010) sa vo vystavovanej zbierke nachádzajú trofeje losa mokradového, jeleňa lesného, jeleníka čílskeho, jeleňa milu, mundžaka malého, jeleňa para, jeleníka pampového, jeleníka bielochvostého, daniela škvrnitého, daniela mezopotámskeho. (Šebo 2010:7)

⁴ Prezentácia sa realizuje na Medzinárodnom veľtrhu pre poľovníkov, rybárov a milovníkov prírody Hohe Jagd & Fischerei v Salzburgu; Svätej výstave myslivosti a vývoje lovectví v Brne ako súčasť Veľtrhu Techagro, Silva Regina a Animal Vetex; na výstave Arms, Angling and Hunting International Exhibition v Budapešti ako súčasť veľtrhu FeHoVa; na výstave Poľovníctvo a oddych medzinárodného veľtrhu cestovného ruchu ITF SLOVAKIATOUR Bratislava; na celoštátnej výstave s medzinárodnou účasťou Poľovníctvo a príroda Nitra a Bratislava. Pre odbornú verejnosť v rámci medzinárodnej konferencie Levické poľovnícke dni.

⁵ K problematike kultúrneho dedičstva a jeho využívania v cestovnom ruchu bližšie Lenovský 2008 a 2009.

produkt a propagácia poľovníckeho kaštiela je vyjadrením tejto snahy a požiadavky.

Literatúra a pramene:

- HUDÁK, P.: Drevená vodáreň v Palárikove v kontexte areálu Károlyiovského panstva. In: *Stopy priemyselného dedičstva na Slovensku*. Bratislava 2010, s. 129 – 133.
- KOLEČÁNI, K.: Palárikovo 1248 – 1998. Komárno, 1998.
- KOTRUSZOVÁ, V.: *Zásady pamiatkovej obnovy – kaštieľ v Palárikove*. Komárno, 1995.
- LENOVSKÝ, L.: *Kultúra kúpeľného mesta*. Nitra, 2009.
- LENOVSKÝ, L. a kol.: *Cestovný ruch a kultúrne dedičstvo*. Nitra, 2008.
- MAGLEN, C. – VÁGENKNECHTOVÁ, V.: *Palárikovo – park. Zámer obnovy pamiatky a Program pamiatkovej úpravy*. Bratislava, 1982.
- MARKUSEK, K.: *Fakty o Károlyiovcach*. In: *Naše noviny*. 2001, III, 5, s. 9.
- MARKUSEK, K.: *Mederské šinky*. In: *Naše noviny*. 2003, V, 2, s. 7.
- SCHRAMM, D.: 80th Anniversary of CIC. In: *CIC Newsletter – Special Edition 1928 – 2008*. Budakeszi – H, 2008, 3 – 4, s. 22.
- STUMMER, H. A.: *Gróf Ľudovít Károlyi – Život zasvätený poľovníctvu*. Ivanka pri Dunaji 1994.
- SZABÓ, I.: *Kultúrna minulosť Palárikova*. Nové Zámky 1997.
- SZABÓ, I.: *Károlyiovcí. Rukopis 2011*.
- ŠEBO, M.: *Elita v Palárikove*. In: *Poľovníctvo a rybárstvo*. 2010, 62, 11, s. 7.
- Aktivity poľovníckeho kaštiela [online]. 2013 [cit.2013-12-06]. Dostupné: <http://www.palarikovo.lesy.sk/aktivity.html>

Kontakt:

PhDr. Viktória Bíziková
SOŠ hotelových služieb a obchodu
Zdravotnícka 3
940 01 Nové Zámky
e-mail: viktoriabizikova@yahoo.com



Pohreby detí v nádobách na kostolnom cintoríne v Krásne v historickom kontexte

Stanislava Gogová

Abstract: Repeated archaeological research of multicultural sites in Chríb, but also of the broader microregion of Krásno village in the Upper Nitra region, brought an unusual amount of resource material. Archaeological research of this burying ground was realized during three years (1952 - 1954) under the leadership of Oldřich Krupica. Particularly important phenomenon of funeral rite in necropolis in Krásno is burying of children in vessels. According to the coins contained in a vessel together

with the child's skeleton are burials dated to the period of the 2nd half of the 15th century until the half of the 17th century. All these graves are located at the outer edge of the fence, therefore, it is assumed that they were the unbaptized children. The issue of burials of children in vessels exceeds the Middle Age period and ranks to the modern period of burials in the cemetery.

Kľúčové slová: stredovek, cintorín, pohreb, hrob, dieťa, nádoba, smrť

Úvodom. Stredovek je obdobím s vysokou úmrtnosťou detských jedincov, čoho dokladom sú predovšetkým archeologické pramene – detské hroby. Najlepšie o tom informujú kompletne preskúmané a vyhodnotené lokality ako Čakajovce, Ducové, Malé Kosihe, ale aj ostatné súveké pohrebiská v Karpatskej kotline i v Európe. Konkrétne telesné pozostatky pomocou archeológie a antropológie pomáhajú hlbšie preniknúť do rodinného života stredovekej spoločnosti a jej duchovno-náboženskej kultúry. (SLIVKA 1997:71-72)

V súvislosti s prijímaním kresťanskej ideológie možno pozorovať zmeny nielen v rámci pohrebnej výbavy a uloženia zomrelých ale aj v priestorovom zložení cintorínov situovaných do okolia sakrálnych stavieb. Túto ideu potvrdzujú aj prvé kráľovské zákonníky. V kontexte územia Slovenska sa jedná o prvú knihu nariadení Ladislava I., konkrétne XXV. článok „O zanedbávaní mŕtvol veriacich“, ktorý nariaďuje, aby boli mŕtvi pochovaní pri kostole. Kresťanská ľudová eschatológia prízvukovala, že „nevstane z hrobu ten, kto nebude mať hrob“. Súvisí to s vierou a nádejou na večný život po smrti, čiže trvanie života duše bez tela. Táto kresťanská tradícia vychádzala z helenizmu, od ktorého pochádza i chápanie vzťahu človeka a smrti. Posvätnosť pohrebného miesta súvisela so susedstvom s chrámom, čím sa cintorín stáva synonymom cirkvi. Sakrálna stavba musela byť právne zabezpečená tak, aby sa pri nej mohli vykonávať pohreby. Právo pochovávať získali najprv farské kostoly, pri ktorých museli svojich zosnulých pochovávať aj obyvatelia okolitých dedín. Takéto vysvätené miesto vylučovalo pochovávanie nepokrstených, pohanov. Do tejto kategórie okrem iných (vrahovia, samovrahovia, židia) patrili aj nepokrstené deti, najčastejšie novorodenci. V stredoeurópskom priestore sa už v stredoveku, ale hlavne v novoveku rozšírilo pravidlo ukladania novorodencov do keramických nádob, uložených pomerne plytko do zeme. (SLIVKA 1997:72-74)

Pochovávanie detí „extra muros“ v hlinených nádobách je doložené aj na kostolnom cintoríne v Krásne. Geograficky sa lokalita nachádza na ostrohu Chríb, najsevernejšom výbežku pohoria Tríbeč, vbiehajúcim do ľavostrannej terasy Nitry. Cintorín disponuje celkovým počtom 1609 preskúmaných stredovekých hrobov a preto sa považuje za nekropolu stredoeurópskeho významu. Sú tu prítomné aj nálezy, ktoré dokazujú ojedinelé pochovávanie dojčiat vo väčších hrncovitých nádobách, s časovým zaradením do 14. – 16. storočia. Keďže hroby sa nachádzajú na okraji cintorína, predpokladá sa, že sa jedná o ešte nepokrstené deti. (HABOVŠTIAK

1985:210) V Krásne je 8 takýchto hrobov. Majú 3 spoločné menovatele:

1. každá nádoba bola uložená samostatne, v hĺbke 20 – 40 cm, na boku, hrdlom ku kostolu;
2. vo všetkých nádobách sa nachádzali kosti detí;
3. absentovali milodary, v 6 hroboch sa našli len mince.

Hrob č.1.: Napriek tomu, že v nádobe nebola minca, podľa Krupicu (1978:186) ide o najstarší hrob dieťaťa v nádobe z druhej polovice 15. až prvej polovice 16. storočia. Konštatovanie vychádza z horizontálnej stratigrafie pochovávaní na pohrebisku.

Hrob č.2.: Nádoba bola situovaná pri vonkajšej strane ohrady, v hĺbke 30 cm a obsahovala zvyšky detských kostí a uhorskú mincu Ferdinanda I. (1526 – 1564).

Hrob č.3.: Hrob bol objavený pri východnej stene kostnice I., v hĺbke 40 cm. Charakteristicky uložená nádoba, okrem detských kostí obsahovala aj uhorskú mincu Maximiliána II. (1564 – 1576) a kremnický denár z roku 1566.

Hrob č.4.: Nádoba bola opäť situovaná pri vonkajšej strane ohrady a východnej stene jej oporného piliera v hĺbke 40 cm. V tejto nádobe sa okrem drobných kostí nachádzala aj uhorská minca Ferdinanda I., podobne ako v hrobe č.2.

Hrob č.5.: Nádoba bola nájdená pri vonkajšom okraji ohrady v hĺbke 35 cm. Obsahovala veľmi dobre zachovanú detskú kosť, na základe ktorej sa podarilo zistiť, že telo dieťaťa bolo uložené do nádoby v sede, s lebkou pri jej ústí. Aj tu sa našla uhorská minca Mateja II. (1612 – 1619) a kremnický denár z roku 1614.

Hrob č.6.: Opäť ide o nález pri vonkajšej strane ohrady s charakteristickým uložením ako v predchádzajúcich situáciách, s výskytom uhorskej mince Ferdinanda II. (1619 – 1637).

Hrob č.7.: Obdobná situácia, avšak s absenciou mince.

Hrob č.8.: Posledná nádoba bola v hĺbke 20 cm pri vonkajšej stene základov jedného z pilierov ohrady. Bola charakteristicky uložená, s detskou kosťou a uhorskou mincou Ladislava V. (1453 – 1457) vo vnútri.

Podobný prípad pohrebu dieťaťa v nádobe, datovaného do 14. storočia, sa zistil aj na cintoríne v Bohatej, kde bol hrob situovaný mimo pohrebiska. (HABOVŠŤIAK 1961:472). Dieťa bolo pochované v hlinenej nádobe za hraničnou priekopou kostolného cintorína. (SLIVKA 1997:74) Pozoruhodné sú aj nádoby, v ktorých boli deti pochovávané. Išlo o jednoduché, tenkostenné, na kruhu točené nádoby sivej až čiernej farby, zdobené, aj bez výzdoby, veľkosťou zodpovedajúce nedokonalému vyvinutému ľudskému plodu. Rozmery nádob sa pohybujú v rozmedzí: výška 23 – 30 cm, priemer ústia 14 – 18 cm, max. priemer nádoby 16,5 – 36 cm, priemer dna 8 – 12 cm.

Zawadska-Antosik v súvislosti s nálezmi takýchto hrobov v Poľsku usudzuje, že spôsob uloženia nádoby dnom nahor naznačuje vyjadrenie strachu matky pred možným návratom dieťaťa a výčitku, že ho nedala pokrstiť. (ZAWADSKA-ANTOSIK 1973:369-370) Na cintoríne v Krásne boli nádoby vždy položené na boku a obrátené hrdlom k oltáru. V tejto situácii by otočenie hrdla smerom k oltáru mohlo mať rovnaký

Krásno-kostolný cintorín. Plán pohrebiska s pôdorysom kostolavšetky hroby.



Zdroj: Vlastné spracovanie

Krásno – kostolný cintorín. Pohľad na lokalitu



Zdroj: Ortofotomapa: Eurosense, Geodis Slovakia, s.r.o.

význam. Zaujímavým momentom je prítomnosť mince v šiestich prípadoch z ôsmich. Zvyk ukladania mincí do hrobu mal pravdepodobne symbolickú funkciu a nie je vylúčené, že mince sa do nádoby k deťom vkladali z rovnakého dôvodu, ako sa smerovalo uloženie nádob. Význam mincí spočíva aj v tom, že pomocou nich je možné presne datovať realizáciu tohto typu stredovekého pochovávaní aj výstavby ohrady pohrebiska vo všeobecnosti, ale aj v prípade cintorína v Krásne.

Riešenie problematiky pochovávaní detí v nádobách odhaľuje jeho variabilitu v kontexte konkrétneho miesta pochovania. Hrob dieťaťa v nádobe z prelomu 16. – 17. storočia zo Žiliny bol objavený v roku 1995 v rámci odkrývania základov kaplnky Božieho Tela pri farskom kostole sv. Štefana. Nachádzal sa pri jej severozápadnom nároží. Jedná sa o pochovávanie detí pod odkvapom, v sakralizovanom priestore. (SLIVKA 1997:74) Ďalšiu skupinu tvoria hroby detí v lokalitách, kde sakrálna stavba zanikla, ale pochovávanie s časovým prerušením pokračovalo aj v novoveku. Ide o miesto bývalého veľkomoravského dvorca v Ducovom, konkrétne jeho III. Fázu – obdobie poslednej tretiny 16. až druhej tretiny 19. storočia. V rámci výskumu tu boli odkryté štyri hroby novorodencov alebo dojčiat v hlinených nádobách

datovaných do 16. až 17. storočia. (SLIVKA 1997:75, RUTTKAY 1992:99). Ďalej sú to detské hroby nachádzajúce sa v ruinách zaniknutých kostolov, doložené v priebehu 16. storočia: kostol v Radoli na Kysuciach, v sutinách kostola zaniknutej dediny Bizovo v katastri obce Gortva, okr. Rimavská Sobota, alebo kostol v Slovenskej Ľupči. (SLIVKA 1997:75)

Krásno – kostolný cintorín. Prehľad pochovaných podľa pohlavia.

Zastúpenie	Pohlavie				
	Deti	Ženy	Muži	Neurčené pohlavie	Spolu
Kvantitatívne	342	133	62	1072	1609
Percentuálne	21%	8%	4%	67%	100%

Vlastné spracovanie

Záver: Pochovávanie detí v nádobách sa realizovalo už v 4. tisícročí pr. Kr. vo východnom Stredomorí, odkiaľ sa postupne rozšírilo do Prikaukazska, Malej Ázie, egejskej oblasti, Grécka, na Sicíliu a Iberský poloostrov. Takéto hroby sa nazývajú pythosy a na území Slovenska sa objavujú už v staršej dobe bronzovej, v lokalitách maďarovskej kultúry v Šuranoch-Nitrianskom Hrádku, v Šarovciach na Pohroní, aj v sídliskovom objekte odkrytom na okraji pohrebiska severopanónskej kultúry v Patinciach pri Dunaji. Ide o obdobie intenzívnych kontaktov s egejskými, anatolskými a kaukazskými username. Pohreby detí v pythosoch sú doložené aj v niektorých kultúrach staršej doby bronzovej na území Maďarska, Nemecka, Moravy a Čiech, avšak skôr vo význame kultu – obeta za ochranu osady, alebo za plodnosť. (MITÁŠ 2004:4-5) Pochovávanie detí v nádobách je tradícia, ktorá prežila celé obdobia. I keď jej význam sa vývojom ľudského myslenia menil, objavuje sa aj vo včasnej dobe dejinnej, čo dokazujú aj nálezy na kostolnom cintoríne v Krásne.

Literatúra a pramene:

GOGOŤ, S.: *Kostolný cintorín v Krásne. Tribečské spoločenstvo vo vrcholnom stredoveku*. Hradec Králové 2013.

HABOVŠŤIAK, A.: *Príspevok k poznaniu našej nížinnej dediny v 11. – 13. storočí*. Slov. arch. 9, 1961, 451 – 481.

HABOVŠŤIAK, A.: *Stredoveká dedina na Slovensku*. Bratislava 1985.

KRUPICA, O.: *Stredoveké Krásno*. In: *Západné Slovensko* 5, 1978, s. 169 – 333.

MITÁŠ, V.: *Tajomstvo ôsmich nádob. Deti pochované v hrncoch – nerozlúštená záhada*. In: *Historická revue : časopis o dejinách spoločnosti* 15/4, 2004, s. 4 – 5.

RUTTKAY, A.: *Novoveká fáza cintorína na "Kostolci" pri Ducovom. (Problematika mincí toliarového obdobia v hroboch)*. Slovenská numizmatika 12, 1992, s. 91 – 120.

SLIVKA, M.: *Dieťa na prvej i poslednej ceste. Pochovávanie detí v nádobách*. Hieron 2, 1997, s. 71 – 85.

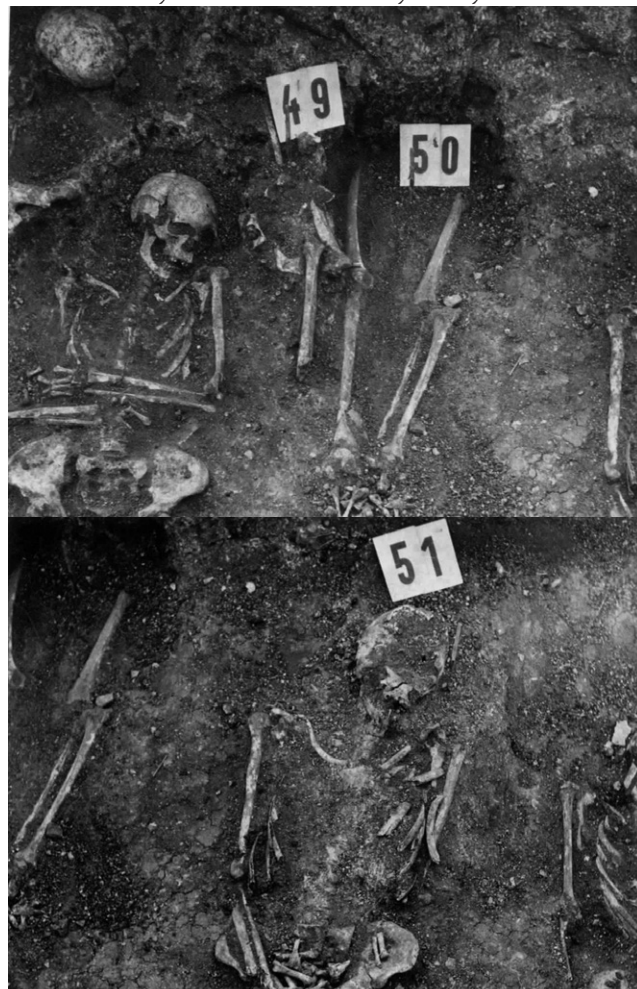
ZAWADSKA-ANTOSIK, B.: *Pochówki dzieci w naczyniach glinianych*. Wiadomosci Archeologiczne 38, 1973, s. 365 – 371.

Krásno – kostolný cintorín. Trojnásobná superpozícia hrobov.



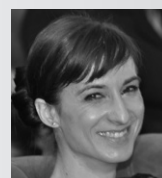
Zdroj: GOGOŤ 2013:21

Krásno – kostolný cintorín. Pohľad na odkryté hroby v sonde F-12.



Zdroj: GOGOŤ 2013:34-37

Kontakt:
PhDr. Stanislava Gogová, PhD.
Katedra muzeológie FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 01 Nitra
E-mail: sgogova@ukf.sk



Marketing strategies in Polish theatres

Katarzyna Walotek-Ściańska¹

Abstract: The paper describes marketing strategies used in the Polish theatres. The author presents data regarding the activity of Polish theatres in the perspective of other cultural institutions. The author points out to the specificity of culture market, presents the principles for applying marketing concept in theatres, highlighting the significance of conducting marketing research.

Keywords: marketing, communication, strategies, Poland, theatre

It has been long known that using cultural heritage in marketing communication helps to create the positive and attractive image of cities and the whole country. Culture preserves national and local identity and at the same time prevents social exclusion. It shapes a society that is wise, open, tolerant and respects other cultures. Cultural attractiveness, in turn, of cities facilitates good relations with investors and stimulates the development of tourism.

However, culture goods and services market is a demanding one as the value of products of culture depends on tangible factors (books, sculptures, paintings, theatrical play as a service) as well as intangible (it is a source of ideas, symbols, cognitive systems, patterns of behaviors and linguistic norms). "Consumption" of culture goods and services allows for shaping individuals' identity, internalization of norms and socially desired values, increasing esthetic sensibility. Considering such service as theatrical play we must acknowledge the strong advantage of intangible elements. Yet, we cannot forget about the tangibles: scenography, props, costumes, posters, programs.

Magdalena Sobocińska points out to the fact that the specifics of culture market results from the functions of cultural products². We can list the following:

- esthetic function (as products of the cultural sphere enable consumers to achieve satisfaction, provide opportunity for esthetical experience);
- communicative function (culture goods and services facilitate communication, create separate communication conventions, language of movie, theatre and literature characters penetrates and becomes part of the general, common language);

- impressive function (culture goods and services influence their audience, they often change attitudes, affect beliefs);
- cognitive function (products and services of culture become the source of historical, ethnographic, psychological knowledge, they serve more profound analysis of reality);
- integrative function (creating the sense of community in receiver-receiver but also in receiver-author relations);
- didactic function (a receiver – "consumer" becomes the object of educational activities, receives guidelines, patterns of behaviors);
- ludic function (culture goods and services provide entertainment, fun – this function is more and more frequently a dominant one);
- therapeutic function (products and services of culture are specific catharsis, purification, allow to forget, temporarily, about problems and to identify with characters).

The functioning of cultural institutions is influenced not only by behaviors of consumers-audience but also by the states' cultural policy, audiovisual policy, socio-economic situation of the country, the development of information technologies, international distribution of cultural goods and services³. In this type of institutions it is necessary to determine the scope of activities and directions for development. Planning, organizing, implementation and control (strategic marketing planning) must take place. This may yield many benefits. It needs to be stressed that marketing is not a one-time promotional activity but a process requiring the use of various instruments. It involves: product, price, distribution channels, promotion (that is advertising, public relations, promotion of sales) and people involved in the process of creating and making accessible culture goods and services.

This paper describes marketing strategies used in the Polish theatres. In 2011/2012 season in Poland there were 677 theatres of different status and character⁴. Due to the character of their activity Polish theatres may be divided into: dramatic (92 theatres), puppet theatres (63), music theatres (32), dance and motion theatres (78) and other (412).

The institutional public theatres (financed from the state and local governments funds) together with those functioning as the branches of city and municipal cultural institutions constitute 33,5% of all theatres. The rest are the theatres functioning under the regulations of the second and third sector of economy (private and non-profit theatres).

In detail, there are 3 national theatres, 42 marshal, 70 city, 2 powiat, 136 private ones (and their number successively grows). Theatres are managed by associations of different types – 110, foundations – 39, departments of city cultural

¹ Katarzyna Walotek-Ściańska – Vice Head of Institute of Journalism and Social Communication in the Humanities University in Sosnowiec, Head Editor of "Magazyn Kultury Most", Member of the European Academy of Management, Marketing and Media in Bratislava, author of publications *Homo poeticus*, *W świecie reklamy i reklamodawców* and many academic papers on advertising and modern communication.

² The analysis of functions performed by culture products has been conducted on the basis of the comparisons of Magdalena Sobocińska. See: SOBOCIŃSKA 2008.

³ See: SOBOCIŃSKA 2008:20.

⁴ All statistical data on the activities of Polish theatres, numbers of performances, premieres, titles are cited after the "Theatre in Poland 2013" – the yearbook of the Theatre Institute.

institutions – 98, departments of municipal cultural institution – 10, other organizations – 167.

From September the 1st of 2011 to August 31st of 2012 there were 30 804 performances (4469 titles) attended by 5 934 411 spectators. Poland (according to the national census from 2011) has 38 501 000 citizens, thus at least 15,4% of population were in theatre in the previous season.

In the last season (2011/2012) there were 1363 premieres which is 88 more than in the previous year. They were mainly contemporary texts (1014). Classical texts were performed 344 times. The premiere plays were held 11 249 times and were watched by 2 089 814 spectators. Among the premieres classics were the most popular: Stanisław Ignacy Witkiewicz (9 premieres), Aleksander Fredro (8), Bolesław Leśmian (7), Gabriela Zapolska (6), Adam Mickiewicz (6), Witold Gombrowicz (5), Cyprian Kamil Norwid (4), Juliusz Słowacki (4), Janusz Korczak (3), Stanisław Wyspiański (3). Among the contemporary authors the most frequent names were: Michał Walczak, Sławomir Mrożek, Marta Guśniowska, Czesław Miłosz, Jan Brzechwa, Tadeusz Różewicz, Malina Prześluga, Tomasz Man.

The most popular foreign authors are: William Shakespeare (25 premieres), Anton Chekhov (11), Fedor Dostoevsky (7), Moliere (7), Hans Ch. Andersen (7), Grimm brothers (5), Astrid Lindgren (4), Nikolai Gogol (4), Bertholt Brecht (3). As for contemporary foreign authors the most frequent names are: Hanoch Levin (12), Ray Cooney (6), Ivan Vyrpaev (5), Michel Frayn (5), Eric-Emmanuel Schmitt (4), Nikolaï Kolada (4).

According to the report in the Theatre Institute Yearbook, many Polish theatres “produce” road shows. The growing number of shows become “products” of private agencies and managers. No doubt, Polish theatres are getting more mobile with each year⁵. Last year they travelled with their shows the most often to Germany (50 times), France (27), Ukraine (20), Great Britain (19), USA (14), Czech Republic (14), Spain (13), Slovakia (12), Belarus (12), Italy (10), Lithuania (9), India (8). Polish plays were also presented in Albany, Australia, Austria, Belgium, Brazil, China, Denmark, Finland, Greece, Iran, Ireland, Israel, Japan, Canada, Columbia, South Korea, Luxembourg, Latvia, Norway, Portugal, Serbia, Slovenia, Sweden, Turkey, Hungary and the United Arab Emirates. Mobility of Polish theatres is supported through a special program of the Ministry of Culture and National Heritage “Teatr Polska” (Theatre Poland) which is organized and coordinated by the Theatre Institute. Undoubtedly, each form of supporting and promoting creativity and high quality goods and services of culture is valuable.

The development of private theatres, the increasing number of private theatrical initiatives, changes in the cultural market environment necessitate considering marketing principles also in the area of theatrical activities.

Who is the present receiver of offers presented by theatres as the institutions of culture? No doubt, they are individual and institutional audience, local and national but also (what indicates the abovementioned report) international community. They are, as well, financial means decision-makers – authorities of the central, regional, local level (who can support certain projects). We cannot forget about media representatives, critics who can distribute information about a theatre and its offer (it is a mutual relation – writing about theatres, reviewing shows critics or journalists have work).

In theatres as cultural institutions different relations, interactions and exchanges can be observed⁶. The receivers of theatre shows – in exchange for the service (theatrical play) give their time, attention, bestow trust in “producers” and pay for the ticket. To satisfy the audience, their cultural competences, esthetic taste and sensibility needs to be analyzed in advance. Other marketing activities are addressed to theatre patrons, other to those who do not feel the need to participate in higher culture; other to people who, for some reasons, have to withdraw from participation. The last group also requires special approach. People resign from participating in theatre shows from financial reasons (here, the large part of theatres reacts with introducing discounts for the retired, cheaper tickets for mid-week shows, subscription cards and other discounts), due to architectural barriers or simply lack of comfort (almost all Polish theatres have already been adapted to the needs of the disabled, many of them made necessary repairs, upgraded seats). Young mothers often give up spending time in theatre. Thus, for two years in many Polish theatres provide, parallel to the certain shows, the care of animators who facilitate interesting activities for children in different age groups.

While planning repertoire, preparing shows and their promotion the needs of institutional receivers should also be analyzed (companies, schools, foundations), their motivation to purchase certain goods and services should be determined.

Surely, it is worth to implement the concept of relationship marketing in theatres, which involves building long-lasting relationships between an institution and its customers, understanding customers’ needs and wants, and developing cooperation with them. Some Polish theatres cease to be closed institutions that offer a single service, that is theatrical shows. They enable their audience-receivers close contact with the work – touching props, trying out costumes and masks, visiting backstage, talking to actors, sound engineers, prompters, costumers; young spectators can try to play theatre – try pantomime, puppet play. It gives the opportunity to touch the substance, to materialize the non-material. It allows for the active perception and co-creating the artwork or experiencing the stages of its creation.

⁵ The importance of marketing communication from the intercultural perspective is described by Katarina Fichnová. See: FICHNOVÁ 2009:570-589.

⁶ More about relations and types of exchange of tangible and intangible values between subjects providing culture goods and services and their audience can be found in Magdalena Sobocińska’s work. See: SOBOCIŃSKA 2008:40.

Marketing focuses not only on receivers but also on the theatre staff. Satisfied personnel can surely enhance the positive image of institution. Last year there were 4 582 employees in Polish public theatres, among them: chief executives, program consultants, play writers, literature directors, secretaries, composers, music directors, ballet directors, choir directors, music consultants, choir conductors, directors, scenographers, choreographers, actors, puppeteers, theatre education specialists, assistants, cloakroom attendants, cashiers etc.

Polish public theatres are forced to obtain non-governmental funding for different initiatives. The large group of executives prepares offers for sponsors. The growing number of companies become aware that sponsoring a theatre play may strengthen their positive image, brand (by evoking proper associations). Sponsorship of street shows allows for reaching the mass audience in an unconventional way.

Some theatres obtain financial funds through cooperation with various companies within product placement, that is, placing certain products in their shows on the commercial basis (as props). Product placement becomes ever more attractive also due to the growing aversion of audience towards traditional advertising.

The use of marketing principles in theatres enables changes beneficiary for both sides. The activities that need to be included in the customer-receiver value based management are⁷:

- defining values for customers
- shaping values
- communicating values
- offering values to customers.

Within "defining values for customers" theatre managers must answer the question: to whom they address the offer (children? young generation? educated people with high cultural competencies? mass audience looking for entertainment?). Service-theatre play of such type needs to be guaranteed that customers-receivers recognize the surplus of benefits (fulfillment of needs) over the financial and non-financial costs (time spent).

Within "value shaping" activities necessary to create values need to be undertaken, e.g. cooperation with the best actors, directors, costumers; ensure the preparation of decorations, props etc. One can, of course, minimize costs and ensure the possibility of exchange between partners (for example, borrowing expensive props or costumes). In shaping values mass individualization is also important, that is presenting the significant number of receivers with products adopted to their needs and wants. In many Polish theatres there is a possibility to order a show on the certain week day, e.g. for school kids (aligned with a season, for example Christmas play, shows for Santa Claus Day or New Year's Eve). There are also attempts to use new technologies in the field of culture which gives a chance to win young audience. The example may be several Polish theatres that have launched live on-line transmissions

of their morning plays. Thus, children in schools (also the small ones, located in rural areas) may (staying in the school space) benefit from the service-theatre play. This way, we can win future receivers-consumers and guarantee (with relatively small financial input involved) advertising in all media (like news services which note very high viewership).

The tools for communicating values include, among others: public relations, advertising, sales promotion, well designed website (with possibility for on-line ticket booking), well arranged interiors of the theatre building, eye catching posters, programs, invitations.

An indispensable element of promotion of Polish theatres is the Internet. Each theatre has its own direct e-marketing tools such as: website, *e-mailing* to potential or registered receivers. They also use Web 2.0 systems as they allow for free creation of various types of social services like *Facebook* or writing a blog. *Facebook* is, for example, a place for using the elements of sales promotion (competitions, discounts etc.), informing about new plays, exchanging opinions of spectators and theatre representatives. Blogs, in turn, are to strengthen the brand of a theatre. They contain many up-to-date information about plays and important events, actors, functioning of a theatre and announce various competitions.

Merchandising (meant as the way of promotion of services and products in the place of sale and the closest environment) is also used by the Polish theatres. There are display cases with posters, advertising stands with brochures in front of theatre buildings but lighting or background music (referring to certain play) heard in the foyer or outside the theatre also draw effectively draw people's attention. Sometimes in front of the theatre building actors dressed up in costumes, with props inform passersby about the show, shaping at the same time the positive image of their theatre. It seems that the line between *merchandising* performed by actors and the play itself obliterates.

Advertising is also in use – the promotion instrument that directly informs and encourages receivers to use the service, that is to watch the play. Due to high costs, TV commercials are not considered too often. Instead, there are ads in press and radio – specially in local broadcasts. But the primary means are posters and billboards. Theatrical posters have a very reach tradition in Poland, some of them are real works of art, created by the valued Polish artists.

The last stage of value based management is offering the value in the right time and place, under the conditions advantageous for the receivers⁸. Increasing the value offered customers-receivers-spectators is done through the following:

- improvement of the benefits, e.g. longer opening hours – night shows (for example on New Year's Eve), adjusting the time of shows to the expectations of certain groups (morning plays for school and kindergarten children, afternoon ones for seniors);

⁷ See: SZYMURA-TYC 2006:74-75.

⁸ SOBOCIŃSKA 2008:46.

- expanding the benefits, for example organizing birthday parties for children (with guided tours around the theatre after the play, visiting backstage, prop-room, playing with actors and food service in theatre restaurant); providing transport for the disabled; organizing theatre classes for primary and secondary school students; organizing theatre workshops; inviting pupils and students to watch rehearsals and play preparations; meetings with actors and directors; creating websites – platforms for exchange of opinions regarding “theatre”, publishing play reviews, interviews with actors.

Increasing the value should take place at different stages of contact with theatre as the institution of culture. Starting from the access to information about the offer (e.g. presented in an interesting and reliable manner in media or on posters, leaflets), through expanding distribution channels (theatres totally withdrawn from the practice of selling tickets only in certain hours and only in theatres’ ticket offices), providing transport to the theatre (with labeled theatre buses), ensuring enough parking space around the theatre, to proper, professional service at the entrance, in cloakrooms and theatre cafes. One cannot forget about the audience’s comfort (comfortable seats, proper lighting of the scene, quality sound, proper temperature and air conditioning, sufficient number of restrooms, availability of theatre programs).

Ever more theatre managers understand the necessity to conduct marketing research on:

- operating conditions (analysis of institution’s organization⁹; financial, material and human resources of a theatre and studying of external conditioning – state’s cultural policy, behaviors, motivations and needs of Polish audience, competitors, e.g. offers of neighboring entertainment centers, cinemas or other theatres);
- studying the instruments for market influence (connected with service, price, promotion, changes in repertoire, e.g. due to the interest of certain group exclusively in entertainment, introducing comedy repertoire, casting celebrities);
- studying the results of activities (ticket sales results and the way receivers-spectators, critics and media perceive a theatre)¹⁰.

Today it is necessary to introduce new concepts of theatre management, recognizing the needs and motivations of receivers groups (and realization of the “right” cultural projects), creating the model of spending leisure time on contact with art, using new technologies, creating plays to be performed on international scenes, promoting new, original theatrical forms. One thing to remember – culture

is sacrum but is also productum¹¹. Of course, theatres will never (hopefully) develop offers dictated solely by the economic objectives but they will continue to care about the high artistic value of their works.

The exemplary opportunities, threats and strengths and weaknesses of cultural institution – theatre

Resource analysis	Strengths	Weaknesses
	Authors, actors recognized and valued by receivers High artistic quality of plays Beautiful theatre building	Too little premiers Object’s equipment not adopted to the expectations of receivers Insufficient amount of information about planned events distributed to the environment
Analysis of external conditionings	Opportunities	Threats
	Opportunity to obtain EU funds within community programs addressed directly to the culture sector and resources from structural funds Information technology development enabling to individualize relationships with receivers Searching for new form of communication by brand managers, including communication “through culture” and connected with it the growing interest in sponsorship of culture	Low level of participation in the institutionalized culture among Poles Low rating of cultural needs in the hierarchy of life needs of Poles Development of external competitors – businesses offering products to be consumed in leisure time

Source: M. Sobocińska: *Zachowania nabywców na rynku dóbr i usług kultury*. Warszawa 2008, p.64.

Resumé (M. Dubska):

Príspevok sa zaoberá marketingovými stratégiami uplatňovanými v poľských divadlách. Autorka poukazuje na špecifiká kultúrneho trhu, predstavuje základné princípy aplikovania marketingového konceptu v divadlách a zdôrazňuje dôležitosť marketingového výskumu v prostredí kultúrnych inštitúcií. Marketing je v príspevku chápaný ako proces využívania 5 nástrojov, medzi ktoré zaraduje produkt, cenu, distribučné kanály, propagáciu a ľudské zdroje, začlenené do procesu tvorby a sprístupňovania kultúrnych tovarov a služieb. V súlade so Sobocińskou rozoznáva 7 funkcií kultúrnych produktov: estetická funkcia (poskytovanie estetického zážitku), funkcia komunikácie, funkcia pôsobenia (schopnosť ovplyvňovať názory, hodnoty a postoje publika), kognitívna funkcia, integračná funkcia (vytváranie vzťahov recipient – autor – recipient), didaktická funkcia, terapeutická funkcia a napokon funkcia zábavy a relaxu.

⁹ See also the analysis of organization of non-commercial institutions – social assistance institutions and marketing tools and strategies used in that area (SZYSZKA 2013).

¹⁰ See: MAZUREK-ŁOPACIŃSKA 2005.

¹¹ PUCHAŁA 2002.

Práve princíp entertainmentu sa dnes čoraz častejšie prioritizuje a výrazne tak determinuje uskutočňovanie ostatných funkcií.

Marketingové stratégie v prostredí kultúrnych inštitúcií sa vyznačujú istými špecifikami. V príspevku autorka popisuje stratégie uplatňované v poľských divadlách, pričom vo výskume rozlišuje verejné divadlá (33,5%) a súkromné divadlá (v treťom a podnikateľskom sektore). Uvádza napr. celkový počet predstavení (30804), počet inscenácií (4469), presný počet divákov (5 934 411) či počet premiérových hier (1363). Poukazuje aj na skutočnosť, že čoraz viac divadiel realizuje hosťujúce predstavenia, ktoré sú ponúkané ako jeden z produktov v ponuke súkromných agentúr. Na Slovensku bolo v minulom roku realizovaných 12 výjazdových predstavení poľských divadiel. Zaujímavá je zmienka, že mobilita divadiel je v Poľsku podporovaná z vládou dotovaného programu Teatr Polska a jeho cieľom je popularizovať poľské divadlo v Európe.

V príspevku sa autorka ďalej venuje otázkam, ktoré sú predmetom častých diskusií v teórii i praxi aj na Slovensku. Kto vlastne tvorí súčasnú divácku bázu? Komu a ako má adresovať divadlo svoju "individualizovanú ponuku"? Čo očakáva súčasný divák, aké má potreby a aká je jeho motivácia? Na druhej strane sa zmieňuje aj o tých, ktorí z finančných, ale najmä socio-kultúrnych dôvodov neprejavujú záujem o participáciu na kultúrnych aktivitách (napr. hendikepovaní alebo mladé mamičky s deťmi).

Divadlo si s recipientom (divák, zamestnanec, sponzor alebo partner) musí vytvárať a udržiavať otvorený vzťah. Divadlá už dnes ponúkajú rôzne pro-zákaznícky orientované produkty a služby, napr. možnosť vyskúšať si kostým, porozprávať sa s hercami, prezrieť si divadelné zákulisie či v reálnom čase ovplyvňovať scenár hry. Dávajú tak možnosť dotknúť sa nehmotného, materializovať nemateriálne. Marketing divadiel sa súčasne orientuje aj na samotných zamestnancov, ktorí spoluvytvárajú pozitívny imidž inštitúcie. V minulom roku bolo v poľských divadlách zamestnaných spolu 4582 kreatívnych a administratívnych zamestnancov. V poslednom období boli do divadelnej praxe zavedené nové postupy, ktoré by mali napomáhať pri dosahovaní ekonomických a mimoekonomických cieľov. Možno spomenúť sponzorovanie, product placement (umiestňovanie komerčných produktov v divadelných hrách), predaj reklamných predmetov, on-line rezervčný systém či komunikáciu na internete (e-mailing, prítomnosť na sociálnych sieťach, blogovanie). Mnohé divadlá poskytujú firmám či inštitúciám možnosť objednať si konkrétne predstavenie na určitý deň. Nástrojom pre prítiahnutie mladého publika sa majú stať najnovšie technológie, ktoré umožňujú o.i. realizáciu živého prenosu z divadelných predstavení (tzv. live stream). Tieto sa využívajú dokonca už aj v vyučovacom procese a žiaci tak v rámci niektorých predmetov môžu z didaktických dôvodov sledovať divadelnú hru on-line priamo zo školskej lavice.

Súčasný prostredie je pre kultúrne inštitúcie pomerne problematické. Prináša nielen nové výzvy, ale aj možné ohrozenia. Musia sa konfrontovať nielen s relatívne slabým postavením kultúrnych potrieb v celkovej hierarchii životných

potrieb, ale najmä s dynamicky sa rozvíjajúcimi tzv. vonkajšími konkurentmi, ktorí sa podobne ako divadlo usilujú získať svoj podiel na fonde voľného času ponúkaním substitučných tovarov a služieb. V dôsledku tejto zmeny sú divadlá nútené používať všetky dostupné nástroje (často kontroverzné či hraničné), ktoré sú schopné zabezpečiť absolútne uspokojenie potrieb existujúceho diváka. Prioritou sa stáva maximalizácia hodnoty, ktorú má hosť získať za zaplatenú vstupenku. Napriek rozdielnym názorom na túto problematiku je zrejmé, že v blízkej budúcnosti musia vzniknúť nové koncepty manažmentu divadiel. Je potrebné rozpoznať potreby a motiváciu rôznych cieľových skupín, aplikovať nové technológie a prístupy, otvárať nové divadelné formy a spoluvytvárať model, v ktorom je spoločnosť ochotná tráviť voľný čas kontaktom s umením. Kultúrne inštitúcie by však napriek diktátu ekonomicky orientovaných cieľov nemali rezignovať aj na napĺňanie svojich ostatných funkcií.

Literature:

- FICHNOVÁ, K.: Kreativita, masmediálna a marketingová komunikácia: kreativita a jej prezentovanie v periodickej tlači určenej pre odborníkov v oblasti marketingovej komunikácie, 2009. In: Európske kontexty interkultúrnej komunikácie. Nitra 2009, p. 570-589.
- MAZUREK-ŁOPACIŃSKA, K. (red.): *Badania marketingowe. Teoria i praktyka*. Warszawa 2005.
- PUCHAŁA, J.: *Kultura a transformacja Polski*. In: Szabmurg, J. (ed.): *Kultura i przemysły kultury szansą rozwojową dla Polski*. Gdańsk 2002.
- Rocznikiem Instytutu Teatralnego „Theatre in Poland 2013”
- SOBOCIŃSKA, M.: *Zachowania nabywców na rynku dóbr i usług kultury*. Warszawa 2008.
- SZYMURA-TYC, M.: *Marketing we współczesnych procesach tworzenia wartości dla klienta i przedsiębiorstwa*. Katowice 2006.
- SZYSZKA, M.: *Kształtowanie wizerunku instytucji pomocy społecznej w mediach*. Warszawa 2013.
- WALOTEK-ŚCIAŃSKA, K.: *W świecie reklamy i reklamożerców*. Bielsko-Biała 2010.
- WIKTOR, J. W.: *Komunikacja marketingowa*. Warszawa 2013.

Kontakt:

Katarzyna Walotek-Ściańska
Dr n.hum. Katarzyna Walotek-Ściańska
Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji
Społecznej
Wyższa Szkoła Humanitas
ul. Kilińskiego 43, 41-200 Sosnowiec, Polska
E-mail: katarzynaws@interia.pl



O východiskách a metodológii výskumu transformácie beduínskej kultúry v Petre¹

Tomáš Kučírek

Abstract: Bedouin culture is considered as a core part of Arab culture. It evolved during thousands of years as best adaptation on harsh environment of Arabian Peninsula. The big change point in history was arrival of Islam, the new religion with its ethical norms, juridical system and different worldview. Since then, bedouin culture persisted almost intact until the middle of 20th century. With globalization and modernization the way of life of nomadic people drastically changed. Modern science describes many accelerative agents of globalization, among them mass tourism. The article below discusses methodology of the field research in native communities and methods how to make a research of cultural changes in area with impact of mass tourism.

Kľúčové slová: metodika, terénny výskum, beduínska kultúra, cestovný ruch

Úvodom. Beduínska kultúra predstavuje jadro arabskej kultúry. Vznikla ako prejav adaptácie na nepriaznivé prírodné podmienky Arabského polostrova, ktorý je z väčšej časti tvorený púšťami a polopúšťami. Zdá sa, že nomádsky spôsob života beduínov sa po celé stáročia, možno tisícročia, zmenil len nepatrne. Kočovanie beduínov nebolo náhodné ani chaotické. Migračné cesty, ktoré absolvovali so svojimi stádami, prechádzali po vymedzených územiach a kopírovali známe pastviny a vodné zdroje. Neustále sa opakujúci stereotypný spôsob života podmienil vznik osobitného kultúrneho systému. Nomádsky spôsob života determinoval rozvoj duchovnej kultúry na úkor materiálnej. Takýto spôsob života eliminuje vznik nehnuteľných materiálnych statkov, lebo ich nepotrebuje.

Zásadné zmeny v beduínskej kultúre nastali, rovnako ako aj v iných tradičných spoločenstvách, po druhej svetovej vojne. Industrializácia a globalizácia zasiahla všetky oblasti sveta, arabskú beduínsku spoločnosť nevynímajúc. Ešte v 50. rokoch 20. storočia sme mohli byť v krajinách Blízkeho východu svedkami tradičného spôsobu života beduínov. Opísal ho vo svojej knihe Piesky Arábie aj Wilfred Thesiger, ktorý strávil roky v spoločnosti lokálnych beduínskych komunít. Keď sa vracal po niekoľkých desaťročiach do oblasti dnešných Spojených arabských emirátov a Ománu, ako sám napísal, nespoznával z pôvodného takmer nič. Stany sa zmenili na sklo a železo výškových stavieb. Ťavy nahradili terénne vozidlá značky Toyota. „Arabi sú rasa, ktorá produkuje svoje najlepšie pri najhorších podmienkach a začína sa zhoršovať, ako sa podmienky

zlepšujú.“ (THESIGER 2007: 36-38, 203) Globalizácia je proces integrácie ekonomiky, priemyslu, obchodu, kultúry a politiky na celosvetovej úrovni. Je to proces, kedy sa národné a regionálne ekonomiky, spoločenstvá a kultúry integrujú prostredníctvom globálnej siete obchodu, komunikácie, imigrácie a dopravy. (Definition of Globalisation. Financial Times Lexicon. [online]) Cestovný ruch (ďalej CR) je dôležitým agentom globalizácie. Prostredníctvom neho naplňajú účastníci CR svoje potreby- najmä poznanie a oddych. CR sa uskutočňuje vo voľnom čase a mimo miesta bydliska účastníkov CR. (GÚČIK 2000:7) Ľudia cestovali počas celého vývoja. Prvými dôvodmi cestovania boli obchod a mocensko-politické ambície. Masový CR, ktorý je fenoménom 20. až 21. storočia, zintenzívnil kontakty medzi kultúrami a čo je dôležitejšie, oproti vojenským výpravám, na mierovej báze. Stabilná politická situácia a mier sú jednými z kľúčových predpokladov pre rozvoj CR. (LENOVSKÝ 2009:30) Kde začali smerovať davy účastníkov CR dochádza ešte k intenzívnejším medzikultúrnym kontaktom s príslušníkmi lokálnych spoločenstiev.

Život beduínov sa po stáročia prakticky nemenil a sformoval sa u nich relatívne stabilný kultúrny systém, ktorý sa modifikoval len sporadicky. Kedy sa objavili prví beduíni, je veľmi ťažké s istotou konkretizovať. Pastierstvu sa začali ľudia v regióne venovať už v období neolitickej revolúcie pred 10 tis. rokmi. K formovaniu arabskej identity došlo okolo 1. tisícročia pr. Kr.. Jedným z najzásadnejších posunov v nomádskej kultúre došlo v 7. storočí s príchodom islamu, kedy kultúra do seba vstrebala novú vieru a skombinovala ju s autochtónnym systémom zvykového práva a pohanských povier a rituálov. V priebehu nasledujúcich stáročí sa beduínska kultúra stabilizovala ešte viac a s menšími zmenami sa zachovala až do 20. storočia.

Beduíni v Petre. Petra zaznamenala svoju „najväčšiu slávu“ ako centrum nabatejského kráľovstva na prelome letopočtov. V priebehu stredoveku začal jej význam upadať. Posledná zmienka je z obdobia križiackych výprav. Pozostatkom poslednej európskej aktivity z obdobia do 19. storočia sú zvyšky križiackej pevnosti. Pre západ bola úplne neznáma až do roku 1812, kedy ju objavil švajčiarsky cestovateľ J.L. Burckhardt. Dnes je už ťažké identifikovať pôvod beduínov žijúcich v oblasti Petry. Niektorí sa považujú za potomkov Nabatejcov, ktorí Petru postavili, iní hľadajú svoj pôvod v beduínskych kmeňoch v dnešnom Jemene. Bez ohľadu na etnogenézu beduínov v Petre, žili na prelome 19. a 20. storočia tradičným spôsobom života a nevelmi sa odlišovali od beduínov v ostatných oblastiach Blízkeho východu. Putovali so svojimi stádami oviec a kôz po známych pastvinách medzi vodnými zdrojmi, bývali v stanoch z kozej srsti a príležitostne si dopestovali aj obilniny. Všetko ostatné získali obchodom s usadlými spoločenstvami.

Jedna vec však bola pre beduínov v Petre špecifická – adaptácia starovekých nabatejských hrobiek na obydlia a hospodárske priestory. Tradičným obydliím beduínov boli dlhé stany z kozej srsti. Kde to prírodné podmienky

¹ Príspevok nadväzuje na príspevok Cestovný ruch a beduíni v jordánskej Petre, uverejnený v časopise Kontexty kultúry a turizmu 2/2012.

umožňovali, využívali rozličné prírodné útvary poskytujúce priestrešie, napr. skalné previsy, jaskyne, nadrozmerné stromy. (Thesiger 2007: 171) Nomádi sa uchýľovali k takýmto obydliam najmä v zimných mesiacoch a v období výrazne zhoršených poveternostných podmienok.

Nabatejské hrobky v Petre predstavujú unikátnu formu architektúry. Pozostávajú z umelo vytvorených jaskýň zväčša obdĺžnikového pôdorysu. Fasády sú dekoratívne zdobené ornamentmi vytesanými do úbočia s vchodom v tvare otvorených dverí. Za vstupom sa rozkladajú vnútorné priestory hrobky. Absentujú spojovacie chodby, ktoré sú príznačné napríklad pre egyptskú pohrebnú architektúru. Tisíce takto vybudovaných jaskýň v areáli Petry využívali neskôr beduínske kmene ako svoje zimoviská, prípadne ako celoročné obydliá. Kmene využili podmienky, ktoré im okolie Petry ponúkalo a získali kvalitnú ochranu pred nepriaznivým počasím v zime a zároveň aj strategickú obrannú pozíciu v prípade nepriateľských lúpežných nájazdov.

Beduíni obývali Petru až do 80. rokov 20. storočia, kedy boli v rámci plánu vytvorenia archeologického parku vyhnaní do novovybudovanej dediny Umm Sajhún. Prílev zahraničných turistov od 90. rokov, zmena spôsobu obživy a zmena životného priestoru spôsobili rapidne zmeny v ich kultúre. Petra ako lokalita s jedinečnými prírodnými, sociálnymi, historickými a ekonomickými podmienkami vytvára vhodné predpoklady pre výskum zmien tradičného spôsobu života vyvolaných masovým cestovným ruchom. Zvýšená intenzita zmien v lokálnej kultúre je významná už na prvý pohľad, počas prvých fáz terénneho výskumu.

Metodológia výskumu zmien tradičnej beduínskej kultúry. Predmetný výskum vychádza z poznatkov a prác Čukana, Al-Absiho a Lenovského, ktoré sa venujú beduínskej, arabskej, alebo islamskej kultúre, problematike kultúrnej zmeny, adaptácie, akulturácie a asimilácie, alebo vzťahom kultúry, kultúrneho dedičstva a turizmu.

Niektorým aspektom beduínskej kultúry, ako sú napr. kmeňové usporiadanie beduínskej spoločnosti, rodinné a partnerské vzťahy, materiálna kultúra a predovšetkým kultúrne prvky spojené s prípravou a podávaním kávy, sa venuje M. Al-Absi v publikácii *Arabská káva v kultúre beduínov*. (AL-ABSI 2007) O štruktúre arabskej spoločnosti a postavení beduínov píše aj v ďalších publikáciách – *K starším dejinám arabskej kultúry* (Al-Absi 2008) a *Kultúrne tradície Blízkeho východu* (Al-Absi 2012). Vývoj špecifického kultúrneho prostredia zapríčineného prítomnosťou cestovného ruchu skúma L. Lenovský v práci *Kultúra kúpeľného mesta* (Lenovský 2009). J. Čukan v príspevku *Cultural and Methodological Contexts of Bedouin Fieldworks* (Čukan 2008) približuje prístupy k terénnemu výskumu beduínskej kultúry.

Z metodologického hľadiska je relevantnou práca *Pramene k štúdiu a techniky výskumu v etnológii* (Čukan 1997). V úvode publikácie autor definuje etnológiu ako špecializovaný odbor antropológie: „Etnológia je historická spoločenskovedná disciplína, ktorej predmetom záujmu

sú etnokultúrne tradície, respektíve spôsob života, kultúra a vzájomné vzťahy etnografických, socioprofesionálnych, konfesionálnych a iných skupín a vrstiev obyvateľstva.“ (ČUKAN 1997:7) Predmetom nášho výskumu sú kultúrne zmeny lokálneho beduínskeho spoločenstva, primárne vyvolané medzikultúrnymi kontaktmi v oblasti ovplyvnenej cestovným ruchom. Keďže antropologickým výskumom nemôžeme obsiahnuť zmeny vo všetkých časových obdobiach, je nevyhnutné dôkladné štúdium dostupnej literatúry. Je primárnym zdrojom poznatkov, poskytuje fakty a zovšeobecnenia na určitej úrovni vedeckého poznania. Do určitej miery je potrebné vychádzať aj z beletristickej literatúry, avšak len v limitovanom rozsahu, po dôkladnej kriticknej analýze. K hodnotným prameňom patria i staršie vlastivedné monografie, cestopisné práce a memoárová literatúra. Spravidla nie sú výsledkom práce odborníka, no niekedy obsahujú pre bádateľa dôležité alebo zaujímavé informácie. Záleží len na ňom, ako s nimi dokáže pracovať.

Cestopisná literatúra poskytuje cenný faktografický materiál, na základe ktorého možno javiť presne časovo a územne situovať. Pre cestopisy je príznačné pozorovanie cestovateľa – neodborníka, ktorý zachytáva najmä javy, ktoré považuje za zaujímavé, s ktorými sa vo svojom domácom prostredí nestretol. Memoárová literatúra je síce subjektívnym zdrojom informácií, no má prinajmenšom rovnakú hodnotu ako výpovede informátorov. Je sondou do konkrétneho prostredia, v ktorom sa autor pohyboval a interpretuje ho ako vie. Z hľadiska výskumu v Jordánsku obzvlášť cennú cestopisnú literatúru prinášajú cestovatelia a orientalisti z prelomu 19. a 20. storočia: *Thesiger, Burckhardt, Doughty, T.E. Lawrence, Canton, Musil, Dickson, Philby*. Nemenej významnou je kniha *Al-Mukaddima* stredovekého arabského historika *Ibn Chaldúna*, v ktorej sú prvýkrát vymedzené rozdiely medzi usadlým a kočovným obyvateľstvom arabského sveta. Tieto publikácie predstavujú zdroj inšpirácie a obsahujú množstvo faktov použiteľných ku komparácii s výsledkami súčasných terénnych výskumov.

Pri štúdiu beduínskej kultúry sa osvedčilo najmä dielo od *Wilfreda Thesigera* – *Piesky Arábie*. Na základe dlhodobého pobytu vo viacerých beduínskych kmeňoch autor opisuje svoje objaviteľské cesty a zároveň mentalitu, zvyky, hmotnú a duchovnú kultúru jednotlivých spoločenstiev. Zistené fakty navzájom porovnáva a tak vytvára mozaiku beduínskej spoločnosti z polovice 20. storočia. Jeho informácie sú o to hodnotnejšie a hodnovernejšie, lebo strávil s nomádmi väčšinu svojho života a ako cudzinec do veľkej miery pochopil ich spôsob života a myslenia. Nevýhodou jeho diela je (prirodzený) obmedzený kontakt autora so ženami a deťmi, jeho neúčast na migráciách a každodennom živote jednotlivých kmeňov. Okrem pôvodných diel v anglickom jazyku a ich prekladoch je potrebné skúmať aj pôvodnú arabskú literatúru, k čomu je nevyhnutná veľmi dobrá znalosť arabského jazyka. Absencia možnosti získania kvalitného prekladu z arabského jazyka vylučuje možnosť

použitia mnohých písomných prameňov (regionálne noviny, časopisy a kalendáre, kroniky, archívne dokumenty a súkromná korešpondencia).

Znalosť jazyka je podmienkou úspešného antropologického výskumu. Riešením je aj získanie kľúčového informátora/sprostredkovateľa/tlmočníka, čo zohrávalo zásadnú úlohu už pri voľbe lokality. Na znalosť jazyka nadväzuje časový rozsah terénneho výskumu. Pri dlhodobom výskume má výskumník možnosť oboznámiť sa s lokálnym dialektom, čo mu uľahčí ďalšiu prácu. Aj minimálna úroveň znalosti arabského jazyka umožňuje základnú komunikáciu s príslušníkmi komunity a nadviazanie kontaktu, avšak pre hlbšie pochopenie skúmaných javov nie je dostatočujúca. Ako komunikačný jazyk je v turistickej destinácii vhodné zvoliť angličtinu. Predpoklad, že beduíni pôsobiaci v cestovnom ruchu budú ovládať cudzie jazyky, bol tiež kritériom výberu lokality.

Terénny výskum je nevyhnutnou súčasťou štúdia. Fyzická prítomnosť bádateľa v prostredí existencie skúmaných javov predstavuje najväčší zdroj poznatkov. Ideálnou formou je **dlhodobý výskum**, ktorému predchádza prieskum. Cieľom **prieskumu** alebo **predvýskumu** je presvedčiť sa, či v zvolenej lokalite nachádzame dostatok materiálu a vhodné podmienky pre dlhodobý výskum. Dlhodobý výskum je dlhodobý pobyt výskumníka v lokalite, za účelom získať čo najviac všeobecných poznatkov o spôsobe života, ale aj detailných informácií o špecifických javoch. Podľa Soukupa (2004:288), za účelom dôkladného terénneho výskumu musí antropológ stráviť v sledovanej lokalite minimálne jeden rok, aby mohol byť svedkom zvykov viazucich sa k celému kalendárnemu cyklu.

Práve dlhodobý výskum dáva priestor k oboznámeniu sa s prírodným a sociálnym prostredím, dlhšia prítomnosť bádateľa umožňuje prekonanie psychickej bariéry medzi ním a informátormi. Aktívne zapájanie sa do pracovných činností zasa umožní bádateľovi lepšie pochopenie myslenia informátorov. (ČUKAN 1997:44-46) Dĺžka terénneho výskumu je dôležitým predpokladom úspešného výskumu. Najdôležitejším faktorom je včasná identifikácia kľúčových problémov, kultúrnych fenoménov skúmaného kultúrneho a sociálneho prostredia. (ČUKAN 2008:21) V súlade s odporúčanou metodikou bol v Petre realizovaný **prieskum v júli 2012**. V priebehu dvoch dní sme sa zbežne oboznámili s terénom a situáciou v lokalite. Už po prvom kontakte s príslušníkmi lokálnej komunity sme dospeli k záveru, že Petra a príslušné okolie bude ideálnym prostredím pre výskum vplyvu masového cestovného ruchu na tradičnú beduínsku kultúru. V priebehu dvoch dní sme sa stretli s desiatkami beduínov pracujúcich v archeoparku, overili sme si ich znalosť anglického jazyka a predbežne sme naše prvé zistené informácie porovnali s literatúrou. Porovnania indikovali viaceré zmeny.

Pred samotným terénnym výskumom bolo nevyhnutné **získanie materiálo-technologického zabezpečenia** - finančných prostriedkov. Od toho sa odvíja dĺžka výskumu. Limitujúco pôsobili aj iné organizačné faktory. Na základe

prehodnotenia reálnych možností sme dospeli k záveru, že ideálnu formu antropologického výskumu – dlhodobý terénny výskum, nebude možné realizovať. Alternatívou sa stala séria kratších pobytov. Prvý sme absolvovali v januári až februári 2013, druhý v októbri až novembri toho istého roku.

Výskum v Petre a príslušnom okolí. Terénny výskum v Jordánsku si vyžadoval dlhodobé plánovanie. Realizáciu takéhoto typu výskumu v arabskej krajine podmieňuje zabezpečenie povolení od príslušných inštitúcií (jordánske Ministerstvo cestovného ruchu a starožitností, správa Archeologického parku v Petre, jordánsky konzulát vo Viedni). Po príchode do Petry sme si zabezpečili vyhovujúce ubytovanie s prístupom na internet, kde sme si vytvorili základňu pre prácu, výjazdy do terénu a komunikáciu s vysielajúcou inštitúciou. Príchod sme ohlásili v informačnej kancelárii parku a požiadali o podporu pri výskume. Po prekonaní byrokratických prekážok nám bolo udelené povolenie pracovať v sprievode zamestnanca parku a zároveň príslušníka vzdialenejšieho kmeňa.

Rozhovor s beduínni pracujúcimi v Petre



Zdroj: Ladislav Lenovský (2013)

Predpokladom kvalitného výskumu je **získanie vhodných informátorov**. Ako cudzinec a nositeľ odlišnej kultúry sa musí výskumník najskôr zoznámiť s príslušníkmi skúmanej komunity a získať ich dôveru, čo si vyžaduje čas. Proces nadviazania bližších vzťahov do veľkej miery ovplyvňujú jeho osobnostné predpoklady. Nadviazať komunikáciu v arabskej spoločnosti a získať dôveru sa podarí výskumníkovi, ktorý je priateľský, tolerantný a trpezlivý.

Nemožno predpokladať, že ihneď po príchode do cudzieho kultúrneho prostredia sa obyvatelia začnú zverovať s najintímnejšími informáciami zo svojho života. Niekedy je lepšie zotrvať v prostredí určitý čas, aklimatizovať sa v daných pomeroch a získať si dôveru miestneho obyvateľstva. Počas terénnych výskumov sme sa snažili o využitie menej invazívneho spôsobu. Kvôli časovému obmedzeniu sme viackrát museli hľadať kompromis medzi postupným získavaním dôvery a nátlakom na informátora.

Do úvahy sme museli brať fakt, že výskumník, ktorý nie je Arab a moslim, je v skúmanom prostredí v pozícii

cudzincinca, nositeľa celkom odlišnej kultúry a aj napriek včleneniu sa do skúmaného kultúrneho prostredia nikdy nebude jeho súčasťou. Počas takéhoto typu výskumu je nevyhnutná znalosť základných vedomostí o skúmanej kultúre, s ktorými výskumník už musí do prostredia prísť. Kladené otázky, ich intenzita a spôsob, akými sme sa informátorov pýtali, museli korešpondovať s miestnymi zvyklosťami a so zásadami beduínskej etiky. V opačnom prípade by sme vyvolali nedôveru, averziu až agresivitu.

Počas výskumu je nevyhnutná verifikácia získaných informácií z viacerých zdrojov a opakovanie rovnakých otázok u tých istých informátorov. Pri takto zvolených metódach musí výskumník postupovať obozretne, inak môže dôjsť k situácii, kedy vyvolá u informátorov dojem, že ich odpovediam neverí a tak naruší väzbu medzi ním a jednotlivými informátormi. Podobné metodologické problémy popisuje vo svojej metodike výskumu beduínov aj J. Čukan. (pozri ČUKAN 2008:26)

Počas prvého dňa sme sa oboznámili s priestorom archeologického parku, miestom hlavného kontaktu s cudzincami a navštívili sme aj moderné sídlisko Umm Sajhún. Prevažná časť beduínov, pracujúcich v cestovnom ruchu, prichádza do kontaktu s cudzincami práve v archeologickom parku. Z toho dôvodu sme volili park za primárnu oblasť výskumu.

Mimo archeologického parku v Petre a dediny Umm Sajhún sme si na základe dostupných informátorov zvolili ďalšie lokality výskumu – dediny Beida, Rádžaf a Ram. Všetky sú obývané beduínskym obyvateľstvom, avšak CR má v nich rozdielny vplyv. Umm Sajhún je k Petre najbližšie a jej obyvatelia sú cestovným ruchom ovplyvnení v najvyššej miere. Beida sa nachádza v blízkosti Petry, avšak vplyv CR je tu menej citelný. Rádžaf je na CR najmenej závislá a vplyv CR sa v tejto dedine prejavil najmenej. Ram sme zvolili ako doplnkovú lokalitu, destináciu CR, kde sme pozorovali striktnejšie zachovávanie tradičnej kultúry. Počas terénneho výskumu sme sa snažili stráviť v lokalite toľko času, koľko bolo možné. Pokiaľ sme nenadviazali kontakt s novými informátormi, trávili sme čas v prítomnosti predchádzajúcich. Naša prítomnosť v obchodíkoch v Petre zväčša upútala pozornosť ďalších beduínov a takýmto spôsobom sa okruh informátorov postupne rozširoval.

K úspešnej integrácii do komunity je nevyhnutný vhodný výber informátorov, ktorí slúžia ako zdroj informácií a zároveň prostredníctvom nich možno získať prístup k ďalším. Nevyhnutnosť dlhodobého výskumu sa počas terénneho výskumu potvrdila. V priebehu prvého mesačného pobytu sme prestávali byť vnímaní ako turisti a začali byť považovaní za niekoho, kto v lokalite žije. Integrovať sa do spoločenstva úplne sa nám však nepodarilo ani po druhom výskume. Stali sme sa akceptovaným, ale stále cudzím elementom.

K primárnym metódam nášho výskumu patrili voľný a riadený rozhovor, zúčastnené a nezúčastnené pozorovanie. Nezúčastnené pozorovanie bolo mimoriadne efektívnou metódou výskumu spôsobov komunikácie medzi miestnym

obyvateľstvom a cudzincami. Na niektoré aspekty správania sa nemožno príslušníkov komunity pýtať priamo, pretože najmä pri negatívnych javoch je bežné, že ich nezviditeľňujú a nepoukazujú na ne.

Zúčastnené pozorovanie sme využili pri pozorovaní spôsobov obživy a bežných aktivitách (príprava stravy, nápojov a pod.). Zúčastneným pozorovaním dokáže výskumník

Beduínska rodina žijúca tradičným životom v púšti



Zdroj: Ladislav Lenovský (2013)

peniknúť do myslenia nositeľov kultúry. Tu sa dostávame k závažnej otázke: *Dokáže človek „z vonka“ pochopiť cudziu kultúru?* V súlade s myšlienkou kultúrneho relativizmu je nevyhnutné hodnotiť jednotlivé kultúrne javy z pohľadu kultúry, ktorá ich vyprodukovala. Prístup k štúdiu kultúry emic hovorí, že len nositeľ určitej kultúry dokáže túto celkom pochopiť a len výskumník, ktorý je zároveň nositeľom skúmanej kultúry, má predpoklady k jej výskumu. Existuje však aj prístup etic – že len výskumník z cudzieho kultúrneho prostredia dokáže skúmanú kultúru pozorovať objektívne. Oba pohľady na problém majú svoje opodstatnenie, my musíme vychádzať z predpokladu, že práve výskumník z inej kultúry dokáže na skúmanú nahliadať kriticky a s vyššou dávkou objektivity.

Pri rozhovoroch sme uprednostňovali metódu voľného rozhovoru, prostredníctvom ktorej sme sa zväčša dostali aj k novým témam dopĺňujúcim náš výskum. Pri riadených rozhovoroch sme získavali informácie na vybrané parciálne témy výskumu. Zamerali sme sa najmä na okruhy: bývanie (exteriérové a interiérové priestory), práca, rodina (veľkosť, autority, vzťahy), vzťahy v komunite, príjmy, voľný čas, chov zvierat.

Štandardizovaný rozhovor nemohol byť použitý v každej situácii. Informátori často neboli ochotní odpovedať na sled vopred pripravených otázok, avšak ak sme nechali rozhovoru voľný priebeh, postupne sa sami rozhovorili aj o témach, ktoré boli podstatné vzhľadom k realizovanému výskumu. Ako spomína J. Čukan, „*mohli sme len čakať, čo nám prinesú nasledujúce hodiny a dni.*“ (ČUKAN 2008:27)

Medzi informátorov sme zaradili takmer všetky vekové kategórie okrem detí. V rámci sociálnej štruktúry sme výskum realizovali v chudobných rodinách aj medzi

príslušníkmi vyššej vrstvy, vrátane šejka jedného z klanov. Kde to umožnila situácia, tam sme sa snažili nadviazať komunikáciu aj s príslušníkmi ženského pohlavia.

V arabskej spoločnosti platí prísna segregácia mužského a ženského sveta vo verejnom prostredí. Niektoré formy komunikácie medzi pohlaviami, v našej kultúre úplne prirodzené, sú v beduínskom kultúrnom prostredí tabu. Rešpektujúc takúto tabu sme boli počas nášho výskumu limitovaní. Absencia ženy výskumníčky sa preto stáva v podobných prípadoch citeľnou nevýhodou. (ČUKAN 2008:27) (Pre lepšie pochopenie postavenia ženy v arabskej kultúre pozri AL-ABSI – AL-ABSIOVÁ 2009)

Pri výbere **záznamových prostriedkov** bolo nutné postupovať podľa konkrétnej situácie. Ideálnym bol audio záznam rozhovoru a fotografia ako dokumentácia. Nie všade sa nám podarilo dosiahnuť takýto ideálny stav, pretože kultúrne rozdielnosti a nedôvera časti informátorov nás donútili k dodatočnému písomnému záznamu a kresbe. Dodržiavať sme museli aj etické normy platné v skúšanom spoločenstve. Vychádzajúc z pravidiel beduínskej etiky, by bolo nemysliteľné fotografovať bez dovolenia ženy, prípadne časť obydli, ktorá nie je určená hosťom. (bližšie pozri AL-ABSI 2007:30) Zväčša sme sa rozhodovali podľa intuície a kde sme to uznali za vhodné, sme sa na fotografovanie spýtali a kde sme si mysleli, že by to nášmu výskumu mohlo uškodiť, tam sme volili akceptovateľnejšie záznamové prostriedky. Vyhnúť sme sa museli aj audio záznamom rozhovorov s beduínmi zastávajúcimi funkcie v správe parku. Získané informácie po ukončení terénneho výskumu analyzujeme a v kombinácii s heuristikou sa snažíme o vyvodenie všeobecných záverov a zovšeobecnení.

Záver. Beduíni predstavujú jadro arabského národa, beduínsku kultúru považujeme za prostriedok adaptácie na špecifické prírodné podmienky Arabského polostrova. V procese stále intenzívnejších globálnych zmien dochádza k zániku tradičných prvkov v kultúrach po celom svete. V našej práci sa zameriavame na vplyv masového turizmu, ako agenta globalizácie. Pri výskume sme sa opierali o informácie získané z dostupných prameňov, jadro výskumnej práce však predstavujú údaje zozbierané počas série terénnych výskumov. Sofistikované plánovanie terénneho výskumu, efektívny výber a použitie jednotlivých metód výskumu sú nevyhnutným predpokladom úspešného získania a spracovania poznatkov.

Literatúra a pramene:

- AL-ABSI, M.: *Arabská káva v kultúre beduínov*. Nitra 2007.
 AL-ABSI, M.: *K starším dejinám arabskej kultúry*. Nitra 2008.
 AL-ABSI, M.: *Kultúrne tradície Blízkeho východu*. Nitra 2012.
 AL-ABSI, M. – AL-ABSIOVÁ, E.: *Žena v arabskej kultúre*. In: *Kontexty kultúry a turizmu*. 2009, roč. 2, č. 2, s. 14-18.
 COLE, D.P.: *Bedouins of the Empty Quarter*. Aldine Transaction 2010.
 ČUKAN, J.: *Cultural and Methodological Contexts of the Bedouin Fieldworks*. In: *Acta Nitriensiae*. 2008, roč. 10, s. 19-31.

ČUKAN, J.: *Pramene k štúdiu a techniky výskumu v etnológii*. Nitra 1997.

GÚČIK, M.: *Základy cestovného ruchu*. Banská Bystrica 2000.

LENOVSKÝ, L.: *Kultúra kúpeľného mesta*. Nitra 2009.

SOUKUP, V.: *Dějiny antropologie*. Praha 2004.

THESIGER, W.: *Arabian Sands*. London 2007.

Definition of Globalisation. *Financial Times Lexicon*.

[online]. b.r. Dostupné na: <http://lexicon.ft.com/Term?term=globalisation>.

Kontakt:

PhDr. Tomáš Kučírek
 KMKaT FF UKF v Nitre
 Štefánikova 67
 949 01 Nitra
 E-mail: tomas.kucirek@ukf.sk



Arméni v Sýrii¹

Marcel Andó – Sonia Ibrahimová

Abstract: Object of examination of our article is culture, history, religion, and other traditions of Armenians living in Syria. Article presents traditions of Armenians in different social events from birth to funeral, it presents their history and traditions linked with religious celebrations and remembering days as Armenian genocide.

Kľúčové slová: Arméni, Arménsko, kultúra, kresťanstvo, tradície

Úvod. Domovskou krajinou Arménov je Arménsko s hlavným mestom Jerevan. Zo západu susedí s Tureckom, zo severu s Gruzínskom, z východu s Azerbajdžanom a z juhu s Iránom. Má len okolo 3 238 000 obyvateľov, no mimo štátu žije ďalších približne 8 miliónov Arménov. Najmä v Rusku, USA, Sýrii, Libanone, Francúzsku, na Cypre a v menšej miere aj v ďalších krajinách sveta. Arméni majú vlastnú abecedu a jazyk. Arménsku abecedu vytvoril v roku 405 sv. Mesrop Mahtots a skladá sa z 38 znakov. Približne 96% obyvateľov Arménska hovorí arménsky, súčasne približne 75% obyvateľov ovláda aj ruský jazyk. Existencia Arménska je však výsledkom komplikovaného procesu a mnohých ľudských obetí. Príspevok sa venuje vybraným kultúrnym tradíciám Arménov žijúcich v Sýrii, opísaných z pohľadu členov minority v mestách Aleppo a Rakka. Je čiastkovým výsledkom študentskej vedecko-odbornej činnosti študentov Katedry manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre (autorov) v odbore kulturológia – blízko-východné štúdiá.

Genocída Arménov v Osmanskej ríši. Rok 1915 sa zapísal do dejín arménskeho národa krvavými písmenami.

¹ Príspevok je výsledkom študentskej vedecko-odbornej a umeleckej činnosti.

V tomto roku totiž začala cielená likvidácia Arménov na Turkami ovládanom území. Arménom boli najprv odopreté základné ľudské a občianske práva, nemohli obchodovať, ak by od nich niekto niečo kúpil, bol by potrestaný. Potom im bol odňatý majetok a boli vyhánaní z domovov na dlhé „pochody smrti“ púšťou. Chorí, starí ľudia, tehotné ženy, deti a katolíci boli spočiatku oslobodení od deportácií, neskôr však boli deportovaní a zabíjaní aj oni. Okrem pochodov cez púšť Turci zabíjali Arménov aj inými spôsobmi, napríklad ich nechali nastúpiť na člny, ktoré potom potopili, či ich jednoducho postrieľali. S Arménmi bolo v tomto období zachádzané ako so zločincami. Odhaduje sa, že z približne 1,9 milióna Arménov, ktorí žili pod tureckou nadvládou, ich bolo vyvraždených 1 – 1,5 milióna. Arméni pred týmto obdobím žili v Osmanskej ríši bez väčších problémov. Dôvodov ku genocíde bolo niekoľko. Arméni sa pred prvou svetovou vojnou aj počas nej snažili o založenie samostatného štátu a mnohí boli podozrievaní zo spolupráce s veľmocami ako Anglicko, Francúzsko, USA a Rusko. Ďalším dôvodom boli útoky arménskych ozbrojených kománd na Turecko z Ruskom ovládaných území. Arméni bývali často zlatníci, obchodníci, bankári a disponovali tak značným majetkom. Zabavenie ich majetku mohlo pomôcť tureckej ekonomike, alebo niektorým vplyvným jednotlivcom a skupinám. Svoj podiel na arménskej genocíde malo aj Nemecko. I napriek možnostiam, ktoré ako veľmoc a spojenec Turecka malo, bolo len pasívnym pozorovateľom vyvražďovania Arménov. Keď Francúzi spolu s tromi prápormi Arménov v roku 1918 dobyli Kilikiu, francúzsky guvernér Sýrie Georges Picot vyzval Arménov, ktorí v tejto oblasti prežili, aby sa zhromaždili. Prihlásilo sa ich 150 000 a tiahli proti Turkom. Sľúbená francúzska pomoc však zostala len v rovine sľubov, a Turci ich ľahko porazili. Francúzi v roku 1921 podpísali zmluvu o vrátení obsadených území Turkom. To vyvolalo v radoch Arménov paniku, okolo 30 000 ich utieklo na Cyprus, do Egypta a ďalších 75 000 do Sýrie. Ďalší masový útek nasledoval v roku 1936, keď Francúzi odstúpili Turkom aj Alexandretský sandžak, kde žili prevažne Arméni. V tomto období Arméni utekali až do Ameriky. Aj obyvatelia ruskej časti Arménska sa po páde cárskej ríše a tureckom ťažení na Baku ocitli na pokraji záhuby. Pogromy, masakry a hladomor ich tu v rokoch 1917 – 1920 pripravili o život desaťtisíce.

Dnes existuje viac ako 135 pamätníkov arménskej genocídy, ktoré sa nachádzajú vo viac ako 25 krajinách sveta. V roku 1967 bol dokončený pamätník arménskej genocídy v Jerevane, dlhý 44 metrov a symbolizujúci národné znovuzrodenie Arménov. Je v tvare kruhu a reprezentuje dvanásť provincií v Turecku, v ktorých boli Arméni počas genocídy vraždení. V strede kruhu je večný plameň, ku ktorému každoročne 24. apríla prichádzajú stovky tisíc ľudí položiť kvety. V tento deň si Arméni pripomínajú výročie genocídy, ktorá je súčasne jednou z prvých a najväčších etnických genocíd v novodobej histórii. V roku 1995 otvorili pri jerevanskom pomníku Múzeum arménskej genocídy. Pomník venovaný arménskej genocíde sa nachádza aj na Slovensku, v Petržalke pri Dunaji.

Arméni v Sýrii. Arménov v Sýrii žije v Aleppo, Damasku a v ďalších veľkých mestách okolo 150 000. **Krikor Ibrahim** bol Sýrčan, mal sýrsku štátnu príslušnosť, ale arménsky pôvod. Na Slovensku vyštudoval za inžiniera. Jeho rodičia utiekli do Sýrie počas arménskej genocídy. „Často sa stávalo, že kresťanské arménske deti, ktorým sa podarilo z Turecka utiecť, boli vychovávané v moslimských rodinách a stali sa moslimami. Problémom bolo, že si nemohli zmeniť náboženstvo späť na kresťanské, a preto veľa arménskych rodín zo Sýrie odcestovalo do Kanady a USA. Údaj o náboženstve sa uvádza aj do občianskeho preukazu. Arméni v Sýrii majú sýrsky občiansky preukaz a majú práva a povinnosti ako každý iný občan Sýrie. V Sýrii majú vlastné školy, kostoly, noviny, kluby, dokonca aj vlastný kalendár. Väčšina hovorí po arménsky aj po arabsky.“ (KI)

Sonia Ibrahimová, študentka tretieho ročníka odboru kulturológia – blízko-východné štúdiá na KMKaT FF UKF v Nitre, sýrska Arménka, sa narodila v Sýrii a prvých 18 rokov prežila tam. „Ja som študovala v arménskej škole, na ktorej mohli študovať aj „Nearméni“ – najmä Arabi, či už kresťania, alebo moslimovia. Oni sa však nemuseli učiť po arménsky. Arménčina je ťažký jazyk, keďže Arméni majú abecedu úplne odlišnú od arabskej alebo latinskej. Táto škola bola súkromná, drahá, ale môj otec, podobne ako väčšina Arménov, bol hrdý, že jeho deti navštevovali arménsku školu. V Sýrii existujú základné aj stredné arménske školy. Arméni v Sýrii študujú väčšinou na štátnych univerzitách. Nezriedka nevedia dobre po arabsky, sú uzavretí vo svojich komunitách, majú vlastné mestské časti, kde žijú spolu s kresťanskými Arabmi, alebo ďalšími kresťanmi. Mnoho Arménov robí automechanikov, ako aj môj otec, ktorý vyštudoval na Slovensku za inžiniera. V Sýrii sú Arméni známi aj ako zlatníci, pracujú s drahými kovmi, spracovávajú ich a obchodujú s nimi. Keď k nám prišiel na návštevu niekto zo Slovenska, chcel si kúpiť zlato, alebo šperky, pretože podobné na Slovensku nedostať. Najčastejšie sa vyrábajú šperky z 18 karátového zlata. V posledných desaťročiach začali Arméni častejšie pracovať s drahými kameňmi. Milujú nočný život a hudbu, sú známi veľkými oslavami. Na Vianoce, Silvestra a Veľkú Noc si na oslavy pozývajú aj známych spevákov. Pri kresťanských kostoloch sa často nachádzajú aj kresťanské školy. Arméni majú dobré vzťahy s ostatnými obyvateľmi Sýrie a inými náboženskými skupinami. Nie sú problémovou skupinou, no veľmi uzavretí vo svojej komunite a sobášia sa väčšinou len v rámci nej. Arméni si navzájom pomáhajú, napríklad ak ide sýrsky Armén do Libanonu a tam stretne iného Arména, ten mu so samozrejmosťou a veľmi rád pomôže, ak niečo potrebuje.“ (SI)

Genocída. „Udalosťami arménskej genocídy boli ovplyvnení aj moji starí rodičia, ktorí v období 1. svetovej vojny utiekli z Turecka do Sýrie. Žili v moslimských rodinách. Stará mama bola vychovaná ako moslimka aj napriek tomu, že bola pôvodne kresťanka. Uzavretosť arménskej komunity sa prejavila aj tak, že keď môj starý otec prejavil o starú mamu záujem, mohli sa vziať až po tom, ako sa dozvedel,

že je tiež Arménka. Po úteku do Sýrie si starý otec musel zmeniť svoje priezvisko Ibrahimian na Ibrahim. Zrejme tak spravil aj zo strachu z opätovnej genocídy, keďže koncovka *ian* v priezvisku je typická práve pre Arménov. U Arménov bolo z dôvodu útekov do Sýrie častým javom aj hľadanie

Krst v arménskom kostole



Zdroj: Hovsep Mardirosoyan (2013)

rodinných príslušníkov, ktorí genocídu prežili. Starý otec tak hľadal svojho brata, dával oznamy do kostolov, pýtal sa kresťanov v iných mestách, či nenavštevuje kostol a podobne. Bohužiaľ, väčšinou sa však príbuzní, ktorí sa počas úteku rozdelili, už nikdy nestretli. 24. apríla Arméni na počesť spomienky obetí genocídy nechodia do práce. Táto genocída zanechala v arménskom aj v tureckom národe dodnes badaateľnú vzájomnú nevráznosť. V posledných rokoch sa vzťahy zlepšili, zrejme kvôli snahám Turecka o vstup do Európskej Únie. Pred niekoľkými rokmi ešte Arméni nemohli cez Turecko ani prechádzať. Napríklad môj otec nemohol s nami chodiť autobusom na Slovensko, lebo by mu v Turecku robili problémy, alebo by ho nepustili vôbec. Preto musel chodiť letecky. Dnes už Arméni cez turecké hranice cestovať môžu, avšak vzťahy medzi Tureckom a Arménskom stále ostávajú napäté. Turecko dodnes oficiálne nepriznalo, že arménska genocída sa naozaj odohrala. Turecká vláda tvrdí, že v 1. svetovej vojne bolo z rôznych dôvodov zabitých približne 300 000 Arménov, ale tento čin sa nedá považovať za genocídu, lebo nešlo o úmyselné vyvražďovanie etnika s cieľom vyhubiť ho.“ (SI)

Najvýznamnejšie kalendárne obyčaje Arménov v Sýrii. „V Sýrii vzniklo množstvo východných kresťanských cirkví. Veľa duchovných, apoštolov a svätcov pochádza z rôznych oblastí Sýrie. V Sýrii existujú pozostatky po mníšskych rádoch, najmä kláštory a kostoly, ktoré sú rozmiestnené od miest až po horské oblasti. Tieto stavby sú významnou súčasťou kresťanských dejín. V Aleppe sú desiatky kresťanských farností, v Damasku je sídlo patriarchu. Prevažná väčšina Arménov sú ortodoxní kresťania. Tak ako na Slovensku, aj my v Sýrii oslavujeme Vianoce, Veľkú Noc, Nový rok a ďalšie kresťanské sviatky.

Na Vianoce, 6. januára, chodia všetci ortodoxní Arméni do kostola. Od malých detí až po starcov. Kňaz prichádza

na sviatky do Rakky až z Aleppa. Omša trvá 2 hodiny. Napríklad v Aleppe chodí na Vianoce po meste Santa Claus, ktorý deťom rozdáva darčeky. Zvykne sa tu stavať aj betlehem. Na námestiach bývajú obrovské vianočné stromčeky, v kresťanských štvrtiach sú vyzdobené všetky obchody, balkóny a byty. Príbity si dokonca zvyknú vyzdobiť aj niektorí moslimovia. V dnešnej dobe sa už dá objednať Santa Claus domov, k jednotlivým rodinám, aby mali deti radosť. U Arménov sa 6. januára robí aj veľká večera spojená so zábavou. Večera sa môže odohrať doma, kedy sa pozýva rodina, v reštaurácii alebo v klube, ktorý býva súčasťou kostola. V arménskych rodinách sa na večeru nemusí jesť len ryba. Na druhý deň majú Arméni voľno, ľudia sa chodia navštevovať, aj moslimovia chodia na návštevy. Slušnosťou je ponúknuť hostí kávou, čajom, sladkosťami, kresťanom sa zvykne ponúkať likér, najmä domáci višňový. Vianočné darčeky sa u ortodoxných Arménov otvárajú v niektorých rodinách už 24. decembra po návrate z omše, alebo z návštevy, v iných rodinách na Nový rok pred polnocou alebo po nej, v ďalších až 6. januára. Pre všetkých kresťanov je dôležitý Nový rok. Silvestra však občas oslavujú s kresťanmi aj menej pobožní moslimovia. Konajú sa veľké oslavy, návštevy, o polnoci ohňostroj, hádže sa pyrotechnika a strieľa sa do vzduchu. Po polnoci musia mať všetci nachystaný stôl s niekoľkými druhmi jedál a alkoholom. Nezriedka sa oslavuje aj dva dni. V kresťanských štvrtiach nie je problém kúpiť alkohol.

Oslava prvých zubov dieťaťa



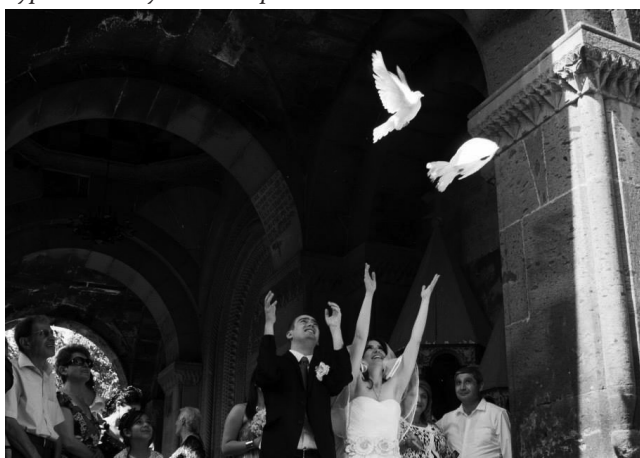
Zdroj: Garine Mardirosoyan (2014)

Na Veľkú Noc chodíme ráno do kostola, po omši dostaneme vajíčko a potom sa navštevujeme, opäť chodievajú aj moslimovia. U kresťanov v Sýrii je v predveľkonočnom období dôležitý pôst. Prvý týždeň pôstu sa nesmie jesť mäso, druhý týždeň sa nesmie jesť nič živočíšneho pôvodu, ani maslo, syr, mlieko a podobne. Na Veľký piatok musia byť všetci kresťania v kostole oblečení v čiernom, keďže je to sviatok, kedy sa smúti. Po omši stoja pri dverách kostola dvaja chlapci a na rukách držia truhlu, symbolizujúcu truhlu Ježiša Krista. Držia ju tak, aby sa jej veriaci mohli dotknúť. Niektorí na ňu kladú kvety. Pôst trvá 40 dní a končí sa Bielou sobotou. Biela sobota sa oslavuje po polnoci, kedy sa opäť

chodí do kostola. Na Kvetnú nedeľu ráno sa chodí do kostola, potom na návštevu blízkych a večer sa koná veľká zábava. Na veľkonočný pondelok sa znova navštevujeme. Na rozdiel od Slovenska, nie je zvykom oblievačka ani šibačka. Veľká Noc je v Sýrii štátnym sviatkom.

V Sýrii sa omša koná každú nedeľu. Po nej sme vždy sedávali vonku pri kostole. Na sviatky chodí farár navštevovať rodiny. V mojom meste sme mali každú sobotu náboženskú výučbu, kde sme sa učili o kresťanstve a Ježišovi. Keď som už mala 17 rokov, mohla som v tej škole učiť aj ja. Učila som tam deti vo veku od 4 do 6 rokov. Každú sobotu sme mali nejaký program, pozerali sme náboženské filmy, alebo sme deti učili o Ježišových skutkoch. Na Vianoce každá trieda pripravila nejaký program – spievali piesne, alebo hrali predstavenie

Vypúšťanie bielych holubíc po svadobnom obrade



Zdroj: Anna Mikhtaryan (2013)

o narodení Ježiša. V základnej škole sme sa tiež učili o kresťanstve a mali sme z toho skúšky, moslimovia mali skúšky z Islamu. V kostole sa musia robiť svadby, pohreby, každé dieťa z kresťanskej rodiny musí byť pokrstené. Po krste je doma pripravený slávnostný obed a rodina dostáva od príbuzných darčeky. Kresťania žijú s moslimami bez problémov, existuje tu aj systém susedskej výpomoci. Napríklad keď mi zomrel otec, susedky (aj moslimky) nám pomáhali, varievali obed, nakupovali. Je to súčasť sýrskej tradície. V rámci kresťanských komunít sa zvykli vymieňať deti vo veku 10 – 15 rokov s deťmi z iného mesta, aby sa navzájom spoznali a aby spoznali kresťanstvo aj v iných oblastiach Sýrie. Takéto pobytby sa organizovali aj pre seniorov. V našom meste sa každý štvrtok stretávali ženy, čítali si úryvky z Biblie, rozprávali sa, varili, upevňovali si tak vzťahy. Na sviatok svätej Barbory sa robia v kostoloch oslavy a nosia sa masky.“ (SI)

Rodinné obyčaje Arménov v Sýrii (podľa Silvy Kasparian – Arménky žijúcej v Sýrii, učiteľky na základnej škole): “Narodenie dieťaťa v arménskej rodine je významnou udalosťou. Pri pôrode môže byť s rodičkou v miestnosti jej blízka príbuzná, najčastejšie matka, sestra, alebo svokra. Manžel musí čakať v inej miestnosti. Blízki rodinní priatelia a príbuzní novorodenca pri návšteve obdarovávajú. Dar nesmie byť hračka. Väčšinou je to oblečenie, deka, v prípade blízkych príbuzných zlato (chlapci najčastejšie dostávajú

náramok s menom, dievčatá náušnice). Blízki príbuzní, alebo matka zvyknú dať dieťaťu aj privesok v tvare modrého oka so zlatým lemovaním. Hostia sú pohostení sladkosťami, dostávajú detské figúrky, čokoládu a cukríky, ktoré si odnášajú domov. V každej kresťanskej rodine sa dieťa krstí. Krst vykonáva farár. Po krste rodičia pripravujú pre rodinu slávnostný obed. Krstný otec a krstná matka zvyčajne dieťa obdarovávajú najhodnotnejším darom. Keď sa batolaťu prerežú prvé zuby, robí sa menšia večera v kruhu rodiny, podávajú sa najmä sladké a slané jedlá z pšenice a cíceru. Prítomní príbuzní opäť obdarovávajú dieťa. Chlapcom sa vykonáva obriezka.

Svadba. Pred svadbou potenciálny ženich s rodičmi navštívi rodičov dievčaťa. Zisťujú, či je prípadný sobáš možný. Ak rodičia mladej ženy aj ona súhlasia, nasledujú zasnuby. Zasnúbenie trvá približne rok, najviac dva. Ak sa dovtedy mladý pár nezosobášia, stáva sa predmetom ohovárania a znepokojenia ostatných členov komunity. Tí sa pýtajú, čo sa deje. Zasnúbenie prebieha v kostole, prsteň pre nevestu by mal byť s drahokamom. Snúbencova rodina zanesie rodine snúbenice arak (typický sýrsky alkohol) a krištáľovú vázu, v ktorej sú kvety a sladkosti. Zasnuby nezriedka pokračujú veľkou oslavou, na ktorú snúbenica zaobstará koláč alebo tortu, v súčasnosti zabezpečuje aj fotografa a kameramana. Snúbenec platí alkohol, šaty, topánky, kaderníčku a vizážistku pre snúbenicu. Navzájom si kupujú prstene. Deň pred svadobným obradom pozýva nevesta k sebe ženskú časť svojich aj ženichových príbuzných a ukazuje im svadobné oblečenie a výbavu, najmä kuchynský riad a produkty ručných prác. Napokon k nej prídu ženichovi rodičia, ktorí, sprevádzaní hudbou a tancom, výbavu odnesú do nového bydliska budúcich manželov. U rodičov nevesty nasleduje “deň henny”, kedy sa pred polnocou postaví pred nevestu na tácke nádobka s hennou a jablkom v strede tácky. Do henny si namočí prst ako prvá nevesta, po nej aj ostatné prítomné ženy. Henna sa na ľudskej pokožke udrží dlho, väčšinou si ňou ľudia zdobia telá okrasnými ornamentmi, alebo slúži na obradové účely, ako v tomto prípade. Potom sa pre prítomných mládencov koná súťaž o to, kto prvý uchmatne jablko zo stredu tácky. Víťaz sa má oženiť ako prvý, resp. veľmi skoro.

Modlitba pod krížom pri svadobnom obrade



Zdroj: Anna Mikhtaryan (2013)

Víťaz jablko ošúpe a rozdelí ostatným mládencom. V deň sobáša rodičia ženicha zoberú nevestu ku kaderníčke, alebo kaderníčka prichádza k neveste domov. Približne 3 hodiny pred sobášom prichádzajú k neveste kamarátky a rodinné príslušníčky, aby ju obliekli. Podobne prichádzajú kamaráti a rodinní príslušníci k ženichovi. Všetky úkony prebiehajú v sprievode hudby a tanca. Kaderníčka v rámci úpravy účesu dáva neveste na hlavu korunu. Závoj pripína brat nevesty, prípade iný najbližší mužský člen rodiny. Potom ju 3-krát obide so slovami: *svadba šťastná a trvalá*, a do svadobných topánok jej vloží peniaze. Následne si ich nevesta obuje. Sestra oblieka neveste rukavice, prichádzajú rodičia ženicha, ktorí nevestu, spolu s jej bratom odvádzajú do kostola na **sobáš**. Pred kostolom odovzdáva nevestin brat nevestu do rúk ženicha. Po sobáši sa koná svadobná **hostina** do rána.

Arménsky pohreb. Pri úmrtí človeka dávajú pozostalí ku kostolu smútočné oznámenia. Zomrelého oblečú a upravia. V kostole sa formou omše vykonáva rituál rozlúčky. Po rozlúčke stoja príbuzní mŕtveho pred kostolom a vychádzajúcim ponúkajú sladké pečivo s mandľami – *kalídže*. Ženy majú na pohrebnej omši čierne oblečenie, muži najčastejšie biele košeľe. K truhle so zosnulým sa často dáva aj jeho fotka. Ak zomrie mladý človek, príbuzní zvyknú pri prenášaní truhly z domu do kostola spievať. Ak zomrel mladý slobodný muž, kričia, že zomrel ženich, ak mladá žena, kričí sa, že zomrela nevesta. Pri konci obradu sa vypúšťajú holuby symbolizujúce dušu, ktorá opustila telo a smeruje k nebesám. Potom smútiaci tri dni navštevujú pozostalých. Tí ich ponúkajú kávou a čajom, aj obedom, ktorý pripravujú príbuzní a blízki priatelia pozostalých. Pohrebných obradov sa, v prípade rodiny, susedov, alebo priateľov, zúčastňujú aj moslimovia. Ak sú blízky priateľmi rodiny zosnulého, tiež sa podieľajú na príprave pohostenia pre smútiacich. Štyridsať dní po pohrebe sa koná omša na počesť zosnulého. Rok po pohrebe opäť. Blízke príbuzné zosnulého nosia čierne oblečenie v závislosti od vzťahu k nemu. Matka, sestra, alebo manželka niekedy aj rok po jeho smrti. Po uplynutí vyžadovanej doby si aj naďalej obliekajú šaty v tmavých odtieňoch a až po mnohých mesiacoch smútku si obliekajú svetlejšie farby.” (SK)

Záver. Arméni v Sýrii tvoria etnonáboženskú minoritu s vlastnou kultúrou, školstvom, jazykom aj médiami. Ich história je plná útlaku a boja o prežitie. Napriek tomu majú s ostatnými etnickými skupinami v Sýrii dobré vzťahy. Najúžšie, prirodzene, s inými kresťanmi, ale aj so susedmi a priateľmi bez ohľadu na to, či sú Arabi, alebo moslimovia. Arméni v Sýrii patria k vyšším sociálnym vrstvám, udržiavajú svoje národnostné tradície a tvoria pomerne pevné komunity. Svojou kultúrou obohacujú kultúru Sýrie.

Literatúra a pramene:

Armenian holocaust memorial Khachkar [online]. b.r.

Dostupné na: <http://www.armenian-genocide.org/Memorial.166/current_category.167/memorials_detail.html>

BRENTJES, B. *Arménie tři tisíce let dějin a kultury*. Praha : Vyšehrad, 1976.

General information [online]. b.r. Dostupné na: <<http://www.gov.am/en/official/>>

IBRAHIM, K. *Výchova arménskych detí, ktoré utiekli z Turecka počas genocídy*. [osobná komunikácia]. [cit. 2001 – 7 – 15].

IBRAHIMOVA, S. *Dnešný život Arménov v Sýrii*. [osobná komunikácia]. [cit. 2013 a – 4 – 4].

IBRAHIMOVA, S. *Útek starého otca z Turecka do Sýrie a život po úteku*. [osobná komunikácia]. [cit. 2013 b – 4 – 5]

IBRAHIMOVA, S. *Náboženské tradície Arménov v Sýrii*. [osobná komunikácia]. [cit. 2013 c – 4 – 5]

KASPARIAN, S. *Rodinné obyčaje Arménov*. [osobná komunikácia]. [cit. 2013 – 2 – 25].

MOTALOVA, L. *Arménsko – múzeum pod šírým nebom*. Martin : SNP, 1976.

Museum info [online]. b.r. Dostupné na: <http://www.genocide-museum.am/eng/museum_info.php>

Kontakt:

Marcel Andó
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 01 Nitra
E-mail: marcelando11@gmail.com



Sonia Ibrahimová
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 01 Nitra
E-mail: soniaib199@gmail.com



Recenzia

FRANKE, A. a kol.: *Zmírňování regionálních disparit prostřednictvím rozvoje cestovního ruchu*. Praha 2012.



Odborná práca *Zmírňování regionálních disparit prostřednictvím rozvoje cestovního ruchu* vyšla vo vydavateľstve Wolters Kluwer v roku 2012 a patrí medzi najnovšie publikácie

venované problematike cestovného ruchu. Rozsiahlemu kolektívu 13 autorov (za všetkých možno spomenúť J. Vystoupila, J. Zelenku, K. Nejdla či A. Holešinskú) pod vedením Antonína Frankého sa podarilo zostaviť zaujímavý 300 stranový materiál teoreticko-aplikačného charakteru. Vydanie publikácie je jedným z výstupov dlhodobého projektu spolupráce niekoľkých českých a slovenských vysokých škôl a relevantných inštitúcií.

Viacere príklady z ostatných rokov jednoznačne poukazujú na schopnosť cestovného ruchu znižovať či dokonca eliminovať regionálne disparity a významne prispievať k postupnej revitalizácii, resp. reštrukturalizácii oblastí s nižšou socio-ekonomickou výkonnosťou. Hoci význam cestovného ruchu v regionálnom rozvoji patrí medzi často diskutované otázky, hodnotenie tejto problematiky v odbornej literatúre je skôr parciálne. Predmetná monografia sa preto usiluje tému spracovať čo najkomplexnejšie, v dôsledku čoho sú v nej prítomné výrazné interdisciplinárne presahy.

Publikácia je prehľadne a logicky rozdelená na teoreticko-metodologickú časť (kap. 2,3,4) a praktickú časť (kap. 5 a 6). V úvodných statiach sú využité predovšetkým domáce a zahraničné zdroje, prostredníctvom ktorých autori posudzujú rozličné aspekty cestovného ruchu a jeho významu v lokálnom a regionálnom rozvoji. Kapitola 3 ponúka dôslednejší všeobecnejší pohľad na problematiku regionálnych disparít. Nasledujúca časť komplexne hodnotí účinky cestovného ruchu v procese zmiernovania regionálnych rozdielov. Kapitulu 4 možno v kontexte predmetnej monografie považovať za kľúčovú, keďže sumarizuje všetky podstatné súvislosti parciálne analyzované v jednotlivých príspevkoch. V teoreticko-metodologickej časti zaujme napr. profil návštevníkov z kľúčových zdrojových trhov (s. 21-23), prehľad svetových trendov (s. 24-26), aktualizované spracovanie predpokladov cestovného ruchu podľa Mariota (s. 43-53) či naznačenie možných prístupov k hodnoteniu ekonomických efektov cestovného ruchu (s. 72-76, s. 96-98), ktoré sa v dostupnej literatúre objavuje skôr výnimočne.

Praktická časť monografie je zameraná na predstavenie konkrétnych príkladov aplikácie teoretických poznatkov v praxi. Značná časť textu je venovaná prípadovým štúdiám z niekoľkých českých a slovenských regiónov (Lipensko, Klášterecko, Mikulovsko, Českokrumlovsko, Zamagurie a Liptov). Cieľom autorov bolo špecifikovať také modelové oblasti, v ktorých sa môže, v čase i priestore, zreteľne prejavovať variabilita socio-ekonomických účinkov cestovného ruchu. Spektrum skúmaných území tak prechádza od slabšie rozvinutých oblastí so zanikajúcou industriálnou tradíciou až po najnavštevovanejšie lokality s mimoriadne vysokým potenciálom cestovného ruchu. Kap. 5 bližšie predstavuje 7 štúdií, kde sú jednotlivé regióny podrobne hodnotené z historickej perspektívy, ale aj z geografického, politického, environmentálneho a socio-ekonomického hľadiska. Každé územie je ďalej analyzované v kontexte cestovného ruchu, kde sa posudzuje predovšetkým prítomnosť potenciálu pre cestovný ruch, existujúci dopyt a ponuka cestovného ruchu,

dostupná infraštruktúra či súčasný stav podnikateľského prostredia. Záverečná kapitola 6 predstavuje niekoľko projektov v piatich pilotných regiónoch a poukazuje na využitie modelu kvantifikácie ekonomických efektov z investícií do rozvoja cestovného ruchu. Dostupná je tu napr. analýza dopadov výstavby supermarketu v regióne Lipno, ekonomické prínosy dobudovania kúpeľnej infraštruktúry v mikroregióne Klášterecko, či komplexný výpočet multiplikačného efektu investície Tatralandia Holiday Resort. Táto kapitola predstavuje v mnohých ohľadoch najhodnotnejšiu časť monografie, nakoľko sa tu (v dostupnej českej a slovenskej odbornej literatúre azda po prvýkrát) precízne demonštrujú konkrétne socio-ekonomické dopady investícií do rozvoja cestovného ruchu. Autori tu súčasne predstavujú viacere metódy a spôsoby hodnotenia ekonomických prínosov, o. i. index rentability, výpočet čistej súčasnej hodnoty, CBA analýzu nákladov a prínosov či štandardný výpočet multiplikačného efektu.

Odborná monografia má množstvo silných stránok, ktoré sa významne odzrkadľujú v jej kvalitnom spracovaní. Autori reflektujú aktuálne vývojové trendy na medzinárodnom trhu cestovného ruchu a integrujú ich aj do samotného textu. Participácia na niekoľkoročnom projekte, ktorý vydaniu publikácie predchádzal, im umožnila dlhodobo sledovať vývoj v skúmaných lokalitách a dosiahnuť tak potrebný rádius údajov. Uvedený aspekt je pre výskum v oblasti cestovného ruchu podstatný, nakoľko dopady sa v tomto odvetví často prejavujú až v dlhodobom horizonte. Zvoľením a dodržaním jednotnej metodiky pri koncipovaní príspevkov získala monografia napriek rozsiahlemu autorskému kolektívu potrebnú komplexnosť a kompaktnosť (v porovnaní s podobnými prácami kompilačného charakteru). Prostredníctvom rozsiahleho zoznamu použitej literatúry prináša aj užitočný prehľad na Slovensku menej známych prác zahraničných autorov, venujúcich sa problematike cestovného ruchu (napr. Stradner, Bernecker, Payne, Freyer). V texte sú nepriamo naznačené aj ďalšie zaujímavé konštatovania či hodnotenia, ktoré poukazujú na rozdielny prístup k cestovnému ruchu v českom a slovenskom prostredí. Kým napr. v Českej republike sú konkrétne opatrenia a návrhy zväčša kreované na báze rôznych ukazovateľov, indikátorov či výpočtov (Doxyeho iritačný index, Stynesova metodika merania výdavkov účastníkov cestovného ruchu, Defertova funkcia merania intenzity návštevnosti, BCG matica), na Slovensku sú v teórii i praxi cestovného ruchu aplikované skôr sporadicky. Monografia je doplnená množstvom tabuliek, schém, máp, výpočtov a rovníc, ktoré využívajú aktuálne a relatívne ťažko dostupné údaje. V tejto súvislosti však možno spomenúť aj niekoľko menších nedostatkov. Hoci ide o publikáciu prevažne odborného charakteru, mierny ústupok v podobe istej popularizácie témy (napr. prostredníctvom viacerých fotografií, dokumentačných obrázkov či osobnejších rozhovorov) by iste prispel k jej dôslednejšiemu porozumeniu a k lepšiemu prijatiu v odbornej i laickej verejnosti. Text je pomerne náročný a vyžaduje si sústredené čítanie, ako

aj adekvátnu orientáciu v problematike. Za najväčší deficit možno považovať úplnú absenciu potrebného záverečného zhodnotenia, ktoré by sumarizovalo a zjednocovalo jednotlivé čiastkové výsledky.

Monografia *Zmírňování regionálních disparit prostřednictvím rozvoje cestovního ruchu* rozhodne patrí medzi najvýznamnejšie diela z oblasti cestovného ruchu vydané v poslednom období. Prináša zaujímavé a inšpiratívne paralely medzi cestovným ruchom a regionálnym rozvojom. Vyvážený pomer medzi teoreticko-metodologickou a praktickou rovinou témy ju výrazne odlišuje od podobne orientovaných prác. Nielen konštatuje, ale ponúka aj výsledky, riešenia či návrhy na optimalizáciu. Vo výsledku tak síce opakuje všeobecne známe poznatky, zároveň ich však dopĺňa, zhmotňuje, vysvetľuje a umocňuje prostredníctvom praktických príkladov. Z tohto pohľadu je vhodná pre tých, ktorí sa s témou cestovného ruchu len zoznamujú (napr. študentov bakalárskeho štúdia), ale aj pre dlhoročných a skúsených pracovníkov. Jej výstupy sú využiteľné vo verejnej správe (predovšetkým územnej samospráve), v akademickom prostredí, ale aj v podnikateľskom sektore. Na mnohých príkladoch publikácia jasne dokazuje, že efektívne riadenie, destinačný prístup, kooperácia a kontinuálne investovanie je základným pilierom rozvoja cestovného ruchu. Pri dodržaní týchto princípov sa môže stať udržateľným odvetvím schopným generovať pre spoločnosť i územie významné ekonomické, environmentálne a sociokultúrne benefity.

Michala Dubská

Recenzia

MICHALÍK, B.: Spolková činnosť ako rozmer kultúry Slovákov v Srbsku. Nitra 2013.



Spôsob života a kultúrne tradície slovenských minorít na Dolnej zemi, existujúce v inoetnickom obklúčení, sú špecifické. Formujú sa v osobitých geografických a geopolitických kontextoch, determinované sú odlišnými historickými a sociokultúrnymi faktormi a sú podstatne odlišné od vývoja v podmienkach materského národa. Je pochopiteľné, že

ich štúdium si vyžaduje jedinečné metodologické prístupy. Evidentné sú v potrebe skúmať relevantné archívne aj publikované pramene, okolnosti migrácie, etnickú a konfesijnú štruktúru, relácie s materským etnikom, situovanosť v konkrétnom štátnom útvaru, polohu vzhľadom k mestskému prostrediu, prítomnosť osobností aj iné kontexty, ktoré sú aktuálne aj dnes a všetky vplývajú na odhaľovanie všeobecného aj zvláštneho. Mimoriadne dôležité je kritické hodnotenie publikovaných prameňov, ktoré spravidla prináša prekvapujúce výsledky a nové pohľady na priebeh etnokultúrnych procesov. Dokazuje zásluhnú činnosť našich laických aj odborných predchodcov, metodologický vývoj vednej disciplíny a nutnosť uprednostňovať dôslednosť pred kvantitou. Nemožno zabudnúť na vplyv etnoantropologickej produkcie na stav etnického vedomia príslušníkov slovenských enkláv a diaspór. Pri všetkej vedeckej vážnosti je potrebné konštatovať, že produkcia nitrianskej etnokulturologickej školy z prelomu 20. a 21. storočia má v intenciách štúdia etnokultúrnych tradícií dolnozemských Slovákov nezastupiteľné miesto. Publikačné výstupy z prostredia enkláv a diaspór v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Chorvátsku dopĺňajú a tvorivo rozvíjajú aktivity vedeckých inštitúcií na Slovensku aj v spomenutých štátoch, naplňujú odkaz odporúčania Rady Európy aj Lisabonskej zmluvy v kontexte etnických skupín, národnostných menšín, regionálnych a menšinových jazykov a kultúr.

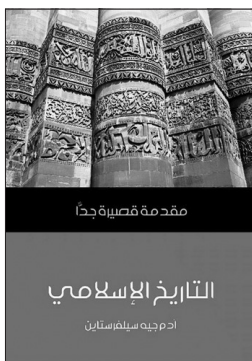
Boris Michalík sa v rámci aktivít nitrianskej skupiny zapája do výskumu kultúry slovenských dolnozemských spoločenstiev len v ostatnom desaťročí, no publikoval už výsledky bádania z desiatich slovenských lokálnych spoločenstiev v štyroch štátoch, situovaných južne od hraníc Slovenskej republiky. V rámci koncepčných a odborných potrieb kolektívu sa venuje predovšetkým problematike spolkovej činnosti a vystahovalectvu. Takéto smerovanie by si objektívne vyžadovalo oveľa viac priestoru k výskumu a k spracovávaniu zhromaždených materiálov. Náš hodnotiaci aspekt, no aj autorov doterajší skúsenostný komplex vysvetľuje, prečo sú jeho publikované prejavy viac-menej popisné – každá lokalita predstavuje neopakovateľný kultúrny komplex a vyžaduje si jedinečný metodologický prístup. Dokazuje to aj publikácia o spolkovej činnosti v dedinách so slovenským obyvateľstvom v Boľovciach (Sriem), Pivnici a v Silbaši (Báčka). Špecifické podmienky spolkovej činnosti a jej prejavy, rola inštitúcií a osobností, priamy odraz v identite príslušníkov slovenských minorít a ich najrôznejšie kontexty, znamenajú Michalíkov prínos v publikačnej produkcii o slovenskej národnostnej menšine v Srbsku pre slovenskú aj srbskú etnokulturologickú spisbu. Doteraz známe poznatky dopĺňa konkrétnymi faktografickými údajmi od začiatku 20. storočia. Jeho práca prináša mimoriadne cenný pohľad na štruktúru a fungovanie rôznorodej spolkovej činnosti zvonku. Po všeobecnej charakteristike v kapitole Paradigmy spolkovej činnosti Slovákov v Srbsku (s. 15 – 20) prechádza ku konkrétnemu, ktoré môžeme označiť ako nezainteresované, hodnotiace a inšpirujúce z hľadiska slovenskej aj srbskej

odbornej spisby i v kontexte protagonistov spolkovej činnosti v jednotlivých slovenských spoločnostiach. Túto skutočnosť ocenili aj recenzenti Doc. Michal Babiak a Doc. Ladislav Lenovský, ktorým je slovenské dolnozemske spoločenské a kultúrne prostredie dôverne známe. Potrebne je pripomenúť, že autor komunikuje v slovenskom aj v srbskom jazyku, čo je v súčasnosti pri terénnom výskume mimoriadne dôležité. Grafická úprava dr. Romana Zimu aj srbské preklady úvodnej aj záverečnej časti sú zárukou, že Michalíkova monografia je dôsledne spracovaná i po formálnej stránke a uvítajú ju študenti, odborníci v internetnickej problematike, historiografii aj každý záujemca o problematiku slovenských minorít na Dolnej zemi.

Jaroslav Čukan

Recenzia

SILVERSTEIN, A.J.¹: At-tárich al-islámí: kiráa gharbíja liwákia al-muslimín wa džuzúrihi (Islamské dejiny: západný pohľad na situáciu moslimov v minulých a prítomných súvislostiach). Káhira 2013.



Islam sa stal súčasťou západných spoločností, ktoré sa snažia pochopiť svet moslimov – jeho štruktúru, hierarchiu vzťahov, tradície a myslenie jeho obyvateľov. Táto otázka je v popredí aktuálnych udalostí každodennej reality. Ako politický, spoločenský a kultúrny problém polarizuje názory politikov, teológov a iných odborníkov, aj laickú verejnosť. Táto výzva inšpirovala britského orientalistu Adama J. Silversteina k spracovaniu stručného prehľadu významných islamských dejinných udalostí s cieľom pomôcť západnému čitateľovi pochopiť okolnosti vzniku islamu, jeho následný vývoj, a tým porozumieť stavu súčasnej islamskej spoločnosti a jej vzťahu k modernému západnému svetu.

Kniha sleduje dôležité etapy islamských dejín, metódy ich štúdia a jeho význam pre súčasný svet. Skladá sa zo siedmych kapitol, ktoré sa venujú priebehu islamských dejín, národom a kultúram islamského sveta, spoločenskej štruktúre, inštitúciám náboženského života, protikladným prístupom k skúmaniu danej problematiky, náboženskému a politickému významu štúdia islamských dejín.

V knihe dominuje otázka definovania pojmu islamské dejiny. Je to história tých území, ktoré moslimovia ovládli? Alebo je to história moslimov, nech už sa nachádzajú kdekoľvek? Podľa autora sú islamské dejiny rébusom pre západné spoločnosti. Sú záhadou, ktorej západ nerozumie, pretože – ako uvádza autor – história zohráva pomerne malú úlohu v západnom myslení. V tejto súvislosti ponúka niekoľko zásadných otázok vzťahujúcich sa k islamským kontextom.

Uvádza, že v posledných desaťročiach zaujíma islam a moslimovia významné miesto na verejných fórach a v mediálnom priestore. Západné spoločnosti sú si vedomé toho, že ak demografické ukazovatele budú pokračovať v súčasnom trende, tak tretina populácie bude onedlho moslimská. Autor nepriamo vyzýva k otázke: ako k tomu došlo?

Nárast počtu správ o moslimoch na hlavných stránkach novín v Európe a Severnej Amerike nastolil témy týkajúce sa integrácie, multikulturalizmu a vzťahov medzi náboženstvami. Široké vrstvy západného obyvateľstva zaujímajú konkrétne otázky ako napríklad, či má hidžáb (šatka na hlavu) a nikáb (celotelový plášť s otvorom pre oči) miesto v súčasných západných spoločnostiach. Alebo či sú – povedané slovami jedného z predstaviteľov britského ministerstva zahraničných vecí či francúzskej vlády – tieto symboly v rozpore so základnými západnými hodnotami a princípmi bezpečnosti?

V kapitole o národoch a kultúrach autor poukazuje na etnickú a kultúrnu diverzitu prostredia, v ktorom vznikla islamská kultúra. Vyrástla zásluhou predovšetkým troch, pôvodom odlišných, etník – Arabov, Peržanov a Turkov. Malo by byť známe (tu vidí autor rezervy vo vzdelanosti západnej populácie), že väčšina moslimov neboli (a nie sú) Arabi, ale Arabi zohrali kľúčovú úlohu v islamských dejinách a kultúre. Západní odporcovia, a rovnako aj stúpenci islamu často nerozlišujú medzi moslimami a Arabmi, čiže medzi konfesijnou a etnickou identitou. Autor poukazuje na dimenzie arabského vplyvu – náboženské a jazykové. Korán bol zjavený na Arabskom polostrove a národy, ktoré vstúpili do islamského prostredia, rýchlo zaviedli arabské písmo pre zápis svojich jazykov (napr. perzština a turečtina). Rozvoj islamskej kultúry by, nepochybne, nenapredoval, keby Arabi zostali iba na Arabskom polostrove.

Kniha nesleduje iba historický a kultúrny kontext podieľu rôznych národov na formovaní islamskej kultúry. Ponúka aj príklady zmýšľania súčasného západného občana. Autor spomína článok britského politika Roberta Kilroya, publikovaný v roku 2003, kde sa píše: „My nič nedlhujeme Arabom,

¹ Venuje sa porovnávacej religionistike – židovsko-moslimským vzťahom v kontexte konfliktov a vzájomnej spolupráce. Je absolventom University of Cambridge a v súčasnosti prednáša na King's College v Londýne.

oni sú len páchatelia samovražedných operácií a utláčatelia žien.“ Reakcie na tento extrémistický článok pochádzali od západných moslimov, paradoxne, nearabského pôvodu.

V ďalšej kapitole autor poukazuje na mnohovýznamovosť niektorých špecifických islamských pojmov z hľadiska časopriestorového použitia. Ide napríklad o pojmy imámát, chalífát a džihád. Územná príslušnosť islamských krajín a kultúrna diverzifikácia islamského prostredia prispievajú k odlišnému významovému chápaniu rovnakého pojmu. Mnohovýznamovosť jedného pojmu vysvetľuje na príklade slova džihád. Turecký súfizmus chápe tento pojem odlišne ako arabský salafizmus.

Autor neopomenul ani otázku nových kritických prístupov k náboženským textom. Pokiaľ ide o autenticitu hadísov (Prorokových výrokov), Silverstein sa prikláňa k názorom orientalistov, ktorí sa kriticky vyjadrili k záverom vedeckého skúmania hadísov, ako napríklad Ignaz Goldziher. Ďalej upozorňuje aj na problém citlivosti moslimských teológov na kritické skúmanie islamských dejín. Mnohí kriticky zmýšľajúci moslimskí historici narazili na neprístupnosť ortodoxných náboženských kruhov, čo negatívne ovplyvnilo aj ich profesijné pôsobenie (Taha Hussein, Nasr Hamid Abu Zayd, Suliman Bashear a i.)

V poslednej kapitole sa autor pokúša odpovedať na otázku, prečo udalosti, ktoré nastali pred viac ako tisíc rokmi, majú praktický význam pre ľudí, ktorí žijú v 21. storočí. Alebo inými slovami – aký je náboženský význam islamskej histórie? Západný pohľad na význam islamskej histórie nenachádza rovnaký odraz v mysli moslimov. Podľa Silversteina mnohí mladí ľudia v západných krajinách chápu históriu ako miesto, kam sa odkladajú nechcené predmety, a nie ako poklad, kde možno nájsť hodnotné veci.

Autor v závere svojho skúmania vidí najväčší problém v tom, že západný občan je zaťažený mnohými predsudkami, ktoré mu znemožňujú pochopiť podstatu islamského myslenia, a to podnietilo autora k napísaniu tejto knihy.

Knihu Adama Silversteina hodnotím ako kvalitne spracovanú publikáciu, ktorá je venovaná aktuálnej téme. Poukazuje z rôznych aspektov na rozdielny pohľad západu a moslimov na význam islamských dejín. Dovolím si však uviesť jednu poznámku k terminológii. Rozdielny pohľad, o ktorom hovorí Silverstein vo svojej knihe, sa prejavuje dokonca aj v pomenovaní skúmanej kultúry a civilizácie. Kým západní autori ju nazývajú islamská alebo arabská kultúra/civilizácia, Arabi ju označujú ako arabsko-islamskú, keďže arabskí židia a kresťania zohrali významnú úlohu pri jej vzniku a rozvoji.

Marwan Al-Absi

Svetový deň turizmu a konferencia Cestovný ruch v regionálnom rozvoji

Michal Uhnák – Roman Zima

Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre organizovala dvojdnové podujatie Svetový deň turizmu, ktoré sa uskutočnilo 1. – 2. októbra 2013 v budove Študentského domova UKF Nitra. 1. októbra sa konala konferencia študentov, doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov s medzinárodnou účasťou Cestovný ruch v regionálnom rozvoji. Cieľom konferencie bolo predstaviť aktuálny výskum cestovného ruchu na rôznych pracoviskách (nielen) v rámci Slovenska s akcentom na regióny a konkrétne

Konferencia Cestovný ruch v regionálnom rozvoji



Zdroj: Roman Zima (2013)

projekty regionálneho rozvoja. Na podujatí participovali účastníci zo siedmich katedrií a výskumných pracovísk: Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre, Katedra geografie a regionálneho rozvoja PF UKF v Nitre, Katedra cestovného ruchu a spoločného stravovania EF UMB v Banskej Bystrici, Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja EF UMB v Banskej Bystrici, Katedra služieb a cestovného ruchu EF EU v Bratislave, Ústav geoturizmu FBERG TU v Košiciach a Faculty of Hotel Management and Tourism University of Kragujevac.

Konferencia Cestovný ruch v regionálnom rozvoji



Zdroj: Roman Zima (2013)

Konferencia Cestovný ruch v regionálnom rozvoji



Zdroj: Roman Zima (2013)

Výstupom z konferencie je zborník, ktorý obsahuje 15 príspevkov študentov, doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov. Jeho cieľom je prezentácia a analýza aktuálnych projektov rozvoja cestovného ruchu v slovenských a európskych destináciách. Zdôrazňuje význam turizmu pre región, regionálnu ekonomiku a sociálne prostredie. Príspevky mali spoločnú tému, no reagovali na konkrétne parciálne problémy, napríklad tradičné vinohradníctvo, hudobné festivaly, prírodné a kultúrne dedičstvo, destinačný marketing, marketingová komunikácia, kooperatívny manažment. Zborník nie je len štandardným výstupom z konferencie, predstavuje možnosť využiť materiál ako inšpiráciu pri ďalšom výskume, je vhodným edukačným materiálom pre študentov cestovného ruchu a regionálneho rozvoja. Reflektuje výskumné aktivity doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov v súčasnosti.

Program 2. októbra bol určený širokej verejnosti – študentom univerzít, stredných škôl, ale aj všetkým priaznivcom cestovania. Na podujatí sa predstavili známi cestovatelia, napríklad Pavel „Hirax“ Baričák, ktorý pred-

Svetový deň turizmu



Zdroj: Roman Zima (2013)

niesol príspevok o sebazpoznaní a uvedomení si skutočných hodnôt bytia prostredníctvom cestovania; Michal Knitl prišiel s témou „Na juhoamerickej vlne; Michal Gaj hovoril o spoznávaní Transsibírskej magistrály. Vystúpili aj odborníci z oblasti turizmu, napríklad šéfredaktor a vydavateľ

časopisu Cestovateľ Ľubomír Motyčka, či majiteľ cestovných kancelárií FIFO a Lipa Tibor Bajaník. Počas druhého dňa mali študenti možnosť otestovať svoju úroveň z anglického a nemeckého jazyka v priestoroch ŠD UKF Nitra vďaka spolupráci s E-KU Inštitútom jazykovej a interkultúrnej komunikácie. Záujem študentov o toto testovanie prekonal očakávanie organizátorov. Úspešná bola aj súťažná výstava cestovateľských fotografií, ktorá poskytla návštevníkom pohľad na 142 záberov z celého sveta.

8. ročník Svetového dňa turizmu možno označiť za úspešný. Svedčí o tom návštevnosť (650 registrovaných účastníkov), ktorá počas niektorých prednášok presiahla očakávania organizátorov. Teší nás, že podujatie prilákalo okrem vysokoškolských študentov aj študentov z Hotelovej akadémie v Nitre,

Svetový deň turizmu



Zdroj: Roman Zima (2013)

SOŠ podnikania v Trenčíne, Hotelovej akadémie Ľudovíta Wintera v Piešťanoch, SOŠ obchodu a služieb v Topoľčanoch, či SSOŠ Animus. O rozmanitosti publika svedčí aj vek najstaršieho registrovaného účastníka – 62 rokov.

Spolupráca KMKaT s MAS OZ Mikroregión Radošinka

Michala Dubská

V roku 2013 nadviazala Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre spoluprácu s MAS OZ Mikroregión Radošinka. Cieľom kooperatívneho projektu je vytvorenie Koncepčného programu rozvoja cestovného ruchu a kultúry v mikroregióne Radošinka. Katedra už podobné rozvojové dokumenty pripravila pre mikroregióny Biely Kameň (2009) a Tribečsko (2011). Na projekte v súčasnosti participuje 20 študentov denného štúdia riadenia kultúry a turizmu pod koordinátnym vedením PhDr. M. Žabenského, PhD. a PhDr. M. Dubskej, PhD.

Pôsobnosť mikroregiónu Radošinka zasahuje do katastrov 11 obcí v severozápadnej časti okresu Nitra

Počas výskumu v mikroregión Radošinka



Zdroj: Marián Žabenský (2013)

(Alešince, Čab, Čakajovce, Hrubaňovo, Jelšovce, Kapince, Lukáčovce, Malé Zálužie, Nové Sady, Šurianky a Zbehy). MAS OZ Mikroregión Radošinka predstavuje verejno-súkromné partnerstvo využívajúce podporu v rámci prístupu LEADER. Je to územie prevažne nížinného až pahorkatinného charakteru a pomerne intenzívne poľnohospodársky využívané. Osou mikroregiónu je potok Radošinka. Územie je s ohľadom na blízkosť Nitry vhodné najmä pre prímestskú rekreáciu, ktorej základným pilierom by sa mali stať cyklotrasy. Nachádza sa tu niekoľko sakrálnych a svetských pamiatok (kaštieľ Nové Sady, Lukáčovce, Hrubaňovo), zaujímavé sú aj vodné plochy (Malé Zálužie, Lukáčovce,

Počas výskumu v mikroregión Radošinka



Zdroj: Marián Žabenský (2013)

Jelšovce, Hrubaňovo), archeologické náleziská či kultúrne zariadenia. Prítomní sú aj lokálni umelci a remeselníci, viaceré aktívne občianske združenia (OZ Labuť) a niekoľko atraktívnych zariadení cestovného ruchu (Pálenica Jelšovce). V minulosti tu pôsobili aj významné osobnosti, napr. J. Silan, J. Fándly či J. I. Bajza.

Po sérii úvodných stretnutí s predstaviteľmi mikroregiónu Radošinka nasledovala prvá fáza terénneho výskumu, realizovaná od októbra do novembra 2013. Úlohou študentov a koordinátorov projektu je identifikovať, zdokumentovať a analyzovať prítomné zdroje a načrtnúť udržateľné možnosti ich využívania. V prvej časti sa vypracúva

rámcová socio-ekonomická charakteristika a realizuje sa mapovanie primárnej a sekundárnej ponuky cestovného ruchu územia. V rámci tohto projektu katedra po prvýkrát pristúpila aj k rozšíreniu záujmovej sféry o dokumentáciu a hodnotenie kultúrnych zdrojov. Výskum kultúrneho potenciálu je dnes v mnohých európskych krajinách prioritnou otázkou kultúrnej politiky. Údaje sú získavané prostredníctvom viacerých metód (štúdium odbornej literatúry, osobný rozhovor, terénny výskum a i.). Informácie sa ďalej spracúvajú a podrobujú rôznym druhom analýz. V ďalšom kroku sa vytvára vízia cestovného ruchu a kultú-

Počas výskumu v mikroregión Radošinka



Zdroj: Marián Žabenský (2013)

ry vo vymedzenom území v strednodobom a dlhodobom horizonte. Finálna časť je zameraná na rozpracovanie konkrétnych riešení s prihliadnutím na špecifické podmienky a jedinečné predpoklady územia.

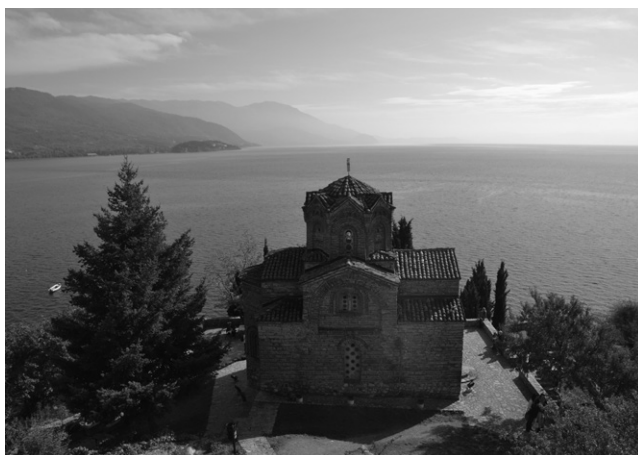
Projekty tohto typu sú obojstranne prospešné a zaujímavým spôsobom prepájajú akademické prostredie so spoločenskou praxou. Študenti nadobúdajú teoretické vedomosti a cenné skúsenosti, ktoré vedú zúročiť počas štúdia a neskôr aj v pracovnej praxi. Mikroregión na druhej strane získava objektívny pohľad na územie, v ktorom pôsobí a môže výsledky projektu využiť vo svojej ďalšej činnosti. Navrhované riešenia by mali prispievať nielen k uspokojovaniu potrieb návštevníkov, ale aj k zvyšovaniu kvality života miestnych obyvateľov. Poďakovanie za úspešný štart a priebeh spolupráce patrí predsedníčke MAS OZ Mikroregión Radošinka Mgr. M. Berecovej, manažérke OZ Ing. R. Lelovskej, ďalej starostom obcí, informátorom, obyvateľom a všetkým ostatným. Veríme, že sa zaradí medzi ostatné úspešné aktivity Katedry manažmentu kultúry a turizmu.

Správa z exkurzie Balkán 2013

Marián Žabenský – Michala Dubská

V dňoch 4. až 10. októbra 2013 sa uskutočnila zahraničná exkurzia na Balkán, určená pre študentov magisterského štúdia Katedry manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre. Na jej príprave a organizácii sa podieľali Doc. PhDr. Boris Michalík, PhD. a PhDr. Marián Žabenský, PhD. Program a itinerár bol zostavený tak, aby účastníci exkurzie počas 6 dní navštívili vybrané lokality v Srbsku, Macedónsku, Albánsku, Čiernej Hore a v Chorvátsku. Cieľom exkurzie bolo oboznámiť účastníkov s kultúrnym a prírodným dedičstvom týchto destinácií s akcentom na ich využitie v cestovnom ruchu. Pozorovanie a porovná-

Exkurzia Balkán 2013



Zdroj: Marián Žabenský (2013)

vanie primárnej a sekundárnej ponuky cestovného ruchu v krajinách s rôznym stupňom rozvoja prispieva k lepšej orientácii študentov v problematike.

Prvý deň bol zameraný na prehliadku historického centra Belehradu (Kalemegdan, Sávsky chrám). Nasledoval presun do Skopje, hlavného mesta Macedónska, kde účastníci navštívili mešitu Mustafa Pašu, architektonicky zaujímavé vybudované centrum, pevnosť Kale a tureckú štvrť.

Exkurzia Balkán 2013



Zdroj: Marián Žabenský (2013)

Po prehliadke Skopje nasledoval presun do mesta Ohrid, ktoré leží na brehu Ohridského jazera. Mesto je známe hodnotnými pravoslávными chrámami, hradom a historic-
Exkurzia Balkán 2013



Zdroj: Marián Žabenský (2013)

kým centrom. Tretí a štvrtý deň boli určené na poznávanie kultúrneho dedičstva Albánska – antické archeologické nálezisko Appolonia, bývalé hlavné mesto Albánska Vlōre, kláštor na ostrove Zvernec, historické mesto Kruje, vsadené do horského prostredia s dominantou – hradom Skanderbeg. Nasledoval presun do Čiernej Hory do prímorského mesta Ulcinj, ktoré je známe aj ako letná dovolenková destinácia. Štvrtý deň účastníci prechádzali pobrežnými oblasťami Čiernej Hory a navštívili ostrov Sveti Stefan, prístavné mesto Kotor (zapísané na „zozname UNESCO“) a mestečko Perast s kláštorom na ostrove Gospa od Škrpjela. Posledný deň exkurzie bol určený na prehliadku chorvátskeho Dubrovníka, ktorý je považovaný za jedno z najkrajších miest pri Jadranskom mori. Odborný rámec exkurzie doplnili referáty študentov o navštívených krajinách z historického, geografického, politického, ekonomického a sociokultúrneho pohľadu. Napriek väčšinou nepriaznivému počasiu boli ohlasy účastníkov pozitívne.

Participáciu na exkurziách považuje KMKaT FF UKF v Nitre za dôležitú súčasť štúdia. Poskytuje študentom priestor na overovanie a aplikáciu teoretických vedomostí v praxi (napr. poskytovanie výkladu v rámci sprievodcovskej činnosti, orientácia v lokalite, praktické otázky manažmentu podnikov cestovného ruchu). Prostredníctvom kontaktu s inými kultúrami si študenti uvedomujú aj odlišnosti v spôsobe života v krajinách, ktoré sú pre bežného účastníka cestovného ruchu ťažšie dostupné. Exkurzia na Balkán bola inšpiratívnym zážitkom, ktorý účastníkov podnietil k diskusii o ďalších cieľových miestach pre budúce exkurzie.

CELOSLOVENSKÁ PREHLIADKA PRÁC ŠVOUČ 2014 V NITRE

Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre Vás pozýva na Celoslovenskú prehliadku súťažných prác Študentskej vedecko-odbornej a umeleckej činnosti 2014 v oblastiach cestovný ruch, kultúra, ekonomika.

Cieľom podujatia je vytvoriť priestor pre prezentáciu prác študentov a doktorandov v študijných programoch kulturológia, etnológia, muzeológia, marketingová komunikácia, manažment, ekonomika, regionálny rozvoj, geografia i v ďalších príbuzných študijných programoch. Garantom podujatia je prof. PhDr. Jaroslav Čukan, CSc.

Termín a miesto konania: 29. apríl 2014,
priestory Filozofickej fakulty UKF v Nitre

Jednotlivé práce budú zaradené do týchto sekcií:

1. **TURIZMUS** (práce na témy ako manažment cestovného ruchu, služby cestovného ruchu, geografia cestovného ruchu, trendy a inovácie v cestovnom ruchu)
2. **KULTÚRA** (práce týkajúce sa ochrany a rozvoja kultúrneho dedičstva, súčasných kultúrnych prejavov, umenia, kultúrneho a kreatívneho priemyslu)
3. **EKONOMIKA** (marketing, manažment, ekonomika, projektový manažment, regionálny rozvoj)
4. **LINGUA** (jazyková sekcia bude prebiehať formou scénických ukážok reálnych situácií z oblasti ekonomiky, cestovného ruchu a kultúry - napr. hosť a recepčný; sprievodca a účastníci zájazdu; hosť a čašník; kuchár a manažér stravovacieho úseku; lektor v múzeu a návštevník; pracovník cestovnej kancelárie a klient; pracovník reklamnej agentúry a objednávatel reklamnej kampane; podnikateľ v cestovnom

ruchu a obchodný partner; rozhovor pri spoločenskej udalosti; rozhovor v médiách; diskusia na univerzitnej pôde a i.)

5. INTERDISCIPLINÁRNE ŠTÚDIÁ (interdisciplinárna a multitematická sekcia pre doktorandov v príbuzných študijných odboroch)

Dôležité termíny:

- Prihlasovanie predbežného počtu súťažných prác je otvorené do 30. marca 2014. V tomto termíne je potrebné nahlásiť na e-mail mdubska@ukf.sk záujem pracoviska o účasť na ŠVOUČ a predbežný počet súťažných prác, pričom nie je nutné uviesť konkrétne názvy prác a mená študentov.
- Vyplnené prihlášky (meno študenta, meno školiteľa, názov a anotácia práce) spolu so školiteľským posudkom práce možno posilať e-mailom na mdubska@ukf.sk do 17. apríla 2014.

Vedecký výbor konferencie:

- Prof. PhDr. Jaroslav Čukan, CSc.
- Doc. PhDr. Marwan Al-Absi, CSc.
- Doc. PhDr. Ivana Kontriková Šusteková, PhD.
- Doc. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD.
- Doc. PhDr. Boris Michalík, PhD.

Organizačný výbor konferencie:

- PhDr. Michala Dubská, PhD.
- PhDr. Marcel Mudrák, PhD.
- PhDr. Michal Kurpaš, PhD.
- PhDr. Roman Zima, PhD.
- PhDr. Marián Žabenský, PhD.

Kontakt:

PhDr. Michala Dubská, PhD. mdubska@ukf.sk
PhDr. Marcel Mudrák, PhD. mmudrak@ukf.sk
www.kmkt.ff.ukf.sk